

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Månsson, Lennart, Rikspolitiska och lokalpolitiska attityder
Helenius, Ralf, Partiideologins kvalitet

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Statsvetenskaplig Tidskrifts redaktion
Framtidsforskning — vad är det? Av *Eskil Block*
Studier i internationella relationer
Allmänhetens pressombudsman — PO. Av *Torbjörn Vallinder*
Statskunskapen vid de svenska universiteten år 1969
I.P.S.A.-kongressen

LITTERATURGRANSKNINGAR

Björn Molin, Lennart Månsson, Lars Strömberg, Offentlig förvaltning. Anm. av
Staffan Rylander
Replikväxling *Björn Molin* — *Gunnar Sjöblom*

1

1970

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Docent Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Fil. lic. Lennart Lundquist, Lund

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens Råd för Samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1970 är 42 kr exkl. moms. Pris för enstaka häfte
15 kr exkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
genom hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5, tel. (046) 11 99 76

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan
förbjudes

Lund i januari 1970

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Månsson, Lennart</i> , Rikspolitiska och lokalpolitiska attityder	1
<i>Helenius, Ralf</i> , Partiideologins kvalitet	35

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Statsvetenskaplig Tidskrifts redaktion	51
Framtidsforskning — vad är det? Av <i>Eskil Block</i>	52
Studier i internationella relationer	64
Allmänhetens pressombudsman — PO. Av <i>Torbjörn Vallinder</i>	71
Statskunskapen vid de svenska universiteten år 1969	74
I.P.S.A.-kongressen	83

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Björn Molin, Lennart Månsson, Lars Strömberg</i> , Offentlig förvaltning. Anm. av Staffan Rylander	85
Replikväxling Björn Molin — Gunnar Sjöblom	90

Bilaga medföljer

RIKSPOLITISKA OCH LOKALPOLITISKA ATTITYDER

Några resultat från en intervjuundersökning vid
1966 års kommunalval

AV LENNART MÅNSSON

Inom kommunalforskningsprojektet har en rad delundersökningar utförts rörande olika aspekter av 1966 års kommunalval. Bland annat genomfördes en intervjuundersökning med väljare i ett urval av landets kommuner. Från denna undersökning skall här några resultat redovisas.¹

Det allmänna syftet med forskningsprojektet som helhet kan anges vara att belysa hur den kommunala självstyrelsen fungerar i kommuner av olika typ och därmed självstyrelsens samband med den kommunala indelningen. Detta syfte har i hög grad påverkat uppläggningsen av det kommunurval, i vilket intervjuundersökningen genomförts. Undersökningsresultaten lämpar sig inte för deskription i betydelsen skattning av värden för väljare i hela landet, t.ex. av valdeltagandet. I stället är målsättningen främst att beskriva samband mellan politiska variabler såsom kommunalpolitiska attityder och några bakgrundsvariabler, som vid urvalsdragningen av kommuner ansågs relevanta. Dessa senare var kommunstorlek mätt i invånarantal, tätortsgrad och andelen socialdemokratisk röstning vid 1964 års AK-val. Urvalet omfattar 36 kommuner fördelade på 6 storleks/tätortsklassceller enligt tabell 1. nedan. Dessutom genomfördes utanför denna urvalsram intervjuundersökningen i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Intervjuerna utfördes som besöksintervjuer i två etapper, en förevals-etapp och en eftervals-etapp. Etappernas intervjupersoner utgjordes av två skilda sampel. Tekniken användes för att möjliggöra studier av valkampanjens effekter hos de intervjuade.

I varje kommun drogs 60 individer, varav hälften för etapp I och hälften för etapp II. I vardera av de tre storstäderna drogs 240 individer på motsvarande sätt i två delsample. Individerna drogs slumpmässigt men med viss kontroll för ålder och kön. De skulle vidare vara mantalsskrivna och bosatta i kommunen, röstberättigade och ej över 80 år gamla.²

¹ Resultaten är i allt väsentligt hämtade från förf:s licentiatavhandling Rikspolitiska attityder — kommunalpolitik, Göteborgs universitet ht 1968.

² En närmare beskrivning av kommun- och individurvalen lämnas i volym I i Kommunalforskningsgruppens skriftserie. Almqvist & Wiksell 1970.

Tab. 1. Antal kommuner i kommunmatrisens olika celler

Tätortsklass	Storleksklass					
	I		II		III	
	—8000 inv.		8000—30000 inv.		30000— inv.	
	< 50 % soc.dem.	≥ 50 % soc.dem.	< 50 % soc.dem.	≥ 50 % soc.dem.	< 50 % soc.dem.	≥ 50 % soc.dem.
A						
> 90 % tät- ortsboende	3	3	3	3	3	3
B						
30—90 % tät- ortsboende	3	3	3	3		
C						
< 30 % tät- ortsboende	3	3				

Bakgrund

Det är allmänt bekant, att den ekonomiska utvecklingen medfört och medfört en omflyttning av människor i riktning från landsbygden mot tätorter och mot allt större sådana. Delvis i spåren av denna i huvudsak spontana omflyttningssprocess har följt beslut av statsmakterna om ändrade administrativa gränser för kommunerna, kort sagt innebärande en utveckling mot befolkningmässigt och geografiskt allt större kommunenheter. Emellertid har de överväganden som hittills lett statsmakternas beslut främst varit av — i vidsträckt mening — ekonomisk art. Besluten har till större delen förestavats av möjligheterna att erbjuda den enskilde, var han än befinner sig, förbättrad service och bättre ekonomiska villkor allmänt.

Den kommunala självstyrelsen har dock sedan länge också ansetts innefatta demokratiska fördelar, ofta med viss emfas framhävda i debatten men likväl värden som man i praktisk handling ungefär lika ofta gått förbi med en honnör till förmån för mera »konkreta» värden av ekonomisk natur. Det har sagts att den kommunala självstyrelsen från historisk synpunkt har ett drag av spontanitet som är värdefullt. Kommunerna har därmed blivit politiska och administrativa subsystem, som givit dess invånare möjlighet att pröva politikens konst och förvärva administrativ kunskap och rutin. Kommunenheter har givit möjlighet att uppleva politiken som en verksamhet som angår en själv — man står nära besluten eller är eventuellt själv med och fattar dem. De har möjliggjort en nära kontroll av fattade beslut, och de har vidare erbjudit en skola för demokratisk träning och fostran av politiska eliter. Man har också velat se

effektivitetsvärden såsom förbundna med den kommunala självstyrelsen — goda möjligheter till måluppfyllelse genom att den lokala erfarenheten och sakkunskapen får utforma besluten.

Det är dock en idealiserad bild man ger av kommunerna, om man endast ser dem på det här antydda sättet. Klart är, att kommunerna fått motta en allt större andel av statlig förvaltning i den meningen, att tidigare i princip statliga uppgifter i ökad utsträckning lagts på dem. Delegering av uppgifter till kommunerna sker numera efter vad man uppfattar som praktiskt och lämpligt och egentligen knappast efter några principiella överväganden av vad som skall anses vara »statligt» eller »kommunalt».³

Om kommunerna sålunda efterhand ålagts utföra allt vidsträcktare uppgifter och därmed i allt högre grad kommit att framstå som organ för decentraliserad statlig förvaltning, finns det också ett annat drag i utvecklingen som är värt att ta fasta på. Utvecklingen mot demokrati och parlamentarism medförde en accentuering av rikspartiernas roll i den demokratiska processen. Institutionellt fick i det här landet denna utveckling stor betydelse för kommunernas del, eftersom det sedan gammalt varit så, att ett valtekniskt samband existerar mellan kommunalval och förstakammarval.⁴ Det är rimligt att förmoda, att detta valtekniska samband på ett för Sverige kanske unikt sätt bidragit till att vid *alla* val rikspartiernas agerande och rikspolitiska frågor står i förgrunden. Oberoende av typ av val har det blivit så, att valet främst kommit att anses som en kraftmätning de olika rikspartierna emellan.

Mot denna bakgrund kan ramen för den följande framställningen tecknas. Har de enskilda medborgarna några politiska attityder som är knutna till den politiska verksamheten i den egna kommunen och spelar kommuntypen någon roll för utbildandet av sådana lokalpolitiska attityder?

Syfte

Det ovan sagda anger också vilken typ av problematik den följande analysen skall syssla med. Det är inte individernas politiska beteenden och attityder i sig som står i centrum för intresset; det är i stället kommuntypens eventuella effekter på individernas politiska föreställningar och värderingar. Den rimligaste utgångspunkten för analysen bör vara föreställningen att medborgarnas partipolitiska inställning främst utgörs av en attityd till något av de partier som opererar på riksplanet. Hur naturlig denna utgångspunkt än må förefalla, bör den dock prövas. Metodiken att göra detta är

³ Ett klart uttryck för detta synsätt erbjuder Länsdemokratiutredningens betänkande Författningsfrågan och det kommunala sambandet, SOU 1965:54 s. 40.

⁴ Här kommer inte att diskuteras de grundlagsändringar avseende val- och kammar-system, som nu antagits av statsmakterna.

främst hämtad från amerikanska undersökningar. I *The American Voter* har Campbell et al. arbetat med en variabel, som de kallar partiidentifikation. De har i intervjuundersökningar i den amerikanska väljarkåren sökt att fånga en personlig känsla av tillhörighet till det ena eller det andra av de två stora amerikanska partierna. Denna som de anser för individens politiska orientering grundläggande politiska attityd har de sökt nå genom att helt enkelt fråga de intervjuade om de betraktar sig själva som republikaner eller demokrater. De har därmed lyckats inringa och i »partifällor» placera huvuddelen av samplen. Därpå har forskarna sökt infoga intervjupersonerna i ett kontinuum efter styrkegrad i deras partianhängarskap. På så sätt har individerna kunnat placeras i olika positioner utefter en skala från starkt övertygade republikaner (demokrater) till sådana som avvisar tanken på någon som helst känsla av anhängarskap eller personlig bindning till ett politiskt parti. I ett flerpartisystem har en norsk undersökning med delvis andra metoder sökt påträffa motsvarande psykologiska politiska grundinställning i valmanskåren.⁵

I den här föreliggande undersökningen syntes det viktigt att kunna belägga existensen av en något så när likartad politisk grundattityd hos de intervjuade. Eftersom vi bl.a. var intresserade av väljarnas förmåga att i sin valhandling skilja mellan olika typer av politiska val, föreföll det som nämnts

⁵ I den amerikanska undersökningen ställdes partiidentifikationsfrågorna på följande sätt: »Generally speaking, do you think of yourself as a Republican, a Democrat, an Independent, or what?» De som klassificerade sig som demokrater eller republikaner fick följdfrågan: »Would you call yourself a strong (Republican, Democrat) or a not very strong (R, D)?» De som visade sig vara oberoende fick följande tilläggsfråga: »Do you think of yourself as closer to the Republican or Democratic Party?» — Campbell, A. et al.: *The American Voter*, John Wiley and Sons, Inc., New York och London 1960, s. 122.

I den norska undersökningen erhöll de motsvarande frågorna följande utformning: »Are you now or have you been a member of a political party or an associated group (e.g. a political youth group or a women's group)?» De som inte sade sig för närvarande vara partimedlemmar fick så frågan: »Apart from formal party membership, would you say that you wholeheartedly support one special party; in other words, do you consider yourself a Liberal, a Conservative, a Laborite or what?» De intervjuade som svarade »positivt» på någon av dessa frågor klassades som partiidentifierade, övriga som independents. Till de partiidentifierade ställdes därpå frågan: »Suppose that your party for one reason or another was prevented from presenting a ballot at the Storting election in the province of Rogaland, would that mean a great deal to you, or would you not care at all?» (Den norska studien bygger på bl.a. två skilda väljarundersökningar kring 1957 års stortingsval, en omfattande ett för hela väljarkåren representativt sampel och en annan gällande Rogaland-väljare; partiidentifikationsfrågorna ställdes endast i den senare undersökningen.) På basis av den tredje frågan klassades de partiidentifierade som starkt eller svagt partiidentifierade. — Valen, H.—Katz, D.: *Political parties in Norway*, Universitetsforlaget, Oslo 1964, s. 189.

rimligt att utgå ifrån att flertalet väljare oberoende av i vilken kommuntyp de var bosatta på det här antydda sättet känner sig som anhängare till ett riksparti samt att, om denna föreställning visade sig riktig, söka utröna hur determinativ denna rikspartianknytning är, dvs. hur fast och entydigt den bestämmer intervjupersonernas politiska orientering och styr deras valbeteende. (Som närmare skall framgå av det följande anknöt vår frågekonstruktion närmast till den amerikanska undersökningens och syftade liksom den och den norska till att kunna fördela de intervjuade efter riktningen i och styrkan av partianhängarskapet.)

Om nämligen partiidentifikationens effekt på politiskt beteende på ett någorlunda rimligt sätt kan fastställas, erbjuds därmed en grund för bedömningen av *andra* faktorerers betydelse för människors politiska ställningstaganden. Av »andra» faktorer är här i princip sådana ointressanta, som är unika för individen ifråga. Även faktorer som inte på detta sätt framstår som individunika utan kan vara gemensamma för en större eller mindre grupp personer, kan ändå ligga i periferin för intresset av det skälet, att de ej på ett rimligt sätt kan relateras till kommunurvalsvariablerna (ett antagande om att unga väljare mindre ofta än äldre säger sig vara övertygade rikspartianhängare kan tjäna som exempel på denna typ av faktorer). Av direkt analysintresse är däremot sådana faktorerers inverkan, som kan »förklaras» i termer av den kommuntyp, i vilken individen är bosatt.

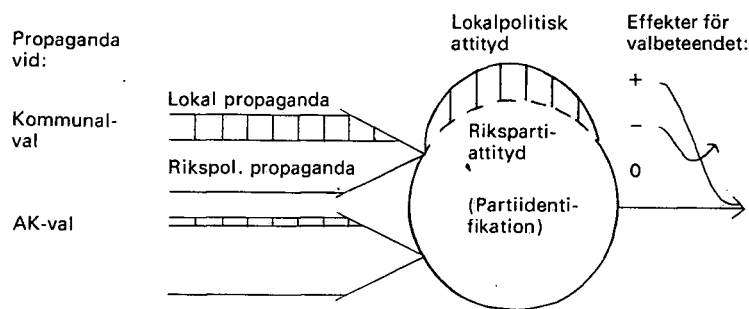
Det är alltså tänkt, att individernas känsla av anhängarskap till ett politiskt riksparti skall utgöra den främsta kausala variabeln i företrädesvis de analyser av valbeteende, som längre fram redovisas. Intresset kommer dock inte att primärt riktas mot detta utan främst mot den eventuella delvariation, som på ett rimligt sätt kan relateras till kommunurvalsvariablerna: Kan man hos kommuninvånarna spåra något »kommunalt tillägg» i den rikspartianknutna allmänpolitiska attityden; har en sådan lokalpolitisk attityd någon effekt för valbeteendet; kan man finna någon systematisk variation som står i relation till den kommuntyp, i vilken den intervjuade är bosatt?

Antaganden

I enlighet med den föregående diskussionen antar vi, att majoriteten av de intervjuade uppvisar en sådan spontan känsla av anhängarskap till ett riksparti, som vi här kallar partiidentifikation. Vi antar vidare, att denna attityd kan uppmätas som starkare eller svagare samt att den blir desto mera determinativ för röstningsbeslutet ju starkare den är.

För en väljare som helt saknar kännedom om de lokala partiernas agerande i den egna kommunen och om lokala politiker, blir rimligen den eventuella bindningen till ett riksparti i huvudsak bestämmande för hans

röstning också vid kommunalval. Några till kommunen knutna politiska faktorer kan ju då inte tänkas utöva något inflytande. Därmed är ej sagt, att inte heller *andra* faktorer kan få något inflytande; det är naturligtvis möjligt att t.ex. personlig politisk påverkan, temata ur andra rikspartiernas propaganda etc. kan få betydelse för individens röstningsbeslut. Det är bara sagt, att om inte de lokala partierna/politikerna fått någon till kommunen knuten politisk mening för individen, så kan rimligen inte dessa lokala politiska organ ha någon betydelse för hans ställningstagande vid kommunalval. För väljare som förutom rikspartiattityd också utvecklats en inställning till lokalt parti eller lokala politiker, bör denna inställning ses som en »tilläggsattityd» till rikspartiattityden.⁶ Resonemanget kan åskådliggöras med följande figur.

Under en valkampanj nås väljaren genom olika media av en ström av politisk information och propaganda. Den rikspolitiska propagandan dominerar, men en mindre del — och mera vid kommunalval än vid AK-val — gäller lokala politiska frågor. Propagandaströmmen tänks hos väljaren mobilisera hans rikspartiattityd men också den tilläggsattityd som hans lokalpolitiska inställning utgör. Den lokalpolitiska attityden kan vara kongruent med rikspartiattityden, dvs. positivt riktad mot samma lokala parti eller kandidater representerande samma lokala parti som det vilket individen är anhängare av på riksplånet (i fortsättningen kallad kongruent lokalpolitisk attityd). En så inriktad lokalpolitisk attityd — i skissen markerad med (+) — antas verka förstärkande på den tendens som innehålls i rikspartiattityden att genom valhandlingen uttrycka solidaritet med det egna partiet. Vi antar således, att dessa väljare visar större konsekvens i sitt

⁶ Andra kombinationer är tänkbara. Att en väljare har en lokalpolitisk attityd men saknar varje preferens för ett riksparti får dock på allmänna grunder betraktas som ganska osannolikt. Mera sannolikt är att väljare utan någon rikspartisympti är i avsaknad också av lokalpolitisk attityd. I den mån de deltar i val får då tänkas att tillfälliga motiv avgör röstningsbeslutets riktning.

valbeteende än andra, både mätt som valdeltagande och andel röstande på »sitt» parti. (Resonemanget kan ge intryck av ofullständighet, då de kausalitetsproblem som finns inte tas upp till diskussion. Kanske kan ett eventuellt högre valdeltagande i denna grupp helt enkelt förklaras med att gruppen har en högre grad av politiskt intresse och engagemång. Kausalitetsfrågan ventileras emellertid i analysavsnittet.)

Den lokalpolitiska attityden kan också vara negativt inriktad så, att en väljare har en negativ inställning till de insatser som i kommunen görs av det parti (de politiker), till vilket han har en positiv attityd på riksplanet, eller så, att han positivt värderar ett annat lokalt parti än »sitt» riksparti. En attityd med sådant innehåll — här kallad inkongruent lokalpolitisk attityd och i skissen markerad med (—) — kan antas innefatta en korstrycks-situation. I motsats till väljare med kongruent attityd antas dessa väljare visa lägre stabilitet i sitt valbeteende, både mera av icke-röstning och av röstning på annat än det egna partiet.

När det gäller den lokalpolitiska attitydens utbredning (andel personer med lokalpolitisk attityd) i matrisens olika celler, är det mindre enkelt att uppställa några antaganden. Andra undersökningar visar att det är vanligare med lokal valkampanj i större städer än i små glesbygdskommuner; det finns över matrisen ett genomgående samband i denna riktning.⁷ Med utgångspunkt i en enkel input-output-modell kunde man då föreställa sig den lokalpolitiska attityden bland invånarna som en funktion av propagandautbudet, dvs. den skulle öka i utbredning utefter både tätorts- och storleksaxlarna. Det förefaller emellertid otillräckligt att uppställa det lokala propagandautbudet som enda determinant. En annan kan vara invånarnas anspråksnivå i fråga om kommunal service. Större näringsmässig differentiering och arbetsfördelning samt samhällsbyggnadens karaktär i sig bör i stora tätortskommuner jämfört med i små glesbygdskommuner aktualisera flera krav på samhällelig service. Det gäller familjepolitiska åtgärder som daghem och lekskolor, det gäller kommunikationsmedel, trafikförhållanden, gatunätet, det gäller bostadsförsörjningen och mycket annat. Är det vidare så, att ju högre anspråksnivå invånarna har desto mera observanta blir de gentemot kommunen som politiskt system, bör också av dessa skäl den lokalpolitiska attityden visa sin största utbredning i stora tätortskommuner och sin minsta i små glesbygdskommuner.

Även ett resonemang med dessa komplikationer ger dock ett starkt intryck av ofullständighet. Kommunstorlek och tätortsgrad är ju inte variabler som i sig själva »förklarar» en eventuell systematisk variation. De är sammanfattande uttryck för en mängd variabler, vilka senare kan ses som kausala i förhållande till en studerad beroende variabel. Propagandautbud

⁷ Volym II i Kommunalforskningsgruppens skriftserie. Almqvist & Wiksell 1970.

och servicekrav kan betraktas som två sådana, framtagna ur denna mängd. Kommuntypen som »miljö» och dess implikationer för invånarnas lokalpolitiska orientering bör dock mera ingående diskuteras, även om man därvid snabbt komplicerar bilden med ett betydande antal var för sig svårbedömda faktorer. Den följande diskussionen förs därför inte i formaliserade termer utan blir ett försök att på allmänna rimlighetskriterier nå fram till en samlad bedömning rörande den lokalpolitiska attitydens utbredning.

Med ökad kommunstorlek ökar »avståndet» från de styrda till de styrande. Att så är fallet kan också enkelt mätas. En fråga i undersökningen gällde huruvida de intervjuade personligen kände någon kommunal förtroendeman. Medan i storleksklass I andelen »obekant med förtroendeman» utan någon egentlig variation över tätortsaxeln låg vid ca 45 procent, var motsvarande siffra i cell IIIA ungefär 72 procent och i storstäderna som genomsnitt 85 procent. Det med lägre kommunstorlek minskade avståndet till de styrande bör rimligen medverka till att substituera den relativa frånvaron av informationsutbud genom formella kanaler och bristen på utåtriktad partipolitisk aktivitet: information om lokala frågor, om partiets och politikernas ståndpunkter kan på informell väg nå kommuninvånarna.

Speciellt bör dessa möjligheter vara goda i smärre tätortskommuner⁸ jämfört med i glesbygdskommuner. Själva glesbygdsboendets färre tillfällen till kontakt individer och grupper emellan bör verka i denna riktning.

Ovan nämndes att det är vanligare med lokal valkampanj ju tätare befolkad och ju större kommunen är. Tänkte man sig den lokalpolitiska attityden enbart som en funktion av detta, blev slutsatsen att den borde visa sin största utbredning i de tätast befolkade och befolkningsmässigt största kommunerna. Även på denna punkt syns emellertid resonemanget behöva modifieras. Vi vet också att den lokalkommunala kampanjen oftast förs i mycket allmänna termer. Frågorna följer oftast upp av rikspartierna debatterade rikskommunala temata, även om man ibland söker göra lokala anknytningar.⁹ Eftersom rikspragandans relativt sett så starkt dominerar valrörelsen, är det lätt att föreställa sig att för många väljare den lokala kampanjen, i den mån den uppmärksammas, uppfattas som en del av den totala valrörelsen och inte särskiljs från rikspragandans. Att hålla isär politik på skilda nivåer kan antas i ett sådant pragandaläge kräva en mer än genomsnittlig politisk medvetenhet. Tar man med i bilden inte bara förekomst av utan också innehållet i den lokala valkampanjen, blir det därför inte givet, att man bör se förekomst av lokalpolitisk attityd som en enkel funktion av lokal valrörelse. Tvärtom är det i stället rimligt att före-

⁸ Uttrycket smärre tätortskommuner, som används här och ibland i det följande, syftar främst men ej uteslutande på kommuntyp IA. Det exkluderar däremot kommuncell IIIA (och storstäderna) liksom cell IC.

⁹ Jfr not 7.

ställa sig, att den jämförelsevis stora lokalkampanjen i stora städer av många inte upplevs som lokal utan endast förstärker rikspartiernas appeller.

De lokala propagandaanknytningar som ändå görs kan tänkas lättare upplevas som lokala av invånare i smärre tätortskommuner helt enkelt därför att det i denna kommuntyp bör vara lättare att s.a.s. överblicka hela samhället — att se det som en avgränsad både social och geografisk enhet. De rikare möjligheterna till kommunikation människor emellan samt »närheten» till de styrande bör förstärka detta.

Diskussionen leder fram till en något annorlunda bedömning än om man enbart ser lokalpolitisk attityd som en funktion av lokal valrörelse eller serviceanspråk. I jämförelse med i smärre tätortskommuner kan den lokalpolitiska attityden antas vara mindre utbredd inte bara i små glesbygdskommuner utan också i stora tätortskommuner. En kommuntyp, där de lokala frågorna är av gemensamt intresse för stora invånargrupper, där valrörelsens lokala inslag lättare kan upplevas som just gällande den egna kommunen, där närheten mellan styrande och styrda är stor och där möjligheterna till kommunikation mellan invånarna är betydande — en sådan kommuntyp kan antas erbjuda de bästa möjligheterna att uppleva och värdera den lokala politiken som lokal, skild från rikspolitiken.

Analysvägarna i den följande analysen bygger på kommunmatrisen sådan den beskrevs inledningsvis. Någon analys efter den politiska urvalsvariabeln (andel socialdemokratisk röstning 1964) företas dock inte. De cellmedelvärden som redovisas är procentmedeltal per kommuncell. Procenttalen för de i cellen ingående kommunerna har adderats, varefter summan dividerats med antal kommuner i cellen. Därmed får varje kommun 1/6 vikt i sin cell. Förfarandet syftar till att motverka att en kommun med stort individbortfall får lägre genomslagskraft i cellmedeltalet.

Partiidentifikation

Det gällde att genom frågeformuleringen söka frammana de intervjuades spontana inställning till något av partierna i landet, dvs. om man såg sig själv som socialdemokrat, folkpartist etc. Alla intervjuade fick först följande fråga: »Så skulle jag vilja fråga om Er personliga inställning till de politiska partierna här i landet. Betraktar Ni Er som t.ex. folkpartist, socialdemokrat, högerman/högerkvinna, eller som anhängare till något annat parti, eller har Ni ingen sådan inställning till något parti?» (Frågan knöts alltså an till de vanliga rikspartierna men gjordes exemplifierande för att minska otympligheten i frågeformuleringen.) De som sade sig vara anhängare till något politiskt parti, fick följdfrågan: »Är Ni en starkt övertygad anhängare till (det parti IP nämnde) eller är Ni inte så starkt övertygad?» Till de

intervjuade som svarade nej på första frågan eller som vägrade att besvara den, ställdes följande fråga: »Är det något parti, som Ni ändå tycker Er stå närmare än de övriga partierna?»

De intervjuade grupperades efter sin deklarerade känsla av anhängarskap till de politiska partierna i landet: starkt partiidentifierade (starkt övertygade anhängare till något parti); partiidentifierade men ej starkt (inte så starkt övertygade anhängare); ej partiidentifierade men sympatiserar mera med ett visst parti än med något annat (står närmare ett visst parti); avvisar tanken på personlig bundenhet till något parti eller vägrar besvara sådana frågor (Nej + Vill inte svara). Fördelningen av denna skala över matrisen plus den genomsnittliga fördelningen för de tre storstäderna framgår av tabell 2.

Antagandet att huvuddelen av de intervjuade uppvisar en sådan personlig bindning till ett politiskt parti, som vi här kallar partiidentifikation, ges ett stöd av tabell 2. Likaså syns denna attityd kunna uppmätas som starkare eller svagare. Om siffrorna för St och Sv sammanläggs, får man för cellerna IA, IIA och IIIA respektive 80,1, 85,8 och 79,8*procent. För cellerna IB och IC blir värdena 87,8 och 86,5 procent. Cell IIB uppvisar 77,0 procent partiidentifierade och storstäderna 75,9 procent.

Men samtidigt finner vi, att andelen starkt partiidentifierade varierar systematiskt så, att den i storleksklass I ökar med minskande tätortsgrad och i tätortsklass A ökar med ökande kommunstorlek. Den senare tendensen är dock svag och bryts dessutom i storstäderna. Orsaken till denna variation skulle hypotetiskt kunna förklaras genom den skilda partipolitiska konstellationen i väljarkåren i de olika kommuntyperna. Ett sådant antagande utgår ifrån att vissa partier har en större andel starkt partiidentifierade än andra partier. Närmast till hands bör ligga att tro, att socialistiska partisympatisörer har denna partitrogna inställning och att bland de borgerliga centerpartister till större andel än övriga borgerliga visar sig vara starkt övertygade partianhängare. (Här liksom i det följande avses med socialister socialdemokrater och kommunister samt med borgerliga de IP som är anhängare av något annat parti.) Vidare måste man anta att, fastän den politiska urvalsvariabeln delar varje cell mitt itu efter andelen socialdemokratisk röstning 1964 (med gränsen 50 procent), socialisterna ökar i relativ styrka efter kommunstorleksaxeln, dvs. att de socialdemokratiskt svaga kommunerna alltmer närmar sig 50%-gränsen eller att de socialdemokratiskt starka kommunerna blir allt starkare. Man får då också utgå ifrån att centerpartisterna ökar nedåt efter tätortsaxeln. — För socialdemokrater-kommunister föreligger emellertid inte någon sådan tendens, men för centerpartisterna är detta fallet. Ett antagande om den partipolitiska konstellationen såsom förklarande utfallet av starkt partiidentifierade i matrisens celler kan alltså ha relevans när det gäller variationen efter tätorts-

Tab. 2. Förekomst av och styrka i de intervjuades partiidentifikation. Medeltal procent över matrisen plus genomsnittsvärdet för Stockholm, Göteborg och Malmö

		I	II	III
A	St	36,8	39,6	40,7
	Sv	43,3	46,2	39,1
	N	11,2	9,0	9,9
	Nej/Svarsvägran	8,7	5,2	10,3
	S:a %	100,0	100,0	100,0
B	St	52,9	34,8	
	Sv	34,9	42,2	
	N	7,8	8,2	
	Nej/Svarsvägran	4,4	14,8	
	S:a %	100,0	100,0	
C	St	54,0		
	Sv	32,5		
	N	5,6		
	Nej/Svarsvägran	7,9		
	S:a %	100,0		

Stockholm, Göteborg och Malmö

St	35,7
Sv	40,2
N	11,2
Nej/Svarsvägran	12,9
S:a %	100,0

St=Starkt partiidentifierade; Sv=Partiidentifierade men ej starkt; N=Ej partiidentifierade men står närmare ett visst parti än något annat; Nej/Svarsvägran = Säger sig icke ha någon personlig bindning till eller sympati för något visst politiskt parti resp. vägrar att besvara sådana frågor.

klass men knappast efter storleksklass. Variationen efter tätortsklass kan dock inte uttömmande förklaras med centerpartisternas ökande andel. Om man nämligen ser till andelen starkt partiidentifierade socialister av samtliga socialistiska partisympatisörer, finner man att också den andelen växer med minskande tätortsgrad. Även andra variabler än de här nämnda torde därför vara av kausal betydelse. En sådan kan vara åldersfördelningen i de olika kommuntyperna. Partiidentifikationens styrka är, som också framgår av det följande, positivt korrelerad med individernas ålder. In-

vånarna är också genomsnittligt äldst i de små och mindre tätbefolkade kommunerna.

Diskussionen skall dock inte föras längre på denna punkt. I stället skall vi först relatera partiidentifikationsvariabeln till några individuella bakgrundsdata och därefter studera variabelns effekt för valbeteendet. Det är från en rad undersökningar bekräftat, att äldre väljare (upp till en viss relativt hög ålder) flitigare begagnar sin rösträtt än yngre, att män oftare än kvinnor deltar i val (fastän för den svenska väljarkåren denna skillnad numera är negligerbar), att väljare ur högre socialgrupp oftare röstar än väljare ur arbetarmiljö, att personer med högre utbildning flitigare deltar i val än väljare med enbart folkskola. Vidare har man påvisat samband mellan dessa faktorer och personligt politiskt intresse och engagemang så, att äldre personer, män, väljare från högre socialgrupp och väljare med högre utbildning omfattar politiken med ett större intresse än de andra nämnda kategorierna.

Vi har tidigare antagit, att ju starkare identifierad en person känner sig med ett parti, desto mera bestämmande blir denna attityd för både valdeltagandet och röstningsbeslutet. I linje härmed — och i likhet med de amerikanska och norska undersökningarna — måste vi anta, att partiidentifikationens styrka är positivt korrelerad med känsla av politiskt intresse och engagemang. Då blir frågan, om även de nämnda personliga bakgrundsvariablerna och socio-ekonomiska variablerna visar positivt samband med partiidentifikationens styrka, liksom de visar samband med personligt politiskt intresse. Detta är en problematik, som i hög grad sysselsatte de nämnda amerikanska och norska forskarna. Problemet gällde hur mycket av självständig politisk attityddimension man fångat in med variabeln partiidentifikation. Politiskt intresse och engagemang har visat sig positivt samvariera både med personliga bakgrundsvariabler och socialekonomiska karakteristika *samt* med valdeltagande. Samtidigt fann man att partiidentifikationens styrka positivt samvarierade med politiskt intresse och engagemang *samt* med valdeltagande. Hade variabeln därtill på samma sätt samvarierat också med personliga och socialekonomiska faktorer, så kunde man med fog resa frågan, om man över huvud med variabeln partiidentifikation mätte så mycket annat än just politiskt intresse och engagemang. En sådan samvariation förelåg dock i huvudsak inte. Endast mellan partiidentifikationens styrka och individernas ålder fanns ett klart samband så, att de starkt partiidentifierade främst återfanns i de äldre åldersgrupperna, medan de yngre oftare hade en svag känsla av partianhängarskap eller inte någon sådan attityd alls. Dessa resultat gick in i de teoretiska föreställningar forskarna byggt upp kring variabeln partiidentifikation. Man ansåg sig ha funnit belägg för att man här nått en psykologisk politisk dimension med i valmanskåren dominerande utbredning och med avsevärd självständig ex-

planativ betydelse i valbeteendestudier. Det var en attityd, som utövade ett långsiktigt och mycket kraftigt inflytande över väljarnas orientering i partisystemet och som dessutom på det individuella planet tenderar att blott djupna med åren, så att den för stora delar av valmanskåren efterhand kom att framstå som den naturliga politiska orienteringen.

Även om man i den amerikanska och den norska undersökningen ansåg sig i grunden ha fångat in och mätt samma psykologiska fenomen, förelåg det ganska stora olikheter mellan de båda undersökningarna, om man särskilde identifierade med olika partier. Det visade sig att de norska partierna från väljarsynpunkt var mera åtskilda beträffande socio-ekonomiska karakteristika än de två amerikanska partierna. De norska partierna var stramare socialklassrelaterade. Därmed fick partiidentifikationen en lägre grad av självständig effekt för valmanskåren än i det amerikanska partisystemet.

Vi skall se hur variabeln partiidentifikationen i här diskuterade avseenden förhåller sig i föreliggande undersökning. Vi är nu inte intresserade av att se om det föreligger någon matrissystematisk variation (det gör det för övrigt inte på ett undantag när) utan av att studera huruvida styrkan i partiidentifikationen är korrelerad med nämnda variabler och dessutom om eventuella samband mellan partiidentifikation och ett par av variabelerna gestaltar sig olika för socialdemokratiskt-kommunistiskt respektive borgerligt partiidentifierade. Resultaten av analysen presenteras därför nästan uteslutande i verbala termer och inte i tabellform. — I fråga om åldersfördelningen blir resultatet entydigt i hela matrisen och i storstäderna, att de starkt partiidentifierade till större andel än personer med svagare partianknytning visar sig vara att återfinna bland de äldre. Bilden förändras inte vid en uppdelning efter riktningen i partisympatin. — Även i fråga om könsfördelningen finner vi resultat i linje med de amerikanska och norska undersökningarna, dvs. inga genomgående tendenser att exempelvis män till större andel än kvinnor är starkt partiidentifierade. Resultatet blir det samma om man särskåller socialistiska och borgerliga partisympatisörer.

När man studerar variabeln partiidentifikation som totalkategori — alltså utan att gruppera individerna efter riktningen i partisympatin — mot socio-ekonomiska variabler som utbildning och socialgrupp, framgår inga som helst tendenser. Grupperar man i stället de intervjuade i socialistiska respektive borgerliga partisympatisörer, bryter det däremot fram rejäla skillnader. Variabeln utbildning dikotomiserades efter enbart folkskola (motsvarande) respektive utbildning därutöver. Majoriteten socialdemokrater-kommunister hade inte utbildning utöver den obligatoriska, och detta gällde oavsett styrkan i deras partianhängarskap. För borgerliga partisympatisörer framgick klart och entydigt, att de oavsett grad av partiövertygelse till större andel än socialisterna utgjordes av personer med utbild-

ning utöver folkskola. Skillnaderna var markanta men tunnades ut en del nedåt efter tätortsaxeln (där centerpartiet ökar sin styrka bland de borgerliga valmännen). »Socialgrupp» studerades efter en mycket grov indelning — endast i grupperna arbetare—övriga. Inom övriga-gruppen kunde särhållas jordbrukare. Inte oväntat befanns socialisterna till stor majoritet vara att finna bland arbetargrupperna, medan de borgerligt partiidentifierade främst hörde hemma bland »övriga», i båda fallen oberoende av styrkan i partianhängarskapet. Det är fråga om mycket klara och distinkta skillnader, om olika socio-ekonomisk tyngdpunkt. — Den enda grupp som visade samvariation med partiidentifikationens styrka, var jordbrukarna; de var till dominerande andel starkt övertygade centerpartister. Gruppen hade naturligt nog sin enda mera betydande utbredning i cellerna IB och IC (jfr med den tidigare diskussionen om möjligheterna att i kausala termer tolka den funna systematiska ökningen av andelen starkt partiidentifierade utefter tätortsaxeln).

Vi skall fullfölja denna analys genom att sätta variabeln partiidentifikation i relation till individernas personliga politiska intresse och känsla av politiskt engagemang. Som mått använder vi två frågor ur undersökningen. Den ena löd: »Hur pass intresserad är Ni av politik? Är Ni mycket intresserad eller ganska intresserad eller inte särskilt intresserad eller inte alls intresserad?» Den andra knöt an till valets utgång i IP:s boendekommun och löd: »Hur pass intresserad är Ni av hur det går (i etapp II: gick) i höstens val just här i (kommunens namn)?» Svartalternativen var desamma. Siffrorna i tabell 3 nedan upptar genomgående endast andel »mycket intresserad». Den övre siffran i varje rad gäller de starkt partiidentifierade, medan den undre avser samtliga intervjuade.

Vi finner genomgående, att en stark partiövertygelse är positivt korrelerad med en hög grad av politiskt intresse och engagemang så här mätt. En mera detaljerad analys, som dels uppdelar individerna efter riktningen i partiövertygelsen och dels efter övertygelsens styrka, förändrar inte denna bild, endast nyanserar den.

Å andra sidan är politiskt intresse och engagemang också positivt korrelerat med högre socialekonomisk position. Politiskt intresse-engagemang kan alltså »förklaras» utifrån socio-ekonomiska karakteristika — men inte helt. De socialistiska partisympatisörerna rekryteras i dominerande grad från arbetargrupperna och från grupper med lägre utbildning, medan det motsatta förhållandet gäller för borgerliga partianhängare. Det fanns för socialisterna inget samband mellan socialgrupp eller utbildningsnivå å ena sidan och styrka i partiidentifikationen å den andra. Inte heller för de borgerliga förelåg något sådant samband med undantag för jordbrukargruppen. Även styrkan i känslan av partianhängarskap syns då i sig ha en självständig betydelse för individernas politiska orientering. För detta talar också att,

Tab. 3. Partiidentifikation — politiskt engagemang

Mycket intresserad av:	I		II		III	
	Poli- tik	Val- utg.	Poli- tik	Val- utg.	Poli- tik	Val- utg.
A Starkt partiid.	12,4	30,7	12,3	36,0	10,7	32,3
Samtl.	6,8	16,3	6,7	21,3	6,2	19,9
B Starkt partiid.	9,2	26,1	10,6	30,3		
Samtl.	5,9	17,8	5,0	16,3		
C Starkt partiid.	14,9	30,3				
Samtl.	8,6	18,8				

Stockholm, Göteborg och Malmö		
	Mycket intresserad av:	
	Politik	Valutgång
Starkt partiid.	14,2	51,1
Samtl.	8,5	33,2

som vi tidigare fann, partiidentifikationens styrka var orelaterad till kön men relaterad till ålder.

Tidigare uppställdes antagandet, att ju starkare en persons partiidentifikation är, desto högre grad av konsekvens i hans valbeteende bör förutsättas. En stark positiv attityd till ett parti måste rimligen för individen innebära en lättmobiliserad tendens att i val stödja det parti han allmänt sympatiserar med. Detta innebär att den starkt partiidentifierade kan förväntas stödja sitt parti oberoende av typ av val och dessutom att han deltar i val flitigare än andra. — Vi studerar först det senare antagandet. I tabell 4 har för varje cell de intervjuade uppdelats efter styrkan i sin partisympati. Tabellen visar valdeltagandet i fullmäktigevalet 1966 (den summerande siffran icke-röstning har uteslutits). Exkluderade är de personer som förklarat sig inte ha någon preferens för något politiskt parti samt de som vägrat besvara frågor om partisympati (jfr Nej resp. svarsvägran i tabell 2 ovan). Beträffande dessa grupper — och speciellt den numerärt dominerande nejgruppen — gäller dock att de i högre grad än grupperna i tabellen utgörs av icke-röstande.

Det föreligger en om än inte helt genomgående tendens till ökad icke-röstning i grupperna med svagare känsla av anhängarskap till något parti. Utefter tätortsaxeln i storleksklass I tunnas dock tendensen ut; för intervjuade i cell IC syns inte styrkan i partisympatin spela någon roll för val-

Tab. 4. *Genomsnittlig andel röstande i fullmäktigevalet 1966. De intervjuade fördelade efter styrkan i sin partisympati*

Deltog i fullmäktige- valet 1966	I			II			III		
	St	Sv	N	St	Sv	N	St	Sv	N
A	94,7	89,7	72,6	93,6	87,3	72,0	89,5	92,1	64,8
B	92,8	87,9	84,7	92,2	89,1	45,8			
C	95,1	89,6	93,8						

Stockholm, Göteborg och Malmö

St	Sv	N
93,4	83,6	74,7

Tab. 5. *De intervjuades »röstningshistoria» valen 1962—1966. Siffrorna nedan gäller endast de partiidentifierade personer (+ IP som förklarar sig stå närmare ett visst parti än något annat), vilka varit röstberättigade i alla tre valen och deltagit i minst ett av dem. Medeltal procent*

		I			II			III		
		St	Sv	N	St	Sv	N	St	Sv	N
A	1	72,1	52,2	31,9	77,7	52,1	32,2	68,1	54,0	39,2
	2	6,0	8,3	19,4	6,2	8,7	11,7	11,4	4,8	31,1
	3	22,0	39,5	48,6	16,1	39,2	56,1	20,5	41,3	29,7
B	1	75,6	50,7	35,0	68,5	48,9	10,0			
	2	10,2	9,4	9,7	9,0	10,8	27,8			
	3	14,2	39,9	55,3	22,5	40,3	62,2			
C	1	85,3	58,9	61,7						
	2	5,6	11,1	5,0						
	3	10,9	30,1	33,3						

Stockholm, Göteborg och Malmö

	Genomsnitt		
	St	Sv	N
1	71,4	53,5	28,0
2	8,4	8,9	24,5
3	20,3	37,7	47,5

1 = Deltagit i alla val och har endast röstat på »sitt» parti

2 = Icke deltagit i alla val och har endast röstat på »sitt» parti

3 = Röstat på »annat» parti i något val

Tab. 6. Medeltal procent intervjuade som uppger sig alltid ha röstat på samma parti

		I			II			III		
		St	Sv	N	St	Sv	N	St	Sv	N
A	Soc.	83,1	65,1	58,3	85,7	68,4	43,1	78,7	65,2	41,7
	Borg.	53,7	34,7	23,0	61,1	42,2	17,0	62,5	36,8	30,0
B	Soc.	77,0	62,0	50,0	90,9 ^c	61,1	71,0			
	Borg.	75,1	39,7	36,1	54,7	42,7	20,8			
C	Soc.	85,1	63,5	62,5						
	Borg.	67,1	39,4	66,7						

A nm.: I de här icke redovisade storstäderna återfinns samma tendens som i tabellen.

deltagandet (även i denna cell visar dock de i tabellen icke redovisade grupperna Nej + svarsvägran markant lägre valdeltagande än övriga intervjuade).

Intervjuerna innehöll också frågor om deltagande i valen 1964 och 1962. Sammanlagt ger dessa frågor möjlighet till bedömning av intervjupersonernas »röstningshistoria». Tabell 5 ovan beskriver denna.

Man kan konstatera en tendens att styrkan i känslan av anhängarskap till ett parti är positivt korrelerad med en mera regelbunden och konsekvent röstning. Övergångar mellan partier ökar, ju svagare känsla av anknytning till ett parti en väljare har. Däremot framkommer endast i fyra celler en motsvarande tendens när det gäller övergångar mellan röstning och icke-röstning.

En jämförelse mellan borgerliga och socialister visar dessutom, dels att den senare gruppen innehåller en större andel starkt partiidentifierade än den förra, dels att socialisterna oberoende av styrkan i partisympatin tenderar att visa en större regelbundenhet och konsekvens i sitt valbeteende över tid. Den sistnämnda tendensen kan illustreras av ovanstående tabell, som upptar andelen socialister och borgerliga vilka uppger sig »alltid ha röstat på samma parti».

Lokalpolitisk attityd

Begreppet attityd ges i detta sammanhang en väsentligt enklare och mindre strikt innebörd än det vanligen har i gängse socialpsykologisk litteratur. Det sammanhänger helt enkelt med de relativt begränsade möjligheter som undersökningen erbjuder att mäta den politiska »delinställning» vi är ute efter. Att mäta en attityd är liktydigt med problemet att fånga in ett sammanhängande mönster av responser, där responsmönstret utgör indi-

katorn på attitydens existens. Det är på denna punkt som undersökningen arbetar på nedskruvad ambitionsnivå. Frågan är: Finns det någon från den rikspolitiska skild lokalpolitisk attityd, hur är den i så fall beskaffad och vilken effekt har den? Vi utgick ifrån väljarnas uppfattning om de lokala partierna och kandidaterna på listorna. Måtten är visserligen primitiva, men vi sökte efter bestämda värderingar gentemot dessa objekt, bestämda inställningar av gillande eller ogillande. Därmed ville vi nå det emotionella engagemang, som vi såg som väsentligt för att man skall kunna tala om en politisk attityd.

De intervjuade fick först ange om de kände till namnet på någon eller några av de kandidater som ställde upp i kommunalvalet i deras kommun. Därpå ställdes frågan: »Är det någon av de personer Ni nämnde, som Ni har starkt förtroende för?» Respektive: »Är det någon av de personer Ni nämnde, som Ni tycker att Ni *inte* *alls* har förtroende för?» Antal och partifärg för de personer de intervjuade uttryckte bestämda värderingar av inkodades. — När det gällde inställningen till de i valet agerande lokala partierna ställdes följande frågor: »Är det något eller några av partierna här i (kommunens namn) som enligt Er uppfattning gjort en särskilt bra insats i det kommunala arbetet?» Respektive: »Är det något eller några av partierna här i (kommunens namn) som Ni tycker har fört en felaktig politik?» Till var och en av de båda sistnämnda frågorna ställdes en följdfråga, där väljarna ombads nämna konkreta lokala frågor, i vilka partierna agerat särskilt bra eller dåligt. Det kan nämnas att endast en ytterligt ringa andel kunde förknippa enskilda partiers agerande med konkreta lokala frågor. Till personer med lokalpolitisk attityd har i det följande förts alla som över huvud kunnat lämna en bestämd värdering av parti och/eller kandidat, oavsett om de i första fallet kunnat nämna någon fråga eller ej.

Likaså har den lokalpolitiska attityden relaterats till den rikspolitiska. Till intervjuade med »kongruent» lokalpolitisk attityd har förts de som sagt sig hysa förtroende för kandidat/parti som motsvarar det riksparti, för vilket den intervjuade uppgivit sig ha sympati (är identifierad med eller står närmare än annat parti). Även personer, som enbart uttryckt misstro för kandidat från »annat» parti (eller för annat lokalt parti), har förts till denna grupp. Samtidigt har de intervjuade bortsorterats, vilka uttryckt sympati för också »annat» lokalt parti (kandidat), och även de som samtidigt uttryckt både förtroende och misstro mot »egna» lokala kandidater. De senare har förts till gruppen »inkongruent» lokalpolitisk attityd, dit självfallet även de personer förts som enbart givit tillkänna en misstroinställning mot det parti på lokal nivå (kandidater på lokal nivå) som de samtidigt sagt sig sympatisera med på riksplanet, liksom de som enbart uttryckt förtroendeinställning till »annat» parti (»annan» kandidat). Till en tredje grupp, »ingen lokalpolitisk attityd», har förts de IP, som inte

Tab. 7 A. Kunskap om och attityd till fullmäktigekandidater. Genomsnitt procent

		I	II	III
A	1	25,8	35,9	47,6
	2	20,2	19,4	16,5
	3	19,3	16,8	18,4
	4	34,7	27,9	17,6
	S:a %	100,0	100,0	100,1
B	1	34,0	29,7	
	2	11,8	16,0	
	3	22,0	23,2	
	4	32,2	31,0	
	S:a %	100,0	99,9	
C	1	36,4		
	2	16,4		
	3	22,7		
	4	24,5		
	S:a %	100,0		

Stockholm, Göteborg och Malmö

1	54,0	
2	17,6	
3	15,5	} 28,5
4	13,0	
S:a %	100,1	

Anm.: Tabellens rader innebär: 1. Ej nämnt någon kandidat; 2. Nämnt kandidat men inte uttryckt någon förtroende- eller misstroinställning; 3. Kongruent lokalpolitisk personattityd — uttryckt förtroende för kandidat från »egna» partiet och/eller misstro mot kandidat från »annat» parti; 4. Inkongruent lokalpolitisk personattityd — uttryckt misstro för kandidat från »egna» partiet eller förtroende för kandidat från »annat» parti.

känt till några lokala kandidater eller känt till men inte uttryckt någon värdering av dem och som inte heller gjort någon som helst värdering av lokalt parti.

Tabell 7 A ovan visar utbredningen av lokalpolitisk personattityd och tabell 7 B utbredningen av lokal partiattityd. Eftersom den lokalpolitiska attityden relaterats till den rikspolitiska, har från tabellerna exkluderats de IP som vägrat besvara frågan om rikspolitisk partisympati eller svarat nej på denna fråga.

Tab. 7 B. Attityd till lokalt parti. Genomsnitt procent

		I	II	III
A	1	60,7	61,7	67,8
	2	35,2	36,9	30,1
	3	4,1	1,4	2,1
	S:a %	100,0	100,0	100,0
B	1	64,5	61,0	
	2	31,5	35,4	
	3	4,0	3,6	
	S:a %	100,0	100,0	
C	1	74,5		
	2	24,5		
	3	1,0		
	S:a %	100,0		

Stockholm, Göteborg och Malmö

1	51,7	
2	46,2	48,3
3	2,1	
S:a %	100,0	

Anm.: Tabellens rader innebär: 1. Indifferent till lokalt parti — nämner varken något parti som gjort »bra insats» eller »fört en felaktig politik»; 2. Kongruent lokal partiattityd — tycker »egna» partiet gjort bra insats och/eller »annat» parti fört felaktig politik; 3. Inkongruent lokal partiattityd — anser »egna» partiet fört felaktig politik och/eller tycker »annat» parti gjort bra insats.

Som framgår av tabell 7 A sjunker med ökande kommunstorlek andelen intervjuade som deklarerar en bestämd förtroende- eller misstroinställning till någon fullmäktigekandidat. Dessutom är i stora kommuner och i små glesbygdskommuner andelen personer som alls känner till någon fullmäktigekandidat ganska låg. Högst är i stället denna andel i cell IA. Tätortsgradens betydelse visar sig i övrigt mera oklar. Inom storleksklass I är det först i cell C som en markant lägre andel intervjuade ger uttryck för lokalpolitisk personattityd. Detta antyder att kommunstorlekens betydelse i detta sammanhang är större än tätortsklassens, något som på allmänna grunder syns rimligt. Det är slutligen också skäl att lägga märke till att med ökad kommunstorlek liksom med lägre tätortsgrad den lokalpolitiska personattityden i allt högre grad blir kongruent med de intervjuades rikspolitiska partiattityd. Skillnaden mellan andelarna kongruent och inkongruent personattityd är störst i cell IA men minskar efter både storleks- och tätortsaxlarna.

I cell IIIA (liksom i storstäderna) visas en övervikt för kongruent personattityd.

Tabell 7 A urskiljde de personer, som hade en lokalpolitisk personattityd men exkluderade därmed inte dem som tillika deklarerat en attityd till lokalt parti. På motsvarande sätt ingår i tabell 7 B intervjuade med lokal partiattityd oavsett om vederbörande dessutom har en personinställning. Tabell 7 B ger i stort sett samma mönster som A: med ökad kommunstorlek liksom med minskad tätortsgrad sjunker andelen intervjuade som deklarerat en lokal partiinställning. Cell IIB faller dock ur ramen. Vid en jämförelse med tabell 7 A beträffande inriktningen av partiattityden framgår att det är betydligt vanligare att man deklarerar en inkongruent inställning till lokala politiker än till lokalt parti. Detta är i sig inte ägnat att förvåna. Det måste rimligen vara lättare att uttala sin personliga åsikt om enskilda lokala politiker än att utan bundenhet av sin rikspartisynpati bedöma de lokala partierna. Inkongruens-svaren i tabell 7 B bör därför ses som mera påtagliga uttryck för cross pressure än motsvarande siffror i tabell 7 A. På analogt sätt kan den jämförelsevis mycket betydande andelen intervjuade med till rikspartiattityden kongruent lokal partiinställning delvis innefatta väljare, vars lokalpolitiska attityd i verkligheten är rätt tunn till sitt innehåll och främst innebär en återspeglning av rikspartiattityden. — Tabell 7 B ger dock för storstäderna en annorlunda bild än för matrisens kommuner. Här kan sägas att den för matrisen påvisade kommunstorlekseffekten förbyts i sin motsats. Storstäderna tillsammans uppvisar den genomsnittligt största andelen intervjuade med lokal partiattityd. Mönstret håller även för var och en av storstäderna: Malmö 42,4 %, Göteborg 43,0 % och Stockholm 59,5 %. Det syns som om någonstans utefter kommunstorlekskontinuet den för matrisen gällande tendensen ändrar förtecken. Detta skulle kunna innebära ett stöd för en hypotesgenererande tolkning, att i riktigt stora kommuner den lokala partiaktiviteten likväl har en sådan genomslagskraft, att den lokala partipolitiken av åtskilliga väljare bedöms som en till kommunen knuten politisk aktivitet skild från den rikspolitiska. Stödet för en sådan tolkning är emellertid ingalunda entydigt. Det är att märka att även om den totala andelen IP med lokal partiattityd är större i storstäderna än i kommunerna i matrisen, så är denna partiattityd till allra största delen en med IP:s rikspartisynpati kongruent inställning. Endast i ett metropolområde som Stockholm finns en andel inkongruent inställda, som är jämförbar med den man påträffar i de mindre men tätortsbetonade matriskommunerna (3,8 % i Stockholm mot 0,5 och 2,0 i respektive Göteborg och Malmö).

Vi skall slutligen i detta avsnitt se på fördelningen av de intervjuades lokalpolitiska attityder totalt. I tabell 8 nedan har fortfarande exkluderats de väljare, som svarat nej på eller vägrat besvara frågan om riksparti-

Tab. 8. Förekomst av lokalpolitisk attityd totalt. Genomsnitt procent

		I	II	III
A	Ej	35,4	41,4	50,3
	Kon.	27,9	30,5	30,7
	Inkon.	36,7	28,1	19,0
	S:a %	100,0	100,0	100,0
		64,6	58,6	49,7
B	Ej	36,6	32,7	
	Kon.	29,6	33,1	
	Inkon.	33,8	34,2	
	S:a %	100,0	100,0	
		63,4	67,3	
C	Ej	41,9		
	Kon.	32,9		
	Inkon.	25,2		
	S:a %	100,0		
		58,1		

Stockholm, Göteborg och Malmö

Ej	43,2	
Kon.	42,1	56,8
Inkon.	14,7	
S:a %	100,0	

Anm Raderna innebär: *Ej*. Ingen lokalpolitisk attityd; *Kon.* Kongruent lokalpolitisk attityd; *Inkon.* Inkongruent lokalpolitisk attityd.

sympati, men nu har till personer med lokalpolitisk attityd förts alla IP som uppgett sig ha en bestämd pro- eller antiinställning till någon fullmäktigekandidat och/eller lokalt parti. Dessutom har, i likhet med i tabellerna ovan, riktningen av den lokalpolitiska attityden angivits i relation till intervjupersonernas rikspartis sympati. De som varken uttryckt någon inställning till fullmäktigekandidater eller till något lokalt parti har i tabellen givetvis förts till gruppen »ingen lokalpolitisk attityd».

Tabellen ger en bild som i huvudsak överensstämmer med den tabellerna 7 A och B visade. Sammanlagt blir analysens resultat, att väljarnas lokalpolitiska attityd totalt tenderar att försvagas såväl med lägre tätortsgrad i kommunerna som med högre kommunstorlek, vilket ger en viss fokusering till cell IA i matrisen. Det är emellertid uppenbart att cell IIB faller ur mönstret. — Liksom vi tidigare noterat, syns tendensen efter storleksvariabeln vända, när man betraktar storstäderna. Detta hänger samman med den lokala partiattitydens stora utbredning där.

Vi ser vidare att den relativa andelen intervjuade med inkongruent attityd minskar med både ökad kommunstorlek och med lägre tätortsgrad — dvs. om jämförelsen inom varje cell görs mellan kongruent och inkongruent attityd. Ser vi emellertid enbart till inkongruent attityd och gör jämförelsen mellan kommuncellerna, finner vi att cell IIB fortfarande vägrar att infoga sig i mönstret. Det är endast cell IA som uppvisar en högre andel IP med inkongruent attityd än IIB.

Det är rimligt att betrakta den lokalpolitiska inställningen som en i jämförelse med partiidentifikationen tunn politisk attityd. Å andra sidan kan den ses som kvalificerad i den meningen, att den kan antas förutsätta ett mer än genomsnittligt mått av politisk medvetenhet. På grund av analysens inriktning har som angivits den lokalpolitiska attityden relaterats till de intervjuades deklarerade rikspartisynpati, varvid endast riktningen men inte styrkan av rikspartisynpatin bildat utgångspunkt. En mera detaljerad analys visar emellertid, att det föreligger ett samband mellan partiidentifikationens styrka och förekomst av lokalpolitisk attityd: ju starkare de intervjuades känsla av rikspartianhängarskap är, till desto högre andel har de också utvecklat en lokalpolitisk attityd. Detta är särskilt markant beträffande »persondelen» i den lokalpolitiska inställningen så, att såväl de inkongruent som de kongruent lokalpolitiskt inriktade främst är att söka bland de rikspartiidentifierade intervjupersonerna. När det gäller »partidelen» i attityden är förhållandet i viss mån annorlunda så tillvida, att ju starkare partiidentifikationen är, desto mer finns av kongruent och desto mindre av inkongruent lokal partiattityd. Samtidigt förekommer mycket litet av inkongruent attityd över huvud, medan den kongruenta har relativt stor utbredning. *Totalt* visar sig därför även förekomsten av lokal partiattityd vara positivt korrelerad med styrkan i rikspartianhängarskapet. (De här nämnda tendenserna kvarstår även om de intervjuade uppdelas efter riktningen i sin rikspartisynpati — socialister—borgerliga.) De svalare rikspartisynpatisörerna — samt de som helt avvisar tanken på personlig rikspartianknytning — tenderar att inte heller utveckla någon lokalpolitisk attityd alls.

Tidigare har vi funnit att partiidentifikationens styrka samvarierar med politiskt engagemang (tabell 3). En motsvarande korrelation bör då föreligga mellan förekomst av lokalpolitisk attityd och känsla av engagemang i politiken. Tabell 9 nedan, som använder samma mått som tabell 3, visar att så också är fallet: genomgående är procentsiffrorna lägre för väljare utan lokalpolitisk attityd.

När det däremot gäller förhållandet mellan å ena sidan *riktningen* av den lokalpolitiska attityden och å andra sidan graden av politiskt engagemang mätt på detta sätt finns en svag och icke genomgående tendens till högre engagemang hos de inkongruent än hos de kongruent lokalpoli-

Tab. 9. Lokalpolitisk attityd — politiskt engagemang. Genomsnitt procent

Mycket intresserad av:	I			II			III		
	Ej	Kon.	Inkon.	Ej	Kon.	Inkon.	Ej	Kon.	Inkon.
A Pol. i allmänhet	1,4	7,8	12,4	2,2	9,1	10,8	3,8	10,3	11,5
Valutgången i egna kommunen	6,4	17,9	30,8	10,4	25,6	38,2	11,2	32,3	46,7
B Pol. i allmänhet	1,7	9,2	7,8	1,0	9,2	4,5			
Valutgången i egna kommunen	13,0	16,6	25,1	5,3	30,9	18,8			
C Pol. i allmänhet	2,6	11,3	20,3						
Valutgången i egna kommunen	6,4	24,4	37,5						

Stockholm, Göteborg och Malmö

	Ej	Kon.	Inkon.
Pol. i allmänhet	5,4	11,8	12,5
Valutgången i egna kommunen	18,9	47,7	53,5

tiskt inställda. Ser man den inkongruenta attityden som uttryck för korstryck, för en politisk åsiktskonflikt hos individen, kunde man möjligen ha väntat sig en motsatt tendens. Det är emellertid antagligt, att de inkongruent orienterade i högre grad än den andra gruppen har utvecklat en lokalpolitisk attityd med reell substans. I så fall bör detta vara positivt korrelerat med politiskt engagemang.

Till den jämförelse som här har gjorts mellan grupperna med och utan lokalpolitisk attityd kan fogas några andra data, som kompletterar bilden. Den senare gruppen utgörs i högre grad av yngre personer och de är till större andel kvinnor. Dessutom har de en genomsnittligt kortare boendetid i kommunen.

Lokalpolitisk attityd — valbeteende

Från den diskussion som fördes på s. 6 f. kunde följande antaganden härledas. Intervjuade med kongruent lokalpolitisk attityd deltar flitigare i val än andra och röstar mera stabilt på det parti de sympatiserar med oberoende av typ av val; intervjuade med inkongruent attityd deltar mindre ofta i val och byter parti oftare; variabiliteten i valbeteende kan dessutom antas

Tab. 10. Lokalpolitisk attityd — röstning i fullmäktigeval 1966. Genomsnitt procent

Röstrn.	I			II			III		
	Ej	Kon.	Inkon.	Ej	Kon.	Inkon.	Ej	Kon.	Inkon.
A E	65,5	81,9	70,5	62,7	71,1	74,2	66,0	78,8	72,4
A	10,9	3,3	13,1	11,9	11,3	16,1	15,2	10,9	16,0
V	9,7	6,1	0,6	10,1	8,4	3,2	4,1	2,2	6,4
Ej	13,8	8,8	7,8	15,3	9,2	6,5	14,7	8,2	5,2
S:a %	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,1	100,0
B E	70,0	78,3	76,0	62,2	75,9	67,6			
A	9,3	5,6	15,1	7,5	13,6	17,5			
V	4,2	6,7	3,4	9,6	4,4	2,8			
Ej	16,5	9,4	5,5	20,8	6,1	12,1			
S:a %	100,0	100,0	100,0	100,1	100,0	100,0			
C E	78,8	86,7	88,2						
A	8,6	5,9	5,1						
V	4,3	1,9	0,8						
Ej	8,3	5,5	5,9						
S:a %	100,0	100,0	100,0						

Stockholm, Göteborg och Malmö

	Ej	Kon.	Inkon.
E	62,8	76,6	70,4
A	15,0	7,1	19,8
V	4,1	4,6	2,8
Ej	18,0	11,7	7,0
S:a %	99,9	100,0	100,0

Raderna: E = röstade på »egna» partiet; A = röstade på »annat» parti; V = röstade men vägrade uppge parti; Ej = röstade icke.

vara relativt stor också hos intervjuade utan lokalpolitisk attityd — till följd av gruppens demografiska sammansättning.

Vi skall först pröva dessa antaganden mot röstningen i kommunalvalet 1966 (tabell 10).

Det bör först påpekas, att skillnader ifråga om valbeteende mellan olika grupper tenderar att bli rätt små, när som i Sverige valdeltagandet allmänt ligger på en hög nivå och då, som vi tidigare funnit, de flesta väljare röstar i enlighet med sin rikspartisynpat. Dessutom bör erinras om att, såsom fallet varit med de tidigare tabellerna, inte heller tabell 10 tar med de intervjuade, vilka avvisat tanken på någon anknytning till ett riksparti

och dem som vägrat att besvara sådana frågor. Det är samtidigt denna relativt lilla grupp, som visar det lägsta valdeltagandet av alla. Slutligen kan på nytt framhållas, att mycket generösa kriterier använts för att klassificera intervjupersonerna efter förekomst av och riktning hos lokalpolitisk attityd.

Likväl finner vi skillnader av intresse. Den största variabiliteten visar gruppen utan lokalpolitisk attityd. Detta var i och för sig att vänta, och till det resultatet isolerat knyter sig inte det största intresset. Vi koncentrerar i stället analysen av tabellen till de båda övriga grupperna och börjar med de kongruent lokalpolitiskt inställda. Man bör dock hålla i minnet att båda grupperna intervjuade med lokalpolitisk attityd skiljer sig från gruppen utan sådan inställning genom att de utgörs av personer med en allmänt sett mera »kvalificerad» hållning till politik. Normen att rösta kunde därför från början förväntas vara starkare utvecklad hos dem, och tabellen visar också att deras valdeltagande är högre än hos gruppen utan lokalpolitisk attityd. Det finns också en — ehuru bräcklig — tendens att gruppen med kongruent inställning i något högre grad än andra röstade på »sitt» parti 1966. Tendensen är dock inte entydig vid en jämförelse med den inkongruenta gruppen: cell IIA och IC faller ur. Om man emellertid — vilket inte kan utläsas av tabell 10 — ställer gruppens valbeteende mot samtliga, visar de kongruent inställda genomgående en högre andel röstning på »sitt» parti. (Här liksom i den fortsatta analysen av valbeteende avses, då ej annat sägs, med »samtliga» alla IP utom dem som ej deklarerat någon rikspartisympati.) Vidare ser vi en svag och inte genomgående tendens att de i lägre grad än andra röstade på »annat» parti. Gör man emellertid åter en jämförelse mellan den kongruenta gruppen och samtliga, framträder tendensen något klarare. Medan sålunda intervjupersoner som visat en lokalpolitisk attityd kongruent med rikspartisympatin tenderar att i högre grad än samtliga rösta på »sitt» parti och att i lägre grad rösta på »annat» parti, kan de däremot inte tillika sägas över huvud rösta i större utsträckning än övriga grupper. Visserligen är icke-röstningen lägre än hos personer utan lokalpolitisk attityd, men den är ingalunda lägre än för intervjuade med inkongruent inställning. Även här är det dock fruktbart att ställa de kongruentas icke-röstning mot hela antalet intervjuades. Gör man det, visar det sig nämligen, att den förra gruppen genomgående i mindre utsträckning avstod från att rösta i fullmäktigeval 1966.

De inkongruent lokalpolitiskt inriktade bör i första hand jämföras med den kongruenta gruppen. Då framgår för det första den tidigare nämnda mycket svaga och icke genomgående tendensen till lägre andel röstning på »sitt» parti. Vi tänker oss den inkongruenta lokalpolitiska attityden som uttryck för ett mått av politisk cross pressure. I linje härmed bör ligga föreställningen, att man tenderar att undvika åsiktskonflikten genom att inte ta ställning när konflikten aktualiseras, dvs. i detta fallet att icke rösta. Tabell

10 ger dock inga som helst belägg för detta; snarare är det tvärtom. Däremot finns en så gott som genomgående och alldeles klar tendens, att intervjuade med inkongruent lokalpolitisk attityd i högre grad än de kongruent inriktade och för övrigt även än gruppen intervjuade utan lokalpolitisk attityd i fullmäktigevalet 1966 röstade på ett annat parti än det, med vilket de samtidigt sade sig sympatisera på riksplanet. Endast i cell IC med dess genomgående mycket höga andel såväl röstning som röstning på »eget» parti, viker denna tendens.

De båda grupperna kongruent och inkongruent lokalpolitiskt inriktade väljare skiljer ut sig från gruppen intervjuade utan någon lokalpolitisk attityd på så sätt, att de i högre grad utgörs av politiskt medvetna och engagerade personer. De visar ju också båda ett högre valdeltagande än den tredje gruppen. Den enda klara och entydiga skiljelinjen mellan dem blir då inte i vilken mån de röstar utan *hur* de röstar.

I analysen av partiidentifikationens effekter för valbeteendet användes svaren på några intervjufrågor om röstning vid tidigare val — 1962 och 1964. Tillsammans med uppgifter om röstningen 1966 gav denna frågeserie en bild av intervjupersonernas »röstningshistoria». Om man på motsvarande sätt ser på »röstningshistorien» mot bakgrund av de intervjuades lokalpolitiska attityd, framkommer i en jämförelse inom varje cell liknande tendenser som vi kunde utläsa ur tabell 10 ovan. Den följande tabell 11 uppftar endast den andel intervjuade, som i något av dessa val röstade på annat parti än det som 1966 hade deras sympati på riksplanet. Liksom de tidigare presenterade uppftar den vidare endast de väljare som deklarerat en rikspartis sympati.

Hittills har analysen gällt de intervjuades valbeteende med hänsyn till förekomst och riktning av lokalpolitisk attityd. Med andra ord har ännu inte studerats, huruvida det föreligger någon systematisk variation i valbeteende över matrisen. Den tidigare diskussionen om förutsättningar för lokalpolitisk attityd ledde till olika tänkbara »utgångar». Utgångsföreställningen var enkel så tillvida, att attitydens utbredning sågs som en funktion av det lokala propagandautbudets omfattning. Därtill sågs invånarnas serviceanspråk som en variabel verkande med lokalpolitiska effekter över matrisen i samma riktning som propagandautbudets. En annan diskussionslinje startade i mera komplicerade utgångspunkter. Den stannade inte enbart vid det lokala propagandautbudet eller serviceanspråken som oberoende variabler utan omfattade också en diskussion om kommunen — kommuntypen — som »miljö» och dessutom om den lokala valkampanjens innehållsliga karaktär och om väljarnas möjligheter att särskilja lokalpolitiken från den rikspolitiska propagandaströmmen. Resonemanget ledde fram till att den lokalpolitiska attitydens utbredning kunde antas vara störst inte i de stora städerna eller i de små glesbygdskommunerna utan i kom-

Tab. 11. *Andel intervjuade som i något av valen 1962—1966 röstade på annat parti än det vilket hade deras sympati på riksplanet 1966. Genomsnitt procent*

	I			II			III		
	Ej	Kon.	Inkon.	Ej	Kon.	Inkon.	Ej	Kon.	Inkon.
A	39,8	23,4	36,7	40,4	25,3	31,6	37,4	19,2	36,4
B	23,9	20,0	32,6	32,9	31,5	43,3			
C	22,0	18,8	13,6						

Stockholm, Göteborg och Malmö

Ej	Kon.	Inkon.
31,7	25,6	44,2

muntyper däremellan, »smärre tätortskommuner». Implicit i resonemangen ligger självfallet, att där den lokalpolitiska attityden har sin största utbredning, där bör också, vid en jämförelse över matrisen, den totala effekten av denna attityd kunna avläsas som störst.

Redan av tabellerna 10 och 11 ovan skymtar emellertid två varandra motstående tendenser. I båda fallen kommer de entydigt fram endast om man ser till gruppen utan lokalpolitisk inställning. Tabell 10 visar att denna grupp s.g.s. obrutet ökar sin andel röstning på »annat» parti 1966 utefter både tätorts- och storleksaxlarna. Den högsta procentsiffran visar därför cell IIIA (endast cell IIB faller inte fullständigt in i detta mönster). Tabell 11, som belyser röstningen vid en serie val, företer en något annorlunda bild, en tendens till fokusering i tätortskommuner men inte de största. De motstridiga tendenserna går fram klarare i följande tabell 12, som utan uppdelning efter lokalpolitisk attityd beskriver intervjupopulationens röstning på »annat» parti dels i 1966 års fullmäktigeval, dels i valen 1962—1966 (IP utan rikspartipreferens alltfört exkluderade).

Det är en ganska märklig skillnad vi bevittnar, när vi jämför de båda sifferserierna. I fullmäktigevalet föreligger en tendens till ökning i andelen röstning på »annat» parti utefter både tätorts- och storleksaxlarna; tar man hänsyn till röstningen över en serie av val, finner vi en koncentration över tätortsaxeln främst till cell IA (IIB faller utanför) men ingen ökning efter storleksaxeln. Ovan nämndes att i antagandet om den lokalpolitiska attitydens utbredning låg implicit också ett annat, nämligen att attitydens mätbara effekt totalt sett skulle vara störst i »smärre tätortskommuner». Mätt som variabilitet i röstningen falsifieras emellertid detta antagande av data från 1966 års val men får stöd av data om valbeteendet under en rad val.

Tab. 12. *Andel röstning på »annat» parti utan uppdelning efter lokalpolitisk attityd. Genomsnitt procent*

	1966				1962—1966		
	I	II	III		I	II	III
A	10,3	11,9	14,1	A	33,0	30,2	30,9
B	10,2	12,4		B	26,2	33,0	
C	6,8			C	19,6		

Resultaten är således på denna punkt motsägelsefulla. Vi skall strax återkomma till detta.

Först skall emellertid en annan möjlighet att pröva antagandet studeras. De svenska kommunalvalen har ju alltid erbjudit möjlighet för väljarna att vid ett och samma valtillfälle diskriminera, dvs. lägga sin röst för ett visst parti i fullmäktigevalet men för ett annat i det samtidigt förrättade landstingsvalet. I den mån inte denna »split vote» är oavsiktlig kan man anta att en sådan röstning oftast är ett slags proteströstning eller uttrycker ett försök att lösa en politisk inre åsiktskonflikt genom att på en gång favorisera två politiska meningsriktningar. I vilken grad förekommer sådan split vote? Tabell 13 nedan anger detta. Den upptar endast den procentandel intervjuade som i fullmäktige- och landstingsvalen röstade olika. I siffran är även de personer medtagna, som vägrat lämna upplysning om sin röstning vid det ena men inte det andra valet eller som deltog i ett men kunnat delta i båda. Presumtionen är här, att de som vägrat uppge sitt röststöd i ett av valen därmed röstat olika (de som blott deltagit i ett av två val företer ju därmed olika valbeteende). Vidare är att märka att tabell 13 till skillnad från övriga tabeller i detta avsnitt medtar faktiskt samtliga intervjuade. Storstadsväljarna är av naturliga skäl exkluderade.

Tab. 13. *Genomsnitt procent av samtliga intervjuade, som i kommunalvalet 1966 röstade på olika partier*

	I	II	III
A	7,1	3,3	1,0
B	6,1	8,0	
C	3,1		

Att »split vote» inte har särskilt stor utbredning, även när sådan röstning definierats så generöst som här, är kanske inte ägnat att förvåna. Men man ser också en ganska systematisk variation över kommunmatrisen, som ger en viss fokusering till cellerna IA och IIB — de celler där vi tidigare fann

den högsta andelen intervjuade med lokalpolitisk attityd och där samtidigt den inkongruenta inställningen hade sin största utbredning. Därmed ges ett visst stöd för en föreställning, som ligger i linje med det tidigare antagandet, nämligen att »smärre tätortskommuner» erbjuder större möjligheter än andra kommuntyper till en upplevelse av lokalpolitiken som en verksamhet skild från den rikspolitiska. De förefaller ge större spelrum för ett mera »självständigt» ställningstagande i själva valögonblicket.

Här återknyts till vad ovan i förbigående kallades proteströstning. Vi vet att i små kommuner enigheten bland kommunalmännen är ganska stor och att den avtar med främst storleksklass. Det kan också ur andra svar från intervjuundersökningen visas, att väljarnas uppfattning om enighet—oenighet bland kommunalmännen speglar denna bild av förhållandena. Man kan då i linje med den tidigare diskussionen tänka sig följande förlopp. I de stora tätortskommunerna upplevs av många invånare de lokala partiernas relativt sett stora valaktivitet som en del av rikspartiropagandan, och det är svårt att nå fram till en värdering av den lokala politiken såsom skild från rikspolitiken. I de små glesbygdskommunerna har rikspartiropagandan knappast någon konkurrens från de lokala partiernas sida. I det första fallet kan man rösta annorlunda än vad ens »normala» rikspartisympti inbjuder till, inte så mycket därför att man uppfattar de lokala partierna som konkurrerande om alternativ beträffande lokalpolitiken utan främst därför att man ser den lokala partiaktiviteten som en del av det totala propaganda-utflödet inför ett val. Om då, som fallet var 1966, valet i dess helhet innebar jämförelsevis betydande omorienteringar i valmanskåren, är det rimligt att tänka sig att sådana tendenser blir mest påtagliga i kommuner där rikspartiernas agerande får starkast »stöd» i form av lokal partiaktivitet. I det andra fallet — små glesbygdskommuner — uteblir i stort sett detta stöd. Då tillika väljarkårens partipolitiska konstellation och även dess åldersstruktur i dessa kommuntyper kan antas vara korrelerade med politisk stabilitet, bör partibytena bli färre.

När det gäller den förda och aviserade politiken i de enskilda kommunerna får kommunalvalet mera ses som en potentiell kontrollmöjlighet än som en faktisk kontroll från medborgarnas synpunkt. Det är då möjligt, mot bakgrund av det resonemang som här förts, att denna kontrollfunktion realiseras i något högre grad i »mellankommuner» än i de små glesbygdskommunerna och de folkrika tätortskommunerna. Det kan ske genom att man, till följd av enigheten mellan existerande lokala partier, går utanför partimönstret och bildar nya partier. Men det kan också ske genom att man i ett och samma val stöder olika partier.

Den här förda diskussionen kan endast betraktas som en skiss till en förklaringsformel, som fångar in de till synes motstridiga resultat, i vilka analysen av valbeteendet vid 1966 års val och de tidigare valén utmynnade.

Tab. 14. Genomsnittlig procent intervjuade som någon gång funderat över att rösta på ett annat parti i fullmäktigevalen än det parti, som de samtidigt tyckte bäst om i rikspolitiken (Ja) resp. den andel som ej funderat på detta (Nej)

		I				II				III			
		Ej	Kon.	Inkon.	Samtl.	Ej	Kon.	Inkon.	Samtl.	Ej	Kon.	Inkon.	Samtl.
A	Ja	15,8	13,3	34,8	22,4	19,5	17,0	32,5	22,8	18,6	17,0	30,5	19,4
B	Nej	60,7	74,1	53,4	60,9	58,5	67,1	59,7	62,1	57,1	76,8	58,6	63,4
	Ja	11,3	11,2	30,7	17,1	9,7	13,2	37,6	20,6				
	Nej	65,0	77,9	65,6	69,8	65,5	71,9	56,9	65,3				
C	Ja	14,7	14,6	21,2	15,9								
	Nej	75,3	69,5	72,4	73,5								

Stockholm, Göteborg och Malmö

	Ej	Kon.	Inkon.	Samtl.
Ja	14,5	18,3	29,4	18,5
Nej	64,0	64,6	62,1	64,0

Anm.: Basen för procentsiffrorna utgöres av hela antalet intervjuade i varje kolumn-kategori. Siffrorna summerar därför inte till 100 %.

Till sist skall vi analysera svaren på en annan intervjufråga med anknytning till kommunalval men av annan karaktär än övriga valbeteendefrågor. Den formulerades så här: »Har Ni någon gång funderat över att rösta på ett annat parti i fullmäktigevalen än det parti, som Ni samtidigt tyckte bäst om i rikspolitiken?» Vad vi sökte och tror oss ha träffat på är en rätt oreflektad attityd, som främst — men inte enbart — är ett uttryck för styrkan i rikspartianhängarskapet. Flertalet väljare röstar i enlighet med sin rikspartis sympati också i kommunalval och knappast efter en rationell bedömning av den politiska verksamheten i den egna kommunen. Man kan därför räkna med att de som svarar ja på en fråga av detta slag är sådana, för vilka frågan verkligen har, har haft eller kan tänkas få någon aktualitet. Frågan ställdes inte till förstagångsväljarna men däremot till dem som bytt parti under något av valen 1962—1966. I tabell 14 ovan anges den genomsnittliga procent intervjuade, som svarat ja respektive nej. Som tidigare anger kolumnerna förekomst av och riktning hos lokalpolitisk attityd. Dessutom har en samtliga-kolumn inlagts för varje cell.

Tabellens siffror ger grund till en analys av stort intresse. De kan sägas skänka underlag för en tolkning, som i avsevärd mån sammanfattar hela den diskussion som förts. De intervjuade ställdes direkt inför den huvud-

fråga, kring vilken framställningen kretsar: Vilken effekt har den lokalpolitiska attityden? Har man någon gång fundérat på att »svika» sitt riksparti i ett kommunalval? Man kunde som nämnts från början utgå från att de flesta skulle svara nej. Känslan av anhängarskap till ett riksparti är — vilket också den tidigare analysen visat — av dominerande betydelse för väljarnas politiska orientering i allmänhet och därmed även för deras valbeteende. Som framgår av tabellen föreligger det också över hela linjen en stabil majoritet för svaret nej. Därmed är också sagt, att det är ja-svaren som tilldrar sig det största intresset. Det är också ja-svaren som visar den mest entydiga variationen. Vi kan först notera att det egentligen inte föreligger någon skillnad i ja-svar mellan den grupp som inte har någon lokalpolitisk attityd och dem som har en kongruent sådan inställning. Och detta är ett adekvat resultat. För dem som inte utbildat någon lokalpolitisk attityd bör rimligen rikspartisympatin bli av utslagsgivande betydelse för ställningstagandet oavsett typ av val (det bör åter erinras om att den grupp IP fortfarande har exkluderats, som avvisat frågan om personlig sympati med ett riksparti). De som har en lokalpolitisk inställning positivt riktad mot samma parti som det med vilket de sympatiserar på riksplanet, har inte heller någon anledning att i kommunalval fundera på att rösta på ett annat parti än det som samtidigt har deras sympati som riksparti.

Däremot skiljer gruppen inkongruent lokalpolitiskt orienterade markant ut sig beträffande andelen ja-svar från båda de andra grupperna. Utan något avbrott över matrisen och med storstäderna följande samma tendens visar dessa väljare den högsta andelen ja-svar. Dvs. här återfinns den högsta andelen personer, som säger sig ha stått inför problemet huruvida de i fullmäktigeval skulle rösta på ett annat parti än det till vilket de samtidigt känner sig bundna på riksplanet.

I tabell 6 redovisades den andel intervjuade som uppgav sig »alltid ha röstat på samma parti», med de intervjuade grupperade efter styrkan i partiidentifikationen. Om de i stället grupperas efter lokalpolitisk attityd blir bilden den, att gruppen utan lokalpolitisk attityd och gruppen inkongruent inställda liknar varandra i svarsfördelning, medan den kongruenta gruppen avviker. När man samtidigt erinrar sig, att den inkongruenta lokalpolitiska attityden till sin »partidel» är positivt korrelerad med en svagare känsla av rikspartianhängarskap och att även flertalet väljare utan någon lokalpolitisk inställning deklarerat en sval rikspartisympati, kunde man misstänka, att den lägre grad av konsekvent röstning på samma parti, som dessa båda grupper visade, främst berodde på att där fanns flera personer med svag rikspartianknytning än i gruppen kongruent lokalpolitiskt orienterade.

En sådan tolkning kan dock inte anföras som förklaring till den inkongruent inställda gruppens avvikande utfall i den tabell vi nu studerar. Frågan knyter som nämnts just an till de effekter av den lokalpolitiska attityden

vi söker. Det är alltså rätt troligt att en lokalpolitisk inställning, som står i strid med den rikspolitiska partisympatin, har effekter för fastheten i personens ifråga orientering i partisystemet över huvud.

En i och för sig inte orimlig invändning häremot skulle kunna vara att den inkongruenta gruppen företer en speciellt hög grad av politisk sofistikeradhet. Det skulle med andra ord röra sig om personer med en speciellt väl utvecklad förmåga till rationell, självständig bedömning av politisk verksamhet på olika plan och i olika sammanhang. En del, men inte särskilt mycket, kan ligga i en sådan invändning. Det bör erinras om att *totalt sett* är den inkongruenta, likaväl som den kongruenta, attityden positivt korrelerad med en stark känsla av identifikation med ett riksparti. Däremot pekar som tidigare angivits flera data på att det bland intervjuade i den förstnämnda gruppen finns mera av reell substans i den lokalpolitiska attityden.

Går vi så över och studerar nej-svaren, dvs. den andel intervjuade som säger sig aldrig ha funderat på att i fullmäktigeval rösta på ett annat parti än det som samtidigt har deras sympati på riksplanet, så finner vi ett annat mönster. Här är det gruppen kongruent lokalpolitiskt orienterade som skiljer ut sig, medan grupperna utan lokalpolitisk attityd respektive med inkongruent inställning liknar varandra (tendensen är dock inte så entydig som i förra fallet). Likheten mellan grupperna *Ej* och *Inkon.* beror på två faktorer. För det första finns det s.g.s. genomgående i gruppen utan lokalpolitisk attityd en större andel förstagångsväljare¹⁰ eller en större andel som inte kunnat besvara frågan än i någon av de andra grupperna.¹¹ Då andelarna Ja respektive Nej baserats på *hela* antalet intervjuade i varje grupp, verkar detta förhållande till att sänka gruppen *Ej:s* andel nejsvar och därmed till att av rent numeriska skäl närma de båda grupperna utan lokalpolitisk attityd respektive med inkongruent inställning till varandra. För det andra har den inkongruenta gruppen i jämförelse med den kongruenta en högre andel som svarat ja på frågan och därmed också en lägre andel som svarat nej, vilket också detta bidrar till att närma grupperna *Ej:s* och *Inkon.:s* nejsvarsfördelningar till varandra.

Det sistnämnda ger anledning till ännu en reflexion. Det är på detta s.a.s. potentiella valbeteendeplan inte endast en inkongruent lokalpolitisk inställning som får mätbar effekt utan även den kongruenta attitydens betydelse framstår klarare. Så gott som genomgående uppvisar denna grupp den största andelen nej-svar.

¹⁰ Visserligen ställdes som nämnts inte frågan till förstagångsväljarna men basen för tabellens siffror utgörs av *hela* antalet intervjuade inom varje kolumnkategori. Jfr anm. under tabellen.

¹¹ I cell IC håller dock inte detta mönster. Där visar den kongruent lokalpolitiskt inställda gruppen den högsta andelen såväl förstagångsväljare som vet-inte-svar. För övrigt kan nämnas att betr. storstäderna mönstret visserligen håller men att tendensen är mycket svag.

Vi har hittills hållit oss till en jämförelse mellan de olika grupperna intervjupersoner inom varje cell. Finns det dessutom någon systematisk variation över matrisen? Intresset knyter sig här främst till andelen ja-svar. Ja-svaret måste som tidigare nämnts ses som ett uttryck för att frågan om att i ett kommunalval någon gång »svika» sitt riksparti har eller har haft (eller kan få) någon aktualitet för den intervjuade. Därmed blir också studiet koncentrerat till en jämförelse mellan de båda grupper som utvecklade en lokalpolitisk attityd. Vi finner då att det faktiskt förekommer en systematisk variation så, att skillnaden i andelen ja-svar mellan dessa båda grupper tenderar att minska med såväl högre kommunstorlek som med lägre tätortsgrad. Även i storstäderna återfinns tendensen. Det blir därmed en viss koncentration av stor spännvidd i ja-svaren mellan de båda grupperna intervjuade i cell IA ehuru här som ofta annars IIB faller ur ramen. Gruppen *Inkon.:s* ja-svarsandel avtar systematiskt med ökad kommunstorlek och lägre tätortsgrad. Det är främst detta som får till följd den tendens, som syns i samtliga-kolumnen.

Detta ger ytterligare ett stöd åt antagandet att den lokalpolitiska attityden får större betydelse för invånare i mindre men tätt befolkade kommuner än den får i stora städer eller i små glesbygdskommuner. Det är ett resultat som ligger i linje med ett par tidigare redovisade, främst tabell 13 som visade den andel intervjuade som röstat »split vote» i kommunalvalet 1966.

Analysen har givit vid handen att frågan huruvida man funderat på att i fullmäktigeval rösta på något annat parti än det som man samtidigt gillar på rikspanet, har validitet. Tillsammans med övriga intervju svar som redovisats i detta avsnitt indikerar denna analys, att de attityder till kommunens politiska organ en väljare tillägnar sig, inte är utan betydelse för hans orientering i partisystemet som helhet. Den lokalpolitiska attityden syns ha effekter, väl främst »potentiellt» men i någon grad även realiserat som faktiskt valbeteende. Storleken av dessa effekter låter sig emellertid knappast på något mera precist sätt uppskattas. Klart är dock, att deras betydelse inte bör överskattas utan i stället betraktas som måttlig. Andra inom kommunalforskningsgruppen redovisade data rörande den lokala valpropagandans omfång och väljarnas insikter i den politiska verksamheten i den egna kommunen pekar också i denna riktning.¹²

För den stora majoritetens väljare/kommuninvånare spelar säkerligen knappast inställningen till den politiska verksamheten i den egna kommunen och till de lokala politiska organen som isolerade enheter någon mera vital politisk roll. Graden av psykologisk bindning till ett riksparti syns däremot vara av dominerande betydelse för upplevelsen av politik i allmänhet och därmed även för den personliga partipolitiska förankringen.

¹² Jfr not 7.

PARTIIDEOLOGINS KVALITET

AV RALF HELENIUS

Inledning

Tesen om »ideologiernas död» har i senare år bemötts med antitesen om ideologiernas livskraft.

Både tesen och antitesen bygger på solid empirik. I första hand har man, naturligt nog, frågat: Vilkendera uppfattningen är den riktiga, respektive den felaktiga? Frågan har inte minst varit befogad därför, att t.ex. Herbert Tingsten och Leif Lewin dragit konträrt olika slutsatser, trots att båda analyserat idédebatten inom samma parti (socialdemokraterna) i samma land (Sverige), under samma period (bl.a. 30-talet) och på grundvalen av ett »i stort sett» likartat källmaterial.

Kan det tänkas att båda uppfattningarna är riktiga? — Varför inte. Två olika forskare kan mycket väl komma till olika slutsatser enbart därför att den ena sökt stöd ur källorna i en riktning och den andra i en annan. — I och för sig behöver inte detta betraktas som »felaktigt»: en mer eller mindre medveten hypotes som formats före eller under arbetets gång tenderar besannas. Därmed får också analysen bättre genomslagskraft, tesen »säljer».

Min avsikt är att föra vidare denna diskussion genom att beakta en hittills mindre uppmärksammas aspekt: källkritiken.

Ett generellt »historiskt» grepp på primärkällorna innefattar att forskaren så att säga behärskar området: han känner till bakgrundsfaktorer, han vet vilken betydelse olika personers och grupper inlägg i idédebatten ska tillmätas osv.

Ideologins källor kan med fog anses vara kvalitativt olika på så vis, att beviskedjans riktning i värsta fall kan baseras på i det närmaste utopiska dokument. Risker finns att forskaren — ofta omedvetet — hänvisar till ett praktiskt taget obrukbart partiprogram från ett partis tillblivelsedagar, jämför detta med senare tiders »allt lamare debatt» samt uttunnade parti-program, och därav drar den enkla slutsatsen att ideologierna uttunnats.

Det historiska greppet på primärkällorna borde av denna anledning bygga på en noggrann analys av primärkällornas »kvalitet». En tänkbar

lösning är att dela upp ideologins primärkällor i två grupper. Den ena skulle innefatta den s.k. manifesta ideologin, dvs. närmast principprogram och därmed jämförbara »formella normer». Den s.k. latent ideologin skulle innesluta sådana källor som närmast hör till själva idédebatten och den politiska »verkligheten».

Som motargument kan framföras att tudelningen är konstlad; analysen blir inte bättre därav, dessutom är det svårt att exakt skilja åt princip-samlingar etc. från debattdokument.

En dylik kritik är säkert befogad. Däremot bör det vara svårare att rikta kritik mot det — såsom jag funnit — faktum, att idékällornas klassificering hjälper forskaren att dra slutsatser på »stabila grunder».

Mitt syfte är att föra fram begreppet »partiideologins kvalitet» som *en* förklaring till rådande konträra uppfattningar om ideologiernas uttunning respektive livskraft. Vid sidan om denna diskuteras också sådana faktorer som redan berörts i debatten hittills: beror de konträra slutsatserna på att själva begreppet »ideologi» definierats olika, eller beror de på forskarens egen ideologiska utgångspunkt?

1. Ideologins funktion

Frågan om ideologiernas betydelse för vår tids politiska partier bygger i grunden på vilken »funktion» eller vilken »roll» forskare, politiker och allmänhet tilldelar begrepp såsom »ideologi» och »partiideologi». Forskare och politiker börjar alltmer bli överens om att ideologierna är verklighetsbundna och normativa föreställningar av mer eller mindre systematiserat slag. Ideologins funktion väntas framför allt uppfylla väsentliga kriterier såsom att

1. institutionalisera och förena individer och grupper med liknande föreställningar;
2. ge prägel och profil åt politiska gruppers budskap; samt
3. engagera och egga människor till aktiva insatser för den idériktning som förenar dem.¹

¹ Till de vidaste definitionerna av begreppet »ideologi» hör onekligen Raymond Arons. Det innefattar rätt och slätt »... alla ideer eller idémönster (bodies of ideas) som accepteras av individer eller folk, oberoende av ursprung eller karaktär. Aron delar sin tro på »ideologiernas död» med Herbert Tingsten. Aron avser dock i motsats till sistnämnda närmast de så kallade superideologierna, dvs östkommunismen och västideologin. Tingsten har åter främst avsett att *partiideologierna* urvattnats. Gemensamt för både Tingsten och Arons uppfattning om »ideologin», tron på »ideologins död», dvs. ideologiernas uttunning, är att detta begrepp bedöms i förhållande till en annan variabel. Aron jämför superideologierna med institutioner; eftersom institutionerna tenderar likna varandra, minskar också den ideologiska klyf-

2. Ideologiernas uttunning

Herbert Tingsten har genom sitt arbete om den svenska socialdemokratins idéutveckling fram till 1941 gjort sig känd för sin tes om avideologiseringen — en tes som han hållit fast vid trots att den blivit föremål för allt häftigare angrepp. Professor Tingsten hade mest anhängare för denna tro på ideologins uttunning på 50-talet, känt som ett ideologiskt sett lamt årtionde. Ända fram till 60-talets andra hälft har prominenta forskare såsom S. M. Lipset samt bl.a. Ralf Dahrendorf antytt att den socialistiska och borgerliga ideologin kommit närmare varandra i västvärldens industrisamhällen. Dels skulle de »stora» och »principiella» frågorna ha fått vika för allt mera tekniska och marginella problem. Dels skulle den sociala utvecklingen och utjämnningen i västvärldens industrisamhällen ha minskat klyftorna mellan olika samhällsklasser.² Daniel Bell har i likhet med Herbert Tingsten främst skjutit in sig på att de mer eller mindre systematiserade föreställningar som ideologierna borde föra fram inte längre engagerar och eggjar människorna som de gjorde förr, t.ex. vid sekelskiftet.³

3. Ideologiernas livskraft

En annan syn på ideologierna, som gjort sig gällande särskilt i senare år, betonar att dessa visst existerar. Joseph La Palombara har betraktat

tan, ty ideologier kan inte analyseras avskilda från institutionerna. Aron, R., *The Diffusion of Ideologies*. Urspr. i *Confluence*, vol. 2, no. 1 (March 1953), 3—12, *Political Thought Since World War II* (ed. W. J. Stankiewicz), USA 1963 s. 4—10. Tingstens ideologier ställs åter i förhållande till variabeln »demokrati»: ». . . Demokratierna kan leva blott om ideologierna är döda, liksom en enskild människa kan finna ett stycke lycka blott om ambitionerna, samvetskvalen och konkurrensbegäret viker för en inre stillhet . . .»; Tingsten, H., *Från ideer till idyll*, Stockholm 1966, s. 24. Definitioner av begreppet ideologi eller partiideologi tar sällan i beaktande samtliga tre, i texten nämnda egenskaper och uppgifter. För mera allmänna definitioner av begreppet t.ex. Samuelsson, K., *Är ideologierna döda?*, Lund 1966, s. 77; La Palombara, J., *Decline of Ideology*. *The American Political Science Review*, March 1966, Vol. LX, s. 7; Bell D., *The End of Ideology*, Chicago, Ill. 1960, s. 371; Jansson, J.-M., *Aatesuunnat — Poliittiset. Yhteiskuntatieteiden käsikirja I*, Keuruu 1963, s. 19; Tingsten, H., *Den svenska socialdemokratins idéutveckling I—II*, Stockholm 1941 (1), s. 9.

² Tingsten 1966 s. 19; Lipset, S. M. 1964, s. 261—263; Dahrendorf 1964, s. 259—264, 276; Lipset, S. M., *Political Man*, London 1960, s. 403—406; Aron 1953 i Stankiewicz 1963, s. 4—10.

³ Tingsten 1966, t.ex. s. 49; Bell 1960, s. 371—372. Tingsten nämner i *Från idéer till idyll* (1966) C. A. Hessler, Eli Håstad och Jörgen Westerståhl som exempel på svenska forskare vilka »i stort sett» skulle ha instämt i hans uppfattning att ideologier och värderingar inom partierna i Sverige är obefintliga och »obetydliga». Tingsten 1966, förordet.

problemet i kunskapssociologiskt perspektiv och hävdad, att de som anser ideologierna vara »döda», själva har en ideologisk, värdebyggd syn på ideologierna.⁴ Tingsten och t.ex. Robert Michels, den klassiker inom statsläran som fört fram »transgressionens lag» — att partierna med tiden finner det allt mindre angeläget att begagna »teorins rena vapen»⁵ — kan med säkerhet inte beskyllas för medveten indoktrinering. Däremot är det värt att hålla i minnet att både Michels och Tingsten själva övergivit socialdemokratien för ett »vildeliv» inom borgerligheten. Socialistiska partier såsom socialdemokraterna har emellertid alltifrån begynnelsen gjort anspråk på att framstå som »ideologiska»⁶ medan borgerliga partier ofta på brittiska konservativens vis tagit avstånd från »rigorösa normer».⁷ Har vi då inte orsak att misstänka, att Michels och Tingsten inte bara tycker att rönnbären är sura, utan också själva träden, ja hela skogen?

Oberoende av om La Palombaras kunskapssociologiska hypotes är hållbar eller inte — den är ju också själv »ideologisk»⁸ — har tesen om ideo-

Schema 1. Sambandet mellan analysmetod och slutsatser beträffande partiideologernas uttunnning respektive livskraft i några utvalda undersökningar.

		METOD	
		kvalitativ	kvantitativ
SLUTSÄTS	ideologin uttunnad	Tingsten 1941	
	ideologin livskraftig	Lewin 1967 Helenius 1969	Borg 1964 Göteborgs-teamet 1969

Anm. Samtliga nämnda undersökningar behandlas i texten nedan.

⁴ Joseph La Palombara skrev 1966 en uppmärksammas kritisk uppsats om »the Decline of ideology» — uppfattningen. La Palombara deklarerade däri att han instämmer i följande uttalande, vilket ursprungligen framförts av den franske sociologen Jean Meynaud: »... Den faktiska avsikten med att framföra denna teori (Decline of ideology) är att framhäva, att socialismen definitivt hamnat i skuggan. Det finns många som anser denna inställning vara ett banalt utslag av antikommunism, eller, om man vill uttrycka det på ett annat sätt, av konservativ opportunism i ny version ...» La Palombara 1966, s. 14. För synpunkter på »Decline of ideology» bl.a. Helenius, R., *The Profile of Party Ideologies*, Helsinki 1969, s. 17—19; Samuelsson 1966, bl.a. s. 98—103, 222—226.

⁵ Michels, R., *Zur soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die Tendenzen des Gruppenlebens I—II*, 2. vern. Aufl., Leipzig 1925, s. 26, 465.

⁶ Michels 1925 (1), s. 26—27.

⁷ Jfr texten, 11. Äv. not 28.

⁸ Dvs. omvänt »ideologisk», jämfört med bl.a. Tingstens och La Palombaras uppfattning, jfr not 4.

logiernas död motsagts av flera undersökningar från senare år. Olavi Borg visade i en kvantitativ innehållsanalys över partiprogrammen i Finland 1964⁹ (schema 1) att partierna tydligt kan uppdelas på en skala som omfattas av medborgarna i gemen: från kommunisterna till landets mesta högerparti. Bords analys har bl.a. fått stöd av en annan kvantitativ studie, utförd 1969 inom statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Denna pekar, liksom Bords doktorsavhandling, på att partierna har tydligt urskiljbara värdepreferenser: dels mellan högerpartier och vänsterpartier, och dels längs en partiskala från kommunisterna till högern. Sistnämnda undersökning är särskilt intressant därför att materialet inte enbart gäller en bestämd tidpunkt — som den kvantitativa delen i Bords analys — utan en längre tidsperiod;¹⁰ uttalanden med anknytning till värdet »jämlighet» hade samlats ur de politiska ungdoms- och studentförbundens tidskrifter under perioden 1961—1968.¹¹

Den del i min egen doktorsavhandling om partiideologiernas profil (1969),¹² som byggde på pamfletter, tidskrifter o.dyl. material ur den »latenta» partiideologin, hade samlats under perioden 1960—1967. Däri liknar den även Leif Lewins doktorsavhandling, »Planhushållningsdebatten» (1967), vars kvalitativa analys dock utsträckte sig till flera årtionden — i likhet med Tingstens stora undersökning från 1941. Gemensamt för både Lewins och min kvalitativa analys samt ovannämnda kvantitativa innehållsanalyser är dock, att samtliga oberoende av metoden håller på att ideologier existerar, att klara linjer skiljer åt partierna i länder som Finland och Sverige. Min egen avhandling skiljer sig särskilt från samtliga här jämförda arbeten i ett avseende: analysen på basen av latenta idékällor hålls strängt isär från en jämförande analys på basen av den manifesta programideologin.

4. Partiideologins kvalitet

Partiideologins kvalitet uttrycker i första hand sambandet mellan idé och verklighet. Ideologin upplevs lätt såsom »teoretisk» eller verklighetsfrämmande till följd av att 1) normativa idéfilosofiska generaliseringar samt 2) verklighetsfrämmande programlitteratur tillmäts för stor betydelse. Där-

⁹ Borg, O., Suomen puolueideologiat, Porvoo 1964.

¹⁰ Jfr texten, s. 12.

¹¹ Min uppfattning av nämnda arbete samt Tingstens syn på detta bygger på ett meningsskifte mellan pol. stud. Per Åke Larsson/fil. lic. Gunnar Nordenstam och professor Herbert Tingsten. »Ideologier och partier», Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 18.6.1969.

¹² Helenius 1969.

till ansluter sig lätt tendensen att forskaren bedömer — t.o.m. omedvetet — partiideologins »profil» på basen av utslag på en annan — i själva verket oberoende — variabel, t.ex. den politiska demokratins spelregler. Som ett exempel på detta nämner jag kompromissinstitutionen: politiska partier tvingas ibland t.o.m. rösta emot sin egen övertygelse i en fråga för att driva igenom en annan.

Å andra sidan växer partiideologins kvalitet jämsides med att ideologin kommer allt närmare den politiska verksamheten. Den slags partiideologi som representativt pejlar partipolitiskt inflytelserika »ideologers» — eller ideologgrupper — »föreställningar», har »hög kvalitet». Den 'som inte gör det, har »låg kvalitet».

Att en partiideologi har »hög kvalitet», behöver emellertid inte alls innebära att den har en markant »ideologisk profil». »Kvalitet» syftar i detta fall främst på att partiideologin är representativ, inte i formell, utan i ideologiskt »operationell» betydelse.

Både Lewin och de forskare som utfört undersökningen vid Göteborgs universitet har betonat att Tingsten ser för snävt på ideologiernas budskap. Antingen skulle Tingsten endast betrakta sådana delvis normativa generaliseringar av politikens teori som framförts av Marx, Pareto, Bentham osv. som »ideologier».¹³ Eller så skulle Tingsten, såsom Lewin hävdar, vägra att se de tydligt urskiljbara värdemönster som också vägleder våra dagars politiska partier.¹⁴

Själv har professor Tingsten upprepade gånger deklarerat att ideologierna är »... system av föreställningar som anses skola egga till politiskt handlande eller allmänt antas spela denna roll ...».¹⁵ För Tingsten är ideologierna dock sådana »generaliseringar på vaga grunder» vilka står i tydlig förbindelse med verkligheten.¹⁶ De stamfäder, som gav upphov till ismer av typen socialism, liberalism och konservatism fick däremot inte tillfälle att utnyttja organisationssamhällets politiska partier för att uppnå sina syften.¹⁷

Tingstens förklaring är på denna punkt både äkta och trovärdig; han har ju själv i sitt arbete om socialdemokratins idéutveckling analyserat

¹³ Larsson/Nordenstam 1969, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

¹⁴ Lewin, L., Planhushållningsdebatten, Uppsala 1967, s. 510—511.

¹⁵ T.ex. Tingsten 1969 i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Äv. not 11.

¹⁶ Tolkningen av ideologierna såsom uttryckliga »koder» eller »vägledare» för det politiska handlandet är numera allmänt omfattad. Dessa egenskaper anses också åtskilja »de politiska ideologierna» från sådana normativa politiska »filosofier» som uttrycks av Burke, Bentham, Spencer, Mill, Marx m.fl. »stamfäder» till 1800- och 1900-talens ismer, liberalismen, socialismen och konservatismen. Jfr bl.a. Jansson 1963, s. 19; Leiserson, A., Parties and Politics, New York 1958, s. 135.

¹⁷ Tingsten 1966, s. 19, s. 21.

partiets syn på konkreta problem av typen »kungadöme eller republik», »socialisering» osv. Däremot är det svårare för Tingsten att slingra sig ifrån påståendet att han, i likhet med Michels, ser på politiska partier, ja hela vår tids politiska demokrati med en idealists ögon. Inte undra på att Tingsten likt Michels blivit besviken när han märkt att partiernas oligarker, byråkrater och »fältarbetare» i gemen varken besjålas av den »obestridliga metafysik» eller den irrationella väckelsekraft han själv efterlyser.

Både Robert Michels och Herbert Tingsten har byggt sina skenbart övertygande empiriska rön och teoretiska generaliseringar på uppfattningen att all »ideologi» är av jämlikt värde. Den »sterila» programideologin har utan hämningar jämförts med den »levande» latentä idédebatten. Generaliseringarna har inte bara förbisett det faktum att programkrav från sekelskiftet i själva verket ens vore värda att betraktas som »ideologier» — eftersom de ju i själva verket kan betraktas som »osanna» (jfr ovan). Att de ändrats och uttunnats» behöver inte bara bero på att de blivit mindre profilerade. Mycket har strukits ur de första programmen därför att det varit »utopiskt» och inte »ideologiskt»;¹⁸ det har gällt krav och attityder av »låg kvalitet» som stått tydligt utanför verklighetens sfär. Partiernas vilja att genomföra profilerade politiska reformer behöver inte ha minskat därför att vissa större samhällsreformer — vilka varit snarare »demokratiska» än t.ex. »socialdemokratiska» till sin profil — genomförts under 1900-talets första årtionden. Exempel ur praktisk politik i senare årtionden såsom ATP och den statliga investeringsbanken samt apoteksväsendets socialisering, visar att de stora reformernas tid snarare är på kommande än på avskrivning.¹⁹

Trots att Tingsten ofta understrukt att ideologierna inte väsentligen bygger på värderingar utan på verklighetsföreställningar, har han inte tillräckligt beaktat vilka tekniska hinder en aldrig så entusiastisk profilsocialist kan stöta på i den bistra verkligheten. För att kunna transformera principer till verklighet krävs parlamentariskt underlag. Och för att få parlamentariskt underlag krävs också politiskt stöd av en jämförelsevis passivt engagerad röstarminoritet. Marginalväljarna som utgjort ca 4 % i många väst-europeiska länder på 60-talet, gav redan på tiotalet upphov till valreklam. Denna företeelse, som ju ligger förborgad i själva demokratins struktur,

¹⁸ För en kritik av Mannheims uppfattning om ideologin, not 26. Jfr äv. Friedrich Engels arbete om »socialismens utveckling från utopi till vetenskap», Engels, F., *Socialismen kehitys utopiasta tieteksi*, Lahti 1950, övers. av Kansankulturi Oy.

¹⁹ Dessa exempel är hämtade ur min egen avhandling, Helenius 1969. F.ö. hänv. till Lewin 1967 samt bl.a. Samuelsson 1966. Sistnämnda har betecknat »strandlagen» och »omsreformen» som illustrativa exempel på ideologiernas betydelse för senare års praktiska politik. Samuelsson 1966, s. 222—226.

tolkade Michels som ett tecken på partiideologins transgression, uttuning.³⁰

Skillnaden mellan dels manifest, dels latent ideologi kan rent av framstå som en fråga om indirekt validitet. Den latent ideologin möter en riktningens idéinnehåll i förhållande till den politiska verkligheten. Den manifesta ideologin anger endast några centrala och generella föreställningar. Dessa väntas inte alltid ställas i ett operationellt samband med verkligheten så som den latent — och formellt sett tämligen »normlösa» — partiideologin.

Idékällornas kvalitet innefattar inte bara indirekt validitet — att de mäter vad de avser mäta — dvs. ett partis ideologiska profil — och direkt representabilitet — de ger en klarare och sannare bild av idériktningens profil, dess budskap, anda och politiska »approach». Ökad hänsyn till partiideologins kvalitet bidrar till att öppna forskarens ögon för andra faktorer, vilka därtill döljer möjligheterna att dra adekvata slutsatser beträffande partiers idéprofiler. Därav följande uppställning:

1. Partiideologins kärna består främst av den »latenta» eller dolda ideologi som finns inom s.g.s. alla partier. Särskilt socialdemokratiska partier och vänsterpartier dirigeras dessutom »principiellt» och på längre sikt av en manifest ideologi, vanligen uttryckt i form av ett s.k. principprogram, vilket dock tenderar bli föråldrat så fort det kommit ut. Många partier, särskilt borgerliga, styrs ofta också av en manifest ideologi, vilken dock vanligen är mindre strukturerad till formen samt mindre bindande inom dessa än inom socialistiska partier.
2. Särskilt de socialistiska partiernas första principprogram var både för utopiska till innehållet och för dogmatiska till formen. Därför kan dylika idédokument inte likvärdigt jämföras med den latent ideologins alster under olika perioder.

På denna olikhet beträffande partiideologins kvalitet följer:

3. att ett partis ideologiska profil döljs av faktorer såsom de politiska aktörernas brist på vision och idealitet, författningsgrundade svårigheter att förverkliga idéer, och valpolitikens likriktning. Därtill kommer att reformer för ökad välfärd såsom t.ex. 40-timmars veckan också genomdrivs utomparlamentariskt, t.ex. medels avtal mellan parterna på arbetsmarknaden; samt
4. att forskare bl.a. förbiser att många samhällsreformer från seklets början vilka betraktas som utslag av ett partis ideologi mera varit utslag av en vilja att bredda samhällets demokrati än att omskapa samhället i socialt, ekonomiskt eller kulturellt avseende.

De forskare som definierat ideologierna som en samling »föreställningar» har däremot också implicit angivit att ideologin är ett levande »väsen».

³⁰ Michels 1925 I, s. 17.

Rudolf Heberle, Tingsten m.fl. har också indirekt understrukt partiideologins föränderliga karaktär. Den förstnämnda genom att anlita källor som kongressprotokoll, pamfletter och olika slags program.²¹ Den sistnämnda genom att rekommendera dylika källor att anlitas av innehållsanalytikerna.²² Carl Friedrich har explicit betonat i »Man and His Government» (1963) att ideologierna till sitt väsen är både föränderliga och levande. Enligt Friedrich är ideologierna »... synnerligen dynamiska sammanfattningar...» av värden, åsikter och föreställningar. Dessa kan bestå en längre tid. I regel undergår de dock en ständig förändring beroende på bl.a. partiernas möjligheter att förverkliga sina ideologiska intentioner. Friedrich går rent av så långt i sin tro på idéernas levande karaktär inom partierna, att han säger att de förstnämndas död också skulle medföra partiernas död.²³ Partiideologins tendens att oberoende av uppkomst »leva sitt eget liv» och leva i intensiv interaktion med den föränderliga verkligheten har bl.a. också påtalats av Kurt Samuelsson.²⁴

4.1. Den manifesta ideologin

Omdömen om partiideologins föränderliga och levande karaktär förklarar dock inte i och för sig varför ideologins uttunning eller livskraft tolkas på konträrt olika sätt. Däremot har de bibringat mig den uppfattningen, att partiideologier kan delas upp i två ansikten. Ett som har »låg kvalitet» och ett annat som har »hög kvalitet». Ett ansikte som är likt en mask, en stel fasad. Ett annat, som visserligen är svårt att urskilja, men som lever i den politiska omgivningen. Det förstnämnda kan kallas »manifest ideologi», det sistnämnda »latent ideologi».²⁵

²¹ Heberle, R., *Social Movements*, New York 1951, s. 25.

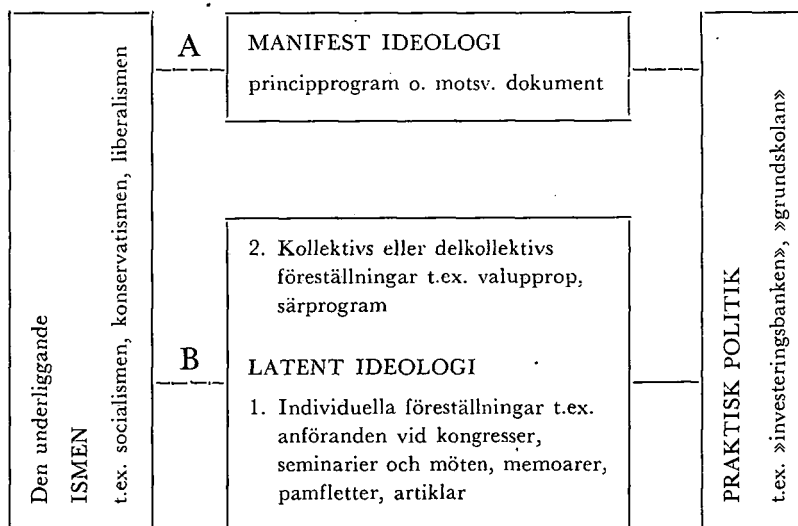
²² T.ex. »... Det gäller inte bara att genomgå partiprogrammen för olika tider utan att utreda hur i politiska anföranden, propositioner och utskottsuttalanden, motiveringarna för och emot ett beslut formuleras...»; Tingsten 1966, s. 19.

²³ Friedrich, C., *Man and His Government*, New York 1963, s. 90—91.

²⁴ Samuelsson 1966, s. 77.

²⁵ Begreppen »manifest» och »latent» är självfallet inte originella som sådana; dessa anlitas ju i många sammanhang inom bl.a. modernare sociologi och psykologi. Ulf Himmelstrand har sålunda kombinerat begreppen »manifest struktur» och »latent struktur» med uppfattningarna om partiideologins uttunning respektive livskraft. Enligt Himmelstrand minskar föreställningar med manifest ideologiskt innehåll, vilket skulle tyda på ideologins uttunning. Den »latent strukturen», som skönjs både i verbala uttalanden och i beteenden, är också för Himmelstrand en pålitligare mätare än den manifesta ideologins satser. Himmelstrand fäste i den studie (1962) jag här hänvisar till, särskild vikt vid nämnda beteendeval, inte minst partiernas politiska »stil». Denna skönjs bl.a. i partiernas affischer inför valen. När beteendevalen är starkt pragmatiska jämfört med partiets beteendemönster mellan valen är politiken avideologiserad». Liberalerna skulle framträda som en expressivt ideologisk riktning endast vid

Schema 2. Sambandet mellan ideologisk vision och ideologisk verklighet.

Anm. Detta schema kan också framställas horisontalt, så att ismen ligger på botten och den praktiska politiken på toppen.

———— angår att sambandet är mera konkret, direkt
 - - - - angår att sambandet är mera visionärt, indirekt

Den manifesta ideologin är visserligen såsom bl.a. Engels påpekat, en »offentlig flagga», som representerar partiet utåt. Därtill kan partiets principprogram — om ett dylikt eller därmed jämförbart dokument existerar — sägas fylla många i och för sig nyttiga funktioner:

val medan deras symboler annars skulle framstå som »diffusare» och mera pragmatiska än socialdemokraternas. Himmelstrands manifesta och latenta »struktur» skiljer sig främst från min manifesta och latenta »ideologi» däri att den gäller politiskt deltagande; partiernas stil och hur denna smittar av sig på väljarna. Himmelstrand, Ulf: A Theoretical and Empirical Approach to the Study of Depolitization and Political Involvement. *Acta Sociologica*, vol. 6 Fasc. 1—2 1962, s. 83—110.

För mig är manifest och latent ideologi två olika uttrycksformer för närmast verbala idékällors kvalitet. Enligt min definition fortlever den latenta idédebatten jämförelsevis självständigt även om politiken på praktisk nivå kan framträda proportionellt mera expressivt inför valen inom ett parti än ett annat. För mig är programideologin och därmed jämförbar litteratur »manifest». Genom att ange att den inte har samma struktur och betydelse inom borgerliga som inom socialistiska partier, och i stället studera den underliggande idédebatten kommer jag också till en annan hypotes än Himmelstrand beträffande konkurrerande partiers idéprofiler: när socialdemokraternas idéprofil ökar, bör också idéprofilen hos liberalerna, kommunisterna och högern kunna öka. Den empirik som Lewin och Göteborgsuniversitetets seminariegrupp samt min egen avhandling stöder sig på, har funnit tydliga profiler både hos socialdemokratin och t.ex. liberalismen under samma perioder.

1. Det koordinerar tidigare uppkomna normer, målsättningar, värden och arbetshypoteser.
2. Dessa ger partiet ansikte såväl för partiets egna medlemmar, anhängare och röstare, som för utomstående, bl.a. andra partier.
3. Programmet avspeglar också — bl.a. det grundläggande programmet — vilken idé-riktning som dominerat inom partiet innan programmet kom till.
4. Programmet tillkomst föregås ofta av en jämförelsevis djupgående och långvarig debatt.
5. Programmet avser vara normgivande för partiets verksamhet på längre sikt.
6. I förhållande till andra idédokument är principprogrammet den lagbok partiets representanter tyr sig till i kritiska valsituationer.
7. Det anger särskilt det visionära (jfr schema 2) sambandet med den stamideologi, »ism», partiet representerar.

Principprogrammen behöver dock inte uttrycka partiets ideologi bättre än lagboken talar om hur människorna är laglydiga eller bibeln uttrycker människornas religiositet. Partiets principalsamling ställs endast ansikte mot ansikte med verkligheten i undantagsfall; det är tänkbart att den socialdemokratiska parlamentarikern frivilligt konsulterar principprogrammet först när han t.ex. ställs inför tvånget att säga ja eller nej till Republiken Sverige.

En faktor som ännu kan anses gälla 1970 är, att konservativa partier i synnerhet och borgerliga partier i allmänhet fortfarande bär något »mannheimskt»,²⁶ ja t.o.m. »bonapartiskt»²⁷ i sin syn på behovet av strukturerade normsamlingar för sin politik. De konservativa i Storbritannien förklarar sålunda att deras politiska verksamhet bygger på 1) en 300 år gammal filosofi, 2) en slags »policy» samt 3) en ad hoc inställning till de spörsmål som partiet stöter på.²⁸ Däremot har partiet inget »program», ingen samling »sterila» principer. Västsamhällets borgerliga partier har å andra sidan flutit med 60-talets nymornade »programvåg» — som fört med sig nya program och dämed jämförbara dokument alltifrån vänstersocialistiska till högerborgerliga partier.²⁹ Trots detta präglas dessa partiers, särskilt de konservativas, inställning till politiska »manifest» av två särdrag:

²⁶ La Palombara har framhävt att de som betraktar ideologierna som uttunnade (declined), utgår från Karl Mannheims post facto test på om ideologin är grundad på empirik eller om den är »utopisk». Enligt Mannheim förmår ideologierna aldrig förverkliga sina målsättningar; de är således dömda att gå under. La Palombara 1966, s. 13—14.

²⁷ För Napoleon Bonapartes föraktfulla men historiskt betydelsefulla uppfattning om ideologierna, t.ex. Friedrich 1963, s. 89.

²⁸ Brevuppgift från The Conservative and Unionist Party 1966.

²⁹ T.ex. Helenius 1969, s. 28—31. F.ö. vittnar också de sammanställningar av parti-program och programideologier, som gjorts i flera länder under 60-talet, om att partierna avsevärt förnygrat sin manifesta ideologi.

1. Även om partiet har ett sk. »program», är detta i regel inte ett »principprogram» utan ett dokument som kallas »handlingsprogram» eller rätt och slätt »program».
2. Även om det borgerliga partiets politik betjänas av ett program som kan betraktas som »manifest», har detta inte på långt när samma bindande kraft som det socialistiska partiets program.

Det faktum att manifesta idédokument betraktas som särskilt bindande inom socialistiska partier hindrar emellertid inte heller dessa från att föra en latent idédebatt och driva en profilerad politik på sikt. Också i detta fall är den manifesta ideologin snarare en död bokstav än en levande mening — jämförd med den latent ideologin.³⁰

4.2. *Den latent ideologin*

Den latent ideologin (B i schemat) är »sannare» och mera representativ för partiets ideologi än den manifesta ideologin. Den är dock betydligt svårare att urskilja som vägledare för partiets politiska verksamhet. Även om den inte är direkt »hemlig», döljer den sig i dokument av typen tal, artiklar, memoarer, pamfletter och debattinlägg vid kongresser.³¹

Det latent idéunderlagets ytskikt gränsar dock redan till praktisk politik. Inlägg i partiernas handlingsprogram, dags- och t.ex. eventuella allmänpublika veckopress utgör det ytskikt av den latent partiideologin, som ministrar, riksdagsmän, chefredaktörer, partifunktionärer, aktiva föreningsmedlemmar, tidningsmän osv. suger åt sig för sina praktiskt-politiska handlingar.

Den latent partiideologin, som inte alltid är lätt att avskilja från den manifesta ideologin, belastas av två nackdelar:

1. Den är till sin struktur både heterogen och omfattande. Forskaren förutsättes vara särskilt väl insatt i den praktiska politikens debattämnen. Innehållsanalitikern har därtill jämförelsevis begränsade möjligheter att använda sig av förkortande metoder. Manifest ideologi är i regel lättare att bedöma kvantitativt än den latent ideologin, förutsatt att dokumenten inom förstnämnda kategori är strukturellt jämförbara. »Teoretiska» begrepp av typen »demokrati», »jämlighet» osv. kan också

³⁰ För behovet att »... blottlägga motsägelser i tänkandet eller dolda undermeningar som inte träder fram då man ytligt anammar en politisk förkunnelse, Jansson, J.-M., Politiken som forskningsobjekt. Hufvudstadsbladet 13.1.1957.

³¹ Jan-Magnus Jansson införde 1955 uttrycket »Den litterära undervegetationen» för att illustrera dessa primärkällors mångfald och brokighet. Jansson, J.-M., De politiska ideologierna som forskningsobjekt. Statsvetenskaplig Tidskrift 1955.

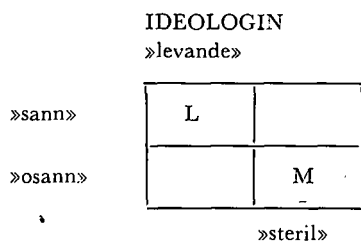
analyseras medels kvantifiering, vilket ju bl.a. gjordes i här refererade Göteborgsundersökning. Åtminstone hittills har den kvalitativa innehållsanalysen krävt ett »historiskt» grepp på uppgiften. Partiprogrammen kan åter analyseras medels punktanalyser — t.ex. programmet 1920 jämfört med programmet 1960 — medan analysen av latent partiideologi åtminstone bör utsträckas till en viss tidsperiod. Ett intensifierat och mera djuplodat grepp på uppgiften, kombinerat med ett exakt problemval, kan avsevärt avkorta analysperioden. Den latent ideologins underlag i form av artiklar, uttalanden vid möten o.dyl. kan krympas ihop att gälla några månader eller ett halvår. Detta förutsätter att problemet är lika lätt att explikera som t.ex. »Partiernas syn på investeringsbanken»; problemet var ju föremål för särskilt intensiv debatt under första halvåret 1967.

- Ideologins profil är inte lika lätt att urskilja i alla frågor. Vallagsreformen i Finland 1969 och författningsfrågan i svensk sextiotalspolitik är exempel på områden, inom vilka partitaktiska och även strukturellt-tekniska överväganden skjuter den latent idéprofilen i bakgrunden.

Den latent partiideologin har två tungt vägande fördelar framom den manifesta:

- Oberoende av om ett parti — eller någon annan organisation — betjänas av en manifest ideologi, vägleds dess ideologiska politik³² närmast av den latent partiideologin.

Schema 3. Skillanden i kvalitet mellan manifest och latent ideologi.

M = manifest ideologi

L = latent ideologi

³² Partiers politik vägleds ju också av andra än strängt »ideologiska» riktlinjer, bl.a. den oligarkiska partiledningens önskan att bibehålla sina positioner, diverse intressegrupper samt partiorganisationens formalistiska maktbegär. För synpunkter t.ex. Duverger, M., *Political Parties*, London 1965, övers. av Barbara and Robert North, 3 uppl., s. XIV—XV; Heydte, v. d. & Sacherl, K., *Soziologie der Deutschen Parteien*, München 1955, s. 63; Michels 1925 I, s. VII—XIX.

Anm. Detta schema avser självfallet vara en idealbild. Burkes teser är t.ex. väsentliga också för våra dagars konservativa partier. Här kan man för det första fråga sig om dessa teser bör betraktas som »manifest» och inte »latent» ideologi. För det andra kan de absolut inte klassifieras såsom »sterila» och »osanna»; därtill är teserna för generaliserande. Snarare är de i viss mån både »levande» och »osanna». Å andra sidan bör det vara riktigast att betrakta Burkes teser som utslag av en underliggande ism, som, i fråga om de konservativa i Storbritannien, har särskilt stor verkan just på den latent ideologin (jfr schema 2).

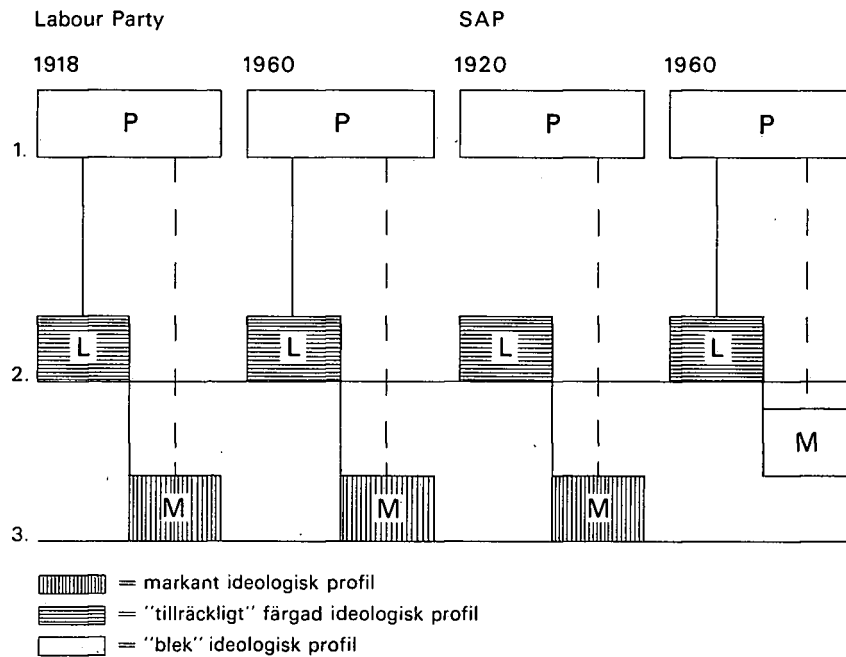
2. Den latent partiideologin är »sannare» och mera »levande» än den manifesta ideologin (schema 3). Den är »sannare» för att den tjänar som direktare kontakt med verkligheten (jfr äv. schema 2). Här fyller den det kriterium för en ideologi som forskarna numera är allmänt överens om: att vägleda och inspirera till politiska »dåd». Den projiceras sålunda på direkta och »levande» problem medan den manifesta partiideologin i gemen förblir en »steril» generalisering. Därmed kan den latent ideologin också anses vara av »högre» kvalitet än den manifesta ideologin (schema 3).

Konklusioner

Strikt tolkat upplyser nedanstående skiss att brittiska arbetarpartiets Clause IV — kravet på socialisering av industrin, handeln osv. — från Labours konstituerande kongress 1918 är »sterilt» och »osant». Det skulle också betyda, att kraven på klasskamp mellan proletariatet och bourgeoisin från socialdemokraternas första program i ljuset av en debatt i ett längre tidsperspektiv är »sterila», »osanna» och »dödfödda». Labour Party har ännu kvar sin socialiseringsklausul, medan bl.a. de svenska socialdemokraterna avstått från en strikt tolkad klasskampsstrategi i senare program. — Detta faktum är inte oväsentligt; Clause IV erkändes så sent som 1960 vara Labours målsättning — med vissa modifieringar. För innehållsanalytikerna bör kunskapen om den manifesta ideologin också i detta fall framstå som jämförelsevis sekundär. Däremot är det betydligt viktigare att forskaren känner till den latent uppfattningen: hur partiets inflytelserika idédebattörer ser på politiska frågor av olika slag. I ljuset av en dylik analys blir också skillnaderna mellan den brittiska och svenska socialdemokratins profiler mindre. Kanske detta inte enbart gäller 1960 utan också 1970 och bl.a. det 30-tal som enligt Tingsten skulle präglats av en tydlig avideologisering i Sverige.

Om manifest och latent ideologi placeras på två fiktiva och även i viss mån begränsade avstånd från varandra — de blir aldrig parallella i detta avseende (jfr dock schema 2) — är det i varje fall alltid den latent ideologins profileringsgrad som anger huruvida ideologin är livskraftig eller uttunnad (schema 4). Tingsten har implicit förutsatt att den manifesta ideologins uttunning »naturligtvis» medför en uttunning av den latent ideologin,

Schema 4. Förhållandet mellan manifest ideologi (M), latent ideologi (L) och praktisk politik (P) vid två fiktiva tidpunkter inom Labour Party och SAP.

Anm. 1. Labour Party's Clause IV har varit gällande sedan 1918 och ett av SAPs principprogram från och med 1920.

Anm. 2. SAPs manifesta ideologi »hoppade upp» i nivå med den latent 1960 då partiet antog sitt ännu gällande principprogram. Detta kan t.o.m. anses vara mindre profilerat än partiets latent 1970.

Anm. 3. Den ideologiska profilen kan inte skönjas på nivån för praktisk politik lika tydligt som inom manifest och latent ideologi. Det är dock uppenbart att dess färg och profil står i tydligt samband med den latent 1970. Interaktion förutsättes råda mellan manifest och latent ideologi samt praktisk politik. Den sistnämnda matar frågor och den förstnämnda »föreställningar» (jfr även schema 2).

samt att konsekvenserna därav nödvändigtvis också skall märkas i partiernas praktiska politik. Min analys av det latent 1970 idénnehållet i bl.a. svensk socialdemokrati pekar liksom Lewins undersökning på att denna ideologi tydligen profilerats jämsides med konkurrerande ideologier under 60-talets gång. Den latent 1970 idéprofilen har fördjupats medan den manifesta bleknat. Om ens någon slags samband förutsättes råda mellan manifest och latent ideologi — vilket Tingsten säkert gärna framhåller som stöd för sin tes — bör också den latent 1970 partiideologin kunna påverka den manifesta. Därav följande hypotes: Om Sveriges socialdemokrater skulle börja göra ett nytt

program 1970, skulle detta uppenbarligen bli mera profilerat, mera socialistiskt än nu gällande program från 1960.³³

Innehållsanalytikerna bör självfallet beakta både den latent och den manifesta partiideologin sida vid sida, på samma sätt som de, om möjligt, helst bör söka kombinera kvalitativ analys med kvantitativ. Om analytikern inte noggrant urskiljer den latent och föränderliga »bakgårdsideologin» från den manifesta fasadideologin, leds han att dra invalida slutsatser beträffande problem av typen ideologiernas uttunning eller livskraft.

Att Tingsten och Lewin kommit till så olika slutsatser beträffande planhushållningsdebattens livskraft resp. uttunning under 20- och 30-talen, beror inte enbart på att de definierat begreppet »ideologi» som sådant utgående från olika premisser. »Sanningen» blir faktiskt förunderligare än »verkligheten» om innehållsanalytikern förhåller sig med befogad skepsis till den manifesta ideologin. Denna skepsis behöver inte bara gälla manifesta »program». Den bör också riktas mot generella begrepp av typen »jämlighet» — så länge »jämlighet» inte direkt projiceras på en konkret »fråga», eller ett faktiskt dåd i den politiska verkligheten. Tingsten kan kritiseras för bristande vilja att se den latent ideologin i olika skeden för den manifesta ideologin. Frekvensmätare likt de som gjorde nämnda »jämlighetstest» kan åter skyllas för bristande vilja att ge valda begepp realistiska samband. Båda dessa »skolor» har däremot förbisett att de ogärna erkänner att program respektive generaliserande begrepp erfars och respekteras på olika sätt inom de olika ismernas politiska partier.

³³ Kanske skulle programmet bli lika »vågrätt randigt» som den latent ideologin i schemat (schema 4).

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Statsvetenskaplig Tidskrifts redaktion

Vid sammanträde med Fahlbeckska stiftelsens kollegium den 16 oktober 1969 förelåg från professor Pär-Erik Back, Umeå, en skrivelse, där han fr.o.m. nr 1/1970 avsåg sig uppdraget att vara redaktionssekreterare och ansvarig utgivare för Statsvetenskaplig Tidskrift. Kollegiet beviljade professor Back den begärda befrielsen från uppdraget och utsåg till hans efterträdare docent Torbjörn Vallinder, Lund. Fil. lic. Lennart Lundquist, Lund, kvarstår som biträdande redaktionssekreterare. Vid sammanträdet uttalade praeses, professor Håkan Strömberg, kollegiets tack till professor Back för det utomordentliga sätt, varpå han fullgjort sitt uppdrag.

Den nya redaktionen vill för sin del uttala motsvarande tack. Detta tack är dock endast preliminärt: vi hoppas att under en följd av år få påräkna medverkan från Pär-Erik Back som rådgivare och som skribent.

Torbjörn Vallinder

I och med utgången av år 1969 frånträdde professor skytteanus Carl Arvid Hessler posten som redaktör för avdelningen Litteraturgranskningar i Statsvetenskaplig Tidskrift. Carl Arvid Hessler har skött denna syssla sedan 1947, alltså under hela 23 år. Vid sammanträde med Fahlbeckska stiftelsens kollegium den 16 oktober 1969 framfördes av praeses kollegiets varma tack till den avgående redaktören »för hans intresserade medverkan och för det mycket skickliga sätt varpå han under en lång följd av år fullgjort sitt uppdrag».

För egen del önskar jag här betyga min tacksamhet över det angenäma samarbete jag haft med Carl Arvid Hessler under mina år som redaktör och ansvarig utgivare av tidskriften. Jag har kunnat dra nytta av Hesslers omfattande erfarenhet, och jag har lärt mig mycket av hans kringsyn och sätt att se på sin uppgift. Inte minst har jag uppskattat hans varsamma handlag med nybörjare i recensentfacket. Slarv och okunnighet har vänligt men bestämt påtalats, men då en ung forskare — som emellanåt hänt — levererat en skickligt skriven anmälan, har avdelningsredaktörens glädje varit stor och uppriktig och lovorden ingalunda sparsamma.

Jag hoppas att Statsvetenskaplig Tidskrift också i fortsättningen skall kunna påräkna Carl Arvid Hessler som flitig medarbetare.

Pär-Erik Back

Framtidsforskning — vad är det?

Sedan framtidsforskning en tid fått mycken publicitet, särskilt kanske i företagar-kretsar och bland tekniker, har själva ordet för många blivit en varningssignal — en signal om något som kan missbrukas till manipulation och teknokratvälde. Kanske är nu tiden inne för ett tredje steg i den Hegelska dialektiken, ett steg som innebär en nyktert kritisk syn på problemet. Är framtidsforskningen ett täckande och användbart begrepp?

Modeller

För att närmare få grepp om problemet bör man kanske i första omgången angripa det från kunskapsteoretiskt håll. Bland naturvetare, i synnerhet fysiker, har man på senare år blivit alltmer på det klara med att den värld vi tror oss känna så väl, kan tänkas dölja åtskilliga hemligheter för oss och att den eventuellt lika gärna kan beskrivas helt annorlunda, det vill säga från andra utgångspunkter än de nu gängse bland fysiker. Vår kännedom om naturen är i verkligheten antingen en låt vara mycket omfattande men också ofullständig och i vissa avseenden osystematisk samling data eller en samling »modeller», »bilder» eller »analogier» till vad som »i verkligheten» observeras. Kriteriet på en bra modell är därför inte om den täcker »verkligheten» eller ej — det kan vi aldrig komma till full klarhet om — utan om den medger prediktioner, förutsägelser. Det förvånande är i själva verket, att tillvaron har sådana egenskaper, att relativt enkla modeller inom rimliga gränser kan beskriva vad som sker, så att verkliga händelser kan förutsägas. Om detta sker med Newtons mekanik, med ett mer komplicerat system ekvationer inspirerade av Einstein eller med de före Kepler brukliga epicyklerna spelar i och för sig mindre roll. Avgörande är blott att vad man är intresserad av — i detta fall planeternas gång — tillfredsställande följer de regler, som i verkligheten bara är ett slags »som-om-regler».

Om man försöker att i sin världsbild infoga detta nya sätt att se på den fysiska verkligheten, är det också mycket lättare att acceptera modeller och prediktion inom de sociala vetenskaperna. Några har redan gjort det: jag tänker exempelvis på behaviorismen inom psykologin, där det avgörande inte är att utfundera vad som föregår djupast inne i patientens själsliv utan att förutse hans beteende, och på kulturgeografins beskrivningar av trafikflöden och methodspridning, urbaniseringsprocess och tidsdiagram. Det är lätt att göra narr av storslagna modeller som Toynbees eller löjliga förenklingar som sjuttonhundratalets rationalister gjorde sig skyldiga till, när de beskrev människan som en maskin, eller som matematikern Laplace menade att en angivelse av alla partiklars lägen och hastigheter i ett enda ögonblick för hela universum skulle vara nog för att i princip kunna förutsäga hela världshistorien. Fysikens alltmer komplicerade struktur och fysikernas allt ödmjukare hållning (idag anser de det för principiellt omöjligt att ange ens en enda partikels hastighet och läge i ett och samma ögonblick) har underlättat närmandet mellan natur- och samhällsvetare och löst upp filosofiska paradoxer av typen predestination. Förhållandet bör också skänka inspiration åt mo-

derna och fantasifulla socialvetare (varmed jag tillåter mig mena dels beteende-, dels samhällsforskare). Här följer några konkreta exempel.

Inom teorin för ferromagnetism (den egenskap hos järn som gör att det kan magnetiseras kraftigt i en riktning) arbetar man med en modell, där man antar, att var atom påverkar grannen att inta ett av två möjliga lägen och att påverkan består däri att sannolikheten ökar för att atomen antar ett visst läge, om dess grannar förut intagit samma läge. Ur denna enkla modell kan man förutsäga, att en viss långväga ordning råder i hela järnstycket, tills en viss temperatur uppnås, då all ordning upphör (curiepunkten). En liknande modell har inom samhällsvetenskaperna kunnat tillämpas på spridning av sjukdomar bland regelbundet planterade fruktträd, på spridning av gräsklipparmärken inom ett villaområde och med en viss förenkling på spridning av politiska och privatmoraliska uppfattningar. Temperaturen svarar här till rörlighet och kontaktfrekvens.

Inom teorin för vätskors strömning förekommer det, att man betraktar hur vattnets hastighet förändras, om röret bli smalare. Den modellen kan i vissa sammanhang komma till nytta i trafikteorin.

Ett elektriskt eller mekaniskt system kan vara försett med återkoppling — en störning kan utnyttjas för att med viss fördröjning förstärka eller försvaga sig själv. Egenskaperna hos sådana återkopplade system har mycket stort intresse t.ex. om man studerar fluktuationer hos en ekonomisk marknad eller försök från myndigheternas sida att styra ett komplicerat system utan att alltför kraftiga svängningar uppstår.

Sammanfattningsvis kan sägas att ett rikt urval av komplicerade modeller måste vara av intresse för socialvetenskaperna, som ju betraktar långt mer komplicerade system än fysikens.

Tiden

Att ta hänsyn till förändringen i modeller av detta slag är kanske i särskild grad en nyhet för vissa samhällsvetenskaper. Man är van vid att beskriva ett existerande system, till exempel ett politiskt eller administrativt system. Man kan också vara intresserad av hur ett sådant system växt fram, historiskt: eventuellt har man också studerat vilka verkliga motiv och vilka dolda aktörer som drivit fram den opinion eller de resurser som var nödvändiga för att fatta resp. genomföra det formella beslutet om en viss förändring. Men att sträcka ut denna process framåt i tiden, att extrapolera, är det relativt få socialvetare som vågat inom ramen för sin vetenskap. För en naturvetare däremot ter det sig mer eller mindre självklart, att om ett förlopp studerats så noga att en modell kunna uppställas, är det naturligt, ja, i själva verket det enda rimliga motivet för hela undersökningen att säga hur systemet kan komma att förhålla sig i framtiden. Traditionen på detta område härrör ju från astronomin, den äldsta och fortfarande i vissa hänseenden den exaktaste av alla naturvetenskaperna. Astronomin växte ju fram för att lösa vissa konkreta problem för jordbruk och sjöfart men har efterhand givit en världsbild av utomordentlig komplexitet, där återigen frågan om vårt solsystems och universums ursprung och framtid ständigt är aktuell. Biologin arbetar på likartat

sätt med stora utvecklingsperspektiv, som är möjliga att utsträcka framåt både när det gäller husdjur och kulturväxter, vår egen art och hela livets villkor på vår jord och i dess omgivning. Varför skulle inte också socialvetenskaperna sträcka sig in i framtiden? Tydligt är att vissa av dem, främst statistiken och nationalekonomin, länge haft sådana ambitioner och att problemet har varit att finna tillräckligt enkla modeller för de komplicerade sammanhangen och tillräckligt tillförlitliga mätvärden att basera teorierna och modellerna på. Bäst torde man ha lyckats inom befolkningsstatistiken och inom nationalräkenskapernas framskrivningar av ett helt lands (t.ex. Frankrikes) ekonomi.

Starkast motstånd har man rönt inom själva historievetenskapen: de modeller som där uppställts har ofta nog varit både för konstruerade, baserade på otillräckliga data och allt för starkt inmängda med konstruktörens privata värderingar för att vara av stort värde. Men själva ambitionen måste anses rimlig och honnert: och det finns ett område där undersökningarna gått väsentligen djupare än i andra fall och också lett till formulerande av bättre underbyggda modeller. Det området är studiet av konflikter: krig, revolutioner, klasskamp, strid mellan minoriteter och ekonomiska och politiska strider med mindre våldsamma metoder. För att ytterligare stödja mitt påstående att framskrivningar inte bör vara omöjliga att göra för historiker bör det kanske utsägas, att våra föreställningar om äldre tiders förhållanden, vanor och tänkesätt också är baserade på ytterst ofullständiga och slumpvis inkomna data, och säkerligen är våra bedömningar av forntida händelser i minst lika hög grad som av det kommande baserade på våra egna värderingar och vår egen verklighetsuppfattning. Historiker kommer säkerligen återigen att vilja vara med om att bygga samhällsmodeller som medger förutsägelser, och enligt min mening måste sådana modeller hela tiden i hög grad vila på förtrogenhet med den historiska forskningens resultat och metoder.

Värderingsredovisning

Inom vissa samhällsvetenskaper och beteendevetenskaper upplever man av allt att döma idag en kris. Under lång tid har den föreställningen rått att en hederlig forskare, som medvetet anstränger sig att vara objektiv, också inom rimliga gränser kan vara det. Mot detta riktas idag huvudsakligen två typer av kritik. Den ena kritiken kommer från exempelvis Gunnar Myrdal och andra starkt politiskt engagerade forskare som hävdar, att man redan i valet av problem, data och metoder oundgängligt låter sina resultat färgas av sin egen uppfattning. En samhällsvetenskaplig kontrovers, som den mellan Carl-Erik Quensel och Torsten Husén om begåvningsreservens storlek, kan inte slutgiltigt lösas på det rent vetenskapliga planet, tycks Myrdal mena. Det är nödvändigt att de båda kombattanterna lägger fram sina värderingar i en rad andra frågor och att man med hänsyn till dessa och till de båda författarnas tidigare erfarenheter och metodkunnande prövar vad de avser att mäta och i vilken utsträckning det de mäter kan anses ha relevans för den politiska fråga som undersökningarna avser att ge underlag för, i detta fall närmast takten i gymnasiets utbyggnad och graden i de olika skolformernas sammansmältning.

Den andra kritiken, som närmast kommer från marxister av Aant Elzingas, Göran Therborns och Andre Gunder Franks typ, innebär att man främst riktar sökarljuset på den roll i samhällsutvecklingen som en viss undersökning kan väntas komma att spela. Här menar man sålunda, att till och med om den hederlige forskaren i gammal mening verkligen skulle lyckas uppnå en rimlig grad av objektivitet, såsom möjligen kan vara fallet i vissa sociala frågor lika väl som i en del naturvetenskapliga, så kan ändå hans resultat komma att brukas på ett sätt som kan vara skadligt ur hela samhällets synpunkt eller utifrån de värderingar som han och andra forskare normalt hyser. Detta var inte aktuellt under adertonhundratalet, eftersom den dagens store i så liten utsträckning fäste sig vid den akademiska debatten, och i Cambridge som i Heidelberg räknade man bara i liten utsträckning med att ens resultat ens på längre sikt skulle få den betydelse att ett moraliskt ansvar i någon rimlig mening skulle kunna komma att utkrävas. Känd är matematikern Hardys skål: »To pure mathematics—may it never be of any use.» Stor måste denne forskares besvikelse blivit, om han anat att hans forskningar inom få decennier skulle få viktiga tekniska, ekonomiska och militära tillämpningar. Främst var dock atombombens fäder, som begynte ställa sig de moraliska frågorna, och idag går bakterie- och parasitforskare igenom samma moraliska skärseld. Nästa omgång är utan tvekan beteende- och samhällsforskarens. Bekant är kritiken mot tillämpad psykologi i form av reklam, massmedia och indoktrinering i skolorna. Ett projekt inom den rena statsvetenskapen som väckt en intensiv diskussion är den stora undersökning av det politiska livet i Latinamerika, som satts i gång på nordamerikanskt initiativ under namnet Camelotprojektet och som av Andre Gunder Frank anklagats för att syfta till att skapa metodunderlag för kommande högerkupper på den oroliga kontinenten med dess stora amerikanska investeringar.

Det är tydligt att medvetenhet om vilka motiv, som undermedvetet styr forskaren i hans arbete och om vilka hans resultat ytterst kan komma att tjäna, icke är likgiltiga ting i bedömningen av framtiden, med den allt mer ökade betydelse som forskningen får. Det är lika uppenbart att denna medvetenhet inte minst måste gälla framtidsforskningen själv.

Tvårvetenskaplighet

Här har redan antytts att en rad vetenskaper kan och bör ha intresse av framtidsforskning. Att de olika vetenskaperna här får tillfälle att komplettera varann är så viktigt, att liten utvikning om det slitna ordet tvårvetenskaplighet är på sin plats. Syftet är här inte att hitta oplöjda gränsområden mellan de etablerade vetenskapernas förment utpinande åkerlappar utan att nyttja alla till buds stående metoder för att lösa ett givet konkret problem. Problemet är med andra ord huvudsaken, icke metoden. I själva verket har nästan all framtidsforskning en konkret uppdragsgivare: en folkrörelse, ett stort företag, en statlig organisation. Denne uppdragsgivares beslut är det man vill skapa ökat underlag för, alternativt vill man ge en mängd beslutsfattare tillgång till ett material som kan vara av värde för dem alla. Detta material måste i många fall innehålla uppgifter eller förutsätta kunskaper av teknisk, naturvetenskaplig, ekonomisk natur, men det är i

regel också starkt sociologiskt, statistiskt, statsvetenskapligt och juridiskt i vissa stycken. En helhetsbild av ett framtida samhälle kräver ett omfattande kunnande, och en delvision är också den beroende av utvecklingen inom en rad andra sektorer än den betraktade. På så vis kommer framtidsforskningen långt mer att likna ett stort konkret projekt som rymdprogrammet eller det geofysiska året än en etablerad akademisk vetenskap med stark metodtradition. Säkerligen kommer framtidsforskningen att inspirera mera avgränsad akademisk forskning, exempelvis organisationsforskning, värdefilosofi, matematisk modellforskning eller vissa sidor av traditionell statistik, men datasamling och prognosmakeri som sådana kommer sannolikt också rent organisatoriskt att finna andra former — kanske ett särskilt institut med en central databank eller ett centralt forskningsråd med goda kontakter ute i landet.

Dynamiskt systemtänkande

Den allra viktigaste nyheten med framtidsforskningen är kanske, att man med tillgång till en rad komplicerade och varierade modeller, modeller som i hög grad har en tidsdimension, och med hänsynstagande till noggrant redovisade och analyserade värdepremisser och med en rad olika vetenskapers metoder och resultat studerat komplicerade system *i syfte att förändra dem*. Framtidsforskningen kan inte vara helt värdefri men därför heller inte rent passiv. Framtidsforskaren vill helt säkert i någon mening förändra världen, både i förhållande till vad den är och i förhållande till vart den är på väg. Detta har anförts som ett skäl mot att stödja framtidsforskning. Risken är, menar man, att en grupp teknokrater i stillhet skall skapa en värld som inte allmänheten vill ha. Vad man då glömmer är inte så lite. Först är det uppenbarligen så, att just i avsaknad av forskning och debatt kring denna forskning frodas teknokrati och expertvälde — stadsplaneringen är ett utmärkt exempel, försvarsplaneringen möjligen ett annat. För det andra är forskare sällan lika varandra — säkerligen kommer vi att få en livligare och öppnare debatt och större möjligheter till insyn med än utan framtidsforskning. För det tredje visar erfarenheten, att formulerandet och publicerandet av prognoser av skilda slag — som ju inte är spådomar om framtiden utan gissningar om vad som kan och håller på att hända, om intet görs — ofta framkallar motreaktioner och inspirerar till ansträngningar att finna nya alternativ. Ansträngningar att öka sexualupplysning och förbättra preventivmedel har säkerligen till stor del inspirerats av Malthus' profetia om den oundvikliga halvsvälten. På samma sätt kan Marx' föutsägelse om den oundvikliga revolutionen i Västeuropa ha medfört, att konservativa politiker tvingats anta eller t.o.m. konstruera socialförsäkringssystem och att socialdemokratiska partier haft större framgång än eljest. Sannolikt kan en författare som Herman Kahn ha motsvarande verkan.

Om man skall skapa nya strategier för att närma sig en lyckligare värld än den nuvarande och inte bara vill fungera som en mer eller mindre vederhäftig väckarklocka, krävs ingående kännedom om hela systemet. Professor Håkan Törnebohm i Göteborg brukar tala om tre typer av system: döda, mekaniska system som t.ex. en gasblandning eller enklare motorer, levande, återkopplade system

som ett fullvuxet djur eller vissa mer komplicerade elektroniska system med återkoppling och slutligen innovativa system, t.ex. en djurart, ett företag eller hela det kunskapsproducerande maskineriet på jorden, som också är i stånd till att på ett principiellt sätt konstruera om och förbättra sig självt. För den första typen av system finns goda teorier i stor utsträckning, för den andra i viss grad, för den tredje inte alls. Även om en helt genomförd teori saknas, måste forskaren i vart fall ha fantasi nog att föreställa sig djupgående förändringar, vare sig det gäller den svenska lagstiftningen, som professor Per-Olof Bolding menar att man bör spekulera över också på lång sikt, det amerikanska politiska systemet, som diskuteras i Daedalus' framtidsforskningsvolym, eller hela det internationella systemets karaktär, som diskuteras av Waskow och Galtung i Mankind 2000. När allt kommer omkring var kanske Rudolf Kjelléns fel inte att han (i »Stormakterna») diskuterade framtiden eller föreställde sig stora förändringar, utan att han var för bunden till sitt önsketänkande eller i sin fantasi för att våga föreställa sig också alternativ, som var starkt till nackdel för de stater han sympatiserade med. Därmed är vi också inne på vilka begränsningar man bör tillskriva den beslutsfattare, man för tillfället identifierar sig med.

Attityd till framtiden

Det visar sig ofta ändamålsenligt att uppfatta beslutsfattarens situation — låt vara något renodlat — på ett av följande tre sätt, nedan kallade aspekter.

Prognos. Den första aspekten innebär att beslutsfattaren uppfattas som oförmögen att påverka det förlopp man studerar. Den enskilde lantbrukaren eller flygfältschefen är ur stånd att påverka vädret, den enskilde affärsmannen eller villaspekulanten ur stånd att påverka konjunkturen, småstatschefen ur stånd att förhindra ett tredje världskrig eller att styra de internationella konjunkturerna. Den attityd framtidsforskaren då intar kan lämpligen kallas prognos-attityden. Vad han då eftersträvar är att ange olika utvecklingsalternativ och deras konsekvenser.

Plan. Den andra aspekten innebär att beslutsfattaren tvärtom i hög grad har situationen under kontroll, visserligen med restriktioner i form av naturlagar, lagbestämmelser, resursknapphet, gjorda åtaganden etc. Inom ramen för dessa restriktioner söker då beslutsfattaren och, på hans uppdrag, framtidsforskaren kartlägga sin värderingsstruktur och verklighetsuppfattning, söka göra dem mer rationella och konsistenta, fastställa rent materiella behov och önskemål och ange konkreta handlingsalternativ och deras konsekvenser. Dessa alternativ kan mycket väl vara rena resursfördelningsalternativ, men också ange ändrade funktioner och strukturer (Erich Jantsch). Den samhällsvetenskap, som redan nu angriper problemen på detta medvetet värdeorienterade sätt är företagsekonomi. Det är därför inte ägnat att förvåna, att en av de grupper som intensivast ägnar sig åt framtidsforskning här i landet, leds av kunskapsteoretikern Håkan Törnebohm och företagsekonomien Albert Danielsson. På ett mer radikalt omprövande sätt arbetar kanske Waskow och Galtung med väsentligen samma aspekt, liksom exempelvis matematikern Lars Ingelstam. Jag brukar beteckna denna aspekt med

namnet plan-aspekten. På detta område *har redan* stora insatser gjorts på den militära sidan — t.ex. av L. Grape, Ingemar Ståhl och Bengt Chr. Ysander.

Spel. Den tredje aspekten är mer neutral i förhållande till beslutsfattaren och hans värderingar. Här ses nämligen beslutsfattaren som en av flera likvärdiga beslutsfattare, och deras åtgärder och värderingar revideras oupphörligen genom signaler av olika slag från de andra. Även detta sätt att se har djupa rötter både i företagsekonomi och nationalekonomi och dessutom inom konfliktforskningens och den mer klassiska spelteorins områden för att inte tala om klassisk statskunskap och krigshistoria. Jag väljer att kalla den aspekten *spelaspekten*.

Det är ganska självklart att dessa aspekter måste komplettera varandra. Utan omfattande prognoser, mer eller mindre formaliserade och medvetna antaganden om framtiden, är det omöjligt att göra upp långsiktiga planer, och det är också omöjligt att driva *spelaspekten* utan att på ett ingående sätt ha satt sig in i de enskilda beslutsfattarnas värderingssystem och verklighetsuppfattning. Det senare problemet framträder t.ex. klart i en konflikt som den i Mellanöstern. Denna konflikt kan omöjligt blott beskrivas som ett spel om vattenflöde och oljetillgångar utan måste ses i ett komplicerat historiskt och ideologiskt sammanhang, där säkerligen de olika deltagarnas uppfattning om vad som är väsentligt och viktigt, och vilka restriktioner man arbetar under, radikalt skiljer sig från varandra.

De tre aspekterna kan därför med en aktuell metafor liknas vid tre steg i en rymdraket: om inte ett visst steg brunnit av, äventyras framgången med de följande. Ett bra exempel är Europafrågan: första steget innebär utdragning av nuvarande tekniska och ekonomiska och politiska tendenser, andra steget analys av de olika beslutsfattarnas värderingar och mål, tredje steget att försöka studera det framtida samspelet mellan parterna (och eventuella tillkommande parter).

Metodfrågor

Sedan nu problemet — att finna utvecklingstendenser, handlingsalternativ och spelsituationer, givetvis inordnade i en dynamisk utvecklingsprocess — något klarare formulerats, kan man med större tillförsikt återvända till metodproblemet. Frågan är alltså, om man kan finna metoder att veta något om framtiden som kan göra anspråk på en rimlig grad av vetenskaplig exakthet och objektivitet. Lösningen beror i hög grad av vilken aspekt man anlägger.

Prognos är ett ord som kanske bör specificeras något. Med predikation menas att man åtar sig att inom ett rimligt konfidensintervall ange utfallet av en viss händelse. Intervallet kan bero på att man saknar tillräcklig information (att otillräckliga mätdata står till buds, som t.ex. befolkningens storlek och tillväxt i ett land med ofullständig folkbokföring) men också på genuin osäkerhet (nativiteten kan förändras genom familjeplanering, dödligheten genom hälsokampanjer, och invandringen genom ekonomiska och tekniska förändringar, och genom ändrad lagstiftning). Prognos däremot är en vagare och mer alternativrik beskrivning av framtida möjligheter, där t.ex. krig, politiska enhetssträvanden, starkt förändrad produktionsteknik inom jordbruket och en rad andra faktorer kan anges som orsaker till alternativa framtider.

Prognoser vilar huvudsakligen på två typer av information: trögheter och nya

idéer. Att vi överhuvud kan veta något om framtiden beror just på att tillvaron har en lång rad trögheter. Våra vänner ändrar inte karaktär från dag till dag, föremålen upplöses inte i tunn rök inför våra ögon, sociala institutioner har en förbluffande kontinuitet och en livskraft vi inte alltid kan uppskatta. Att kartlägga dessa trögheter är därför en viktig uppgift för framtidsforskaren. Där finns naturens minsta partiklar och de krafter och naturlagar som styr deras växelverkan och större mängder av materia under olika villkor. Där är de stora klumpar materia, himlakroppar, oceaner, naturfyndigheter, som människan inte ens på lång sikt nämnvärt kan tulla på. Där finns den genetiska koden hos växter och djur, som vi än så länge inte kan göra mycket åt. Där finns en viss typ av förlopp, som än så länge är okontrollerade, därför att de styrs av ett så stort antal oberoende beslutsfattare: befolkningstillväxten, den totala produktionen av en rad varor, politiska opinioner, konjunkturer, vissa typer av internationella konflikter, urbaniseringsprocessen. Där finns vidare sociala institutioner och bestämmelser, skyddade av lagregler. Där finns åtaganden och planer av olika slag. Till slut finns det traditioner och synsätt hos etniska och nationella grupper och egenskaper hos enskilda individer med stort inflytande. Allt detta kan kartläggas med större eller mindre exakthet, och man utgår då ifrån att de storheter man lyckats ange, definiera och helst också mäta (sociala indikatorer) antingen håller sig konstanta eller också växer eller avtar efter någon regel eller modell, som kan väntas gälla också en tid framöver. Sådana metoder är välkända från studiet av befolkningars förändringar och från kortsiktiga konsumtions-, produktions- och konjunkturbedömningar. Rimligtvis måste man här också räkna in sociala indikatorer som är svårare att mäta upp, t.ex. generationsmotsättningar, attityder hos en folkgrupp som de amerikanska negrerna, strategier hos olika befrielse rörelser, affärsmetoder och politiska strategier hos amerikanska presidenter och sovjetiska partipresidier. Också dem kan man i princip projicera in i framtiden.

En mycket viktig sak är att strukturera den verklighet man studerar. En princip jag själv använt är att gruppera materialet i tre huvudgrupper, attityd- och värderingsfrågor, resurs- och behovsfrågor, och strukturella frågor. Under attityder kommer dels övergripande värderingar av eutopiskt (världsförbättrande) slag, dels olika traditionella eller gruppeoistiska attityder. Under resurser kommer nationalekonomins fyra produktionsfaktorer, arbetskraft, jord (inklusive naturrikedomar och miljövärden), kapital och kunnande. Under behov kommer de elementära behoven för att uppehålla livet, olika förvärvade behov eller anspråk, samt behov från samhällets och produktionsapparatens sida för att tillfredsställa behoven, t.ex. byggnader, maskiner, administrativa och distributiva resurser. Under strukturer kommer slutligen en rad förhållanden, från individers sätt att organisera sin tid och sitt utrymme, över grupper i familjeliv, på fritid, i bostadsområde och på arbetsplats, vidare ägandestruktur, maktstrukturer och administrativ struktur, ekonomisk och teknisk struktur, organisationen av den fysiska verkligheten omkring oss, upp till nationell beslutsstruktur och internationell maktbalans. Att ange lämpliga variabler inom var sektor är som synes arbetsamt nog, men att skaffa fram underlag för att göra integrerade prognoser kräver uppenbarligen ett stort lag experter, en databank och en grupp goda statistiker samt stora möjligheter att publicera resultaten för kritik och användning.

Idéer av nyskapande slag är naturligtvis betydligt svårare att få grepp om. Vetenskapsjournalisten Clarke har i sin bok *Profiles of the Future* angivit en rad uppfinningar, som man ej förmått förutsäga, och en rad förutsägelser som i dagens vetenskapliga referensram förefaller omöjliga. Liknande kan man säga om de personer av avgörande betydelse som kan komma att dyka upp i framtiden. Vem kunde förutsäga Hitler, Oswald, Einstein eller Malcolm X? Tydligen bara personer med förtrogenhet med de speciella miljöer som format dessa herrar. Amerikanen John McHale, som besökte Sverige vid Nobelsymposiet, har därför lagt sig vinn om att kartlägga såvitt möjligt alla de organiserade ungdomsgrupper, som finns i USA. När det gäller vetenskapliga idéer får man på motsvarande sätt följa debatten i små, vetenskapliga grupper. Transistorn och atombomben med deras enorma sociala, politiska och militära konsekvenser kunde ha förutsagts åtminstone något tiotal år i förväg, om man följt vetenskapsmännens debatt mer detaljerat än vad kultursidor och sociologiska institutioner då fann nödvändigt. Idag arbetar man därför med olika systematiska utfrågningsmetoder, exempelvis delfi-tekniken. Den innebär, att man ställer från början vaga, efterhand preciserade och kvantifierade frågor till en grupp experter, som under utfrågningen icke får kommunicera inbördes, tills man slutligen konfronterar dem med vad majoriteten anser och vad de mest utpräglade avvikarna anger som skäl för sin åsikt.

Dessa trögheter och dessa idéer av vetenskapligt-tekniskt såväl som av politiskt-socialt slag sammanställs sedan till helhetsbilder. Två metoder är träd och scenarios. Med träd menas att man beskriver utvecklingen utifrån en given situation så att vissa valpunkter anges, då förloppet kan följa ett av två eller fler alternativ. Man anger en rad sådana punkter och utmålar utvecklingen i form av ett träd, där vissa grenar är gynnsammare än andra. En användning av trädet är att söka finna och undvika »grenar» som på ett eller annat sätt är katastrofala — t.ex. krig eller konkurser. Exempel på förgreningspunkter kan vara händelser av typen Koreakrigets utbrott, Kuba-krisen eller den nuvarande utvecklingen i Italien. Scenarios är däremot sammanhängande, i huvudsak alternativfria berättelser av mer detaljerat slag. Även här bör de olika förgreningspunkterna vara klart utmärkta och motiverade, så att man kan bedöma hela förloppets grad av total trovärdighet. Ibland får man ökad trovärdighet genom att ett förlopp antydes utan att preciseras (en konflikt inträffar i någon, ej en viss, öststat; en strejk i något, ej angivet företag, en ledare av viss typ uppträder i någon västeuropeisk småstat). Tydligt är att den logik som krävs mer erinrar om en skönlitterär berättelse än en vetenskaplig avhandlings. Spel kan också betraktas som en form av prognosmetod, men eftersom spel anses vara ineffektiva just som prognosgeneratorer har spelen här betraktats som en tredje aspekt.

Planstudier utgår från ett studium av beslutsfattarens värderingsstruktur. Uppenbarligen är detta ett fält där stora arbetsuppgifter väntar på sociologer och filosofer: att på ett uttömmande och logiskt ändamålsenligt sätt klassificera attityder och värderingar, inte bara hos folk i allmänhet, utan hos särskilda grupper och i synnerhet hos beslutsfattare. På samma gång framgår det klart, att en gräns är satt för vad framtidsforskaren kan komma åt, kanske i synnerhet hos sin uppdragsgivare, när det gäller de »djupaste» motiven. Framförallt finns en dualism mellan möjligheten att publicera material och möjligheten att skaffa fram mate-

rial: en forskare som publicerat allt han får veta om nuvarande händelser kan räkna med att efter hand bli avskuren från en hel del relevant information. Detta är kanske den djupaste anledningen till humanisters förkärlek för historiskt material.

För att komma ett steg vidare behöver man studera den bild av verkligheten, som beslutsfattaren gör sig, och kontrastera den mot andra informationskällor. Bl.a. måste den kompletteras med skilda statistiska uppgifter, med studium av andras planer och utvecklingen i andra samhällssektorer och även med strukturella förändringar inom och utom företaget till vilka beslutsfattaren kan bidra. Detta innebär också en kartläggning av beslutsfattarens restriktioner (som ofta nog uppfattas snävare än de är) samt av de resurser som står till buds nu och i framtiden. I allt detta arbete, liksom vid formulering av konkreta handlingsalternativ, användes gängse företagsekonomiska metoder, inklusive olika typer av flödes-schemata och återkopplingsmodeller. Utvecklingen tänkes alltså gå i steg, där vart stegs åtgärder påverkar förutsättningarna för nästa. Slutligen har man att bedöma hur vart sådant steg påverkar omgivningen och de prognoser som gjorts för den.

Som ett aktuellt och intressant exempel på plan-metodik bör ytterligare nämnas den analys av svensk teknologisk planering som en grupp i Lund under ledning av Ingemar Ståhl initierat. Tanken är den att Sverige, liksom en rad andra stater, årligen satsar mycket stora summor på projekt av typen Marviken (fredlig användning av atomkraft) eller Viggen (attackplan). Avsikten är nu att formulera och värdera en rad tänkta projekt och fastställa kriterier för val mellan dem. En snarlik attityd har professor Per Olof Bolding ådagalagt när han föreslagit att man — just därför att lagstiftningsapparaten är så trög — skall fantisera fram möjliga tekniska och sociala förändringar som ännu icke inträtt för att sedan, jurister emellan, diskutera rimliga handlingsalternativ och principer för lagstiftning.

Det bör slutligen nämnas i anslutning till detta att långt före framtidsforskningens nuvarande pop-epok en rad insatser gjorts inom planeringsteorin, både i vårt land (t.ex. på FOA och KTH) och i USA, särskilt i samband med stora militära (Polarisubåtarna), vetenskapliga (Apolloprojektet och geofysiska året) eller stadsplanemässiga satsningar (Brasilia, Pakistans Islamabad, nya städer i England m.m.) och att erfarenheterna därifrån måste anses vara ett minst lika viktigt fundament för framtidsforskningen som de rena prognoserna. I mycket stor utsträckning går dessa planmetoder samman med en systematisk användning av datamaskiner.

Spelaspektens metoder är huvudsakligen av två slag. Den ena typen innebär ett empiriskt studium av hur beslutsfattande, konfliktlösande, marknadsbildning, osv. verkligen tillgått i konkreta situationer i det förflutna. Administratörer med stor erfarenhet, publicerade memoarer och kritiskt granskande debattböcker som C. P. Snows, såväl som mer eller mindre väl underbyggda sociologiska undersökningar och iakttagelser som Parkinsons arbeten eller W. H. Whyte, *The Organization Man*, får rådfrågas. Målet är att bygga upp en sammanhängande teori som skildrar hur verkligt beslutsfattande går till. Håkan Törnebohm och Albert Danielsson arbetar med sådant modellbyggande i vårt land, liksom Thomas

Thorburn på Stockholms Handelshögskola. Avsikten är alltså att skapa modeller, som tillåter prognoser. Men modellerna kan givetvis ha en funktion, nämligen att medge en så djup förståelse som möjligt, möjliggöra ett bättre och rationellare, mindre förödande konfliktladdat sätt att fatta beslut och en rimlig metod att simulera och pröva beslutssituationer i syfte att skapa nya strategier. För detta användes spel både i militära och i företagsekonomiska sammanhang, och som Erik Moberg nyligen skildrat i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, går utvecklingen i riktning mot mer och mer regelfria spel, styrda av en domargrupp.

I spelen kommer givetvis tidsstrukturen in på det sättet att ett antal drag svarar mot tidsperioder av viss eller eventuellt varierande längd. Spelen kan användas för att avbilda en kort beslutsprocess under några dagar eller veckor men också en mångårig utveckling. Ett sådant utvecklingsspel planeras f.n. inom Nordiska Sommaruniversitetets ram.

Framtidsforskningens möjligheter och risker

Det antyddes i början av denna essay att framtidsforskningen kan påverka det verkliga utfall av den framtid man söker beskriva, ja, att detta rentav är ett av huvudsyftena. Det frågas nu med rätta hur man kan ta ansvaret för detta, vart hela verksamheten bör syfta osv.

Vi har redan lyckats göra troligt, att åtminstone en del av framtidsforskningens metoder inte är annat än gammal vanlig hederlig samhällsvetenskap, som utnyttjas för att systematisera och analysera utvecklingstrender, strävanden och viljekonflikter och att avsikten till stor del är att få fram ett mer motsägelse- och konfliktfritt sätt att handla och tänka. Därutöver vill man i tid rusta sig mot större eller mindre faror, miljöförstöring, krig, hungersnöd, raskonflikter, sociala missförhållanden, slöseri med resurser, övermättnad med irrelevant information med mera. Man vill hitta konkreta vägar att nå fram till ett bättre och tryggare samhälle även internationellt, konstruera nya system för beslutsfattande, skapa och befordra nya attityder etc. Det är tydligt, att motiven till stor del är utomvetenskapliga och att resultaten till stor del också blir utomvetenskapliga i klassisk mening.

Men det är då viktigt att komma ihåg att vetenskapen — särskilt naturvetenskapen — alltid haft sitt ursprung i praktiska, konkreta problem som att mäta upp åkrar, navigera på havet, utnyttja översvämningar och planera sådd och skörd. Det var under perioder av svåra konflikter med totalitära system, såsom en mäktig kyrka och en enväldig furste, som tanken om den oberoende och onyttiga forskningen uppkom. När forskningen får verka i ett fritt samhälle med en hög grad av enighet om vilka mål som skall fyllas, är gränsdragningen mellan målsättning och metod mindre angelägen. När det gäller att undvika faror av överhängande slag, försvinner alla betänkligheter — som i krig. Frågan är om inte samhällsvetenskaperna nu nått in i ett läge med en tillräckligt öppen och i huvudsak enig debatt om faror som är så överhängande, att en slags vetenskapens värmpplikt kan vara försvarlig. Detta behöver inte betyda att den fria, sanningssökande grundforskningen upphör — men att den kompletteras med en praktiskt inriktad verksamhet för att med vetenskaplig metod bidra till att skapa en bättre framtid.

Eskil Block

Litteratur

Framtidsforskningens historia och filosofiska berättigande: Bertrand de Jouvenel, *L'art de la conjecture*, Ed. de Rocher (Basic Books 1967); elegant, läsvärd, starkt humanistiskt orienterad. Jouvenel kan kompletteras med den tjeckiska *Civilization at the Crossroads*, som på svenska finns refererad i *Reform—ockupation*, Aldus 1968.

Framtidsforskningens metoder: Två OECD-rapporter av Erich Jantsch återger utomordentligt fylligt men relativt osorterat prognos- resp. planaspekten, *Technological Forecasting in Perspective*, Paris 1967, och *Perspectives of Planning*, Paris 1969. Härtill kan läggas Olaf Helmers, *Social Technology*, Basic Books 1966 (om delfimetoden), två böcker av Quade om modern planeringsteori, *Analysis for Military Decisions*, North Holland 1964 (mindre avancerad, mera speciell), och *Systems Analysis and Policy Planning*, Elsevier 1968, och en rad böcker om spelteori. Den modernaste boken om metoder är Ayres, *Technological Forecasting and Long-range Planning*, McGraw-Hill 1969.

Sociala indikatorer: Bauer, *Social Indicators*, MIT Press 1966, Sheldon-Moore, *Indicators of Social Change*.

Kritisk diskussion av framtidsforskningen: Jungk-Galtung, *Mankind 2000*, Universitetsforlaget 1969, Koestler, *The Alpbach Symposium*, Hutchinson 1969; rapporter från konferenser i Oslo 1967 resp. Alpbach 1968.

Konkreta prognoser: *Daedalus*, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, sommaren 1967, innehåller en rad uppsatser från de mest skilda fält; kan kompletteras med andra *Daedalus*-volymerna. Kahn-Wiener, *The Year 2000*, nu också på svenska; suggestiv men i dagens läge väl passiv i förhållande till bestående samhälls- och stormaktsstruktur och alltför ensidigt upptagen av militär och industriell styrka och individuellt välstånd. Äldre, starkt spekulativa böcker, samtliga på Penguin, i samma genre är Dennis Gabor, *Inventing the Future*, Nigel Calder, *The World in 1984*, Vassiliev-Gouchev, *Life in the 21st Century*, Arthur Clarke, *Profiles of the Future*.

En rad böcker behandlar särskilda länder såsom japanska vetenskapsakademins och Hayashis *Japan 2000* och Unilevers *Britain 1984*. Andra tar upp Europa såsom Alastair Buchan, *Europe's Futures*, *Europe's Choices*, Chatto-Windus 1969, fyra scenarios om europeiskt samarbete. I anslutning härtill kan rekommenderas böcker om Europa-samarbete och europeiska teknologiska projekt. Äter andra böcker sysslar med särskilda aspekter på framtiden såsom Nigel Calders *Unless Peace Comes* (om krigföring), *The Environment Game* (om miljövård) eller *Technopolis* (om forskningspolitik). En rad böcker behandlar framtida urbanisering och stadsmiljöer eller manipulation med arvsanlag såsom CIBA, *Man and His Future*.

»Önskvärda framtider»: Martin Marty, *The Search of a Usable Future*, Harper-Row 1969, Donald Michael, *The Unprepared Society*, Basic Books 1968, Prehoda, *Designing the Future*, Chilton 1967 (huvudsakligen teknisk), McHale, *The Future of the Future*, Braziller 1969 (global och faktarik), Gerard Feinberg, *The Prometheus Project*, Doubleday 1969, Warren Wager, *The City of Man*, Penguin 1963 (de båda sista planmotsvarigheter till Jouvenel — lärda, historiska, eleganta och lite abstrakta).

Systematisk värdeteori och värdesociologi: Baier-Rescher, *Values and the Future*, Free Press 1969. I anslutning härtill kan nämnas böcker direkt inriktade på hungerproblemet, förutom Borgströms framför allt Orville Freeman, *World Without Hunger*, Praeger 1968, George Harrar, *Strategy Towards Hunger*, Rockefeller Foundation 1967.

Tidskrifter: *Futures*, *Futurum*, *Futurist*. *Science Journal* har liksom *Daedalus* ägnat ett par nummer åt framtidsforskning.

Svensk framtidsforskning: Torsten Husén, Skola för 80-talet, Almqvist & Wiksell 1968, Fysisk riksplanering (stencil), hittills tre vol., Kommunikationsdepartementet 1969, Planering och programbudgetering inom försvaret, SOU 1969:25, Landergrén m.fl., Svenskt institut för framtidsforskning (stencil), IVA rapport 20, vidare spridda uppsatser i SvD (återgivna i Tom Selander, Sverige år 2000, en något hastigt hopkommen och starkt USA-inspirerad volym), GHT nyåret 1970, TVF, Teknisk Tidskrift, Vår Lösen, Konkret, Att bo, Forskning och Framsteg liksom en skriftserie utgiven av försäkringsbolaget Ansvar. Framtidsforskningen kommer också att behandlas av TCO:s forskningspolitiska delegation. Krigsmaktens och befolkningsskyddets miljöutredningar, U 68 och servicekommittén framställer för eget behov framtidsprognoser. Så sker också sedan lång tid bl.a. vid Industrins utredningsinstitut, IVA och på flera håll inom bank-, försäkrings- och industrivärlden. En del av detta material men ej allt är eller blir offentligt.

Studier i internationella relationer

En sammanfattning av förslag från 1967 års kommitté för internationell politik

Betänkandet »Studier i internationella relationer» avlämnades den 19 december 1969. Kommitténs ordförande har varit Hilding Eek och övriga ledamöter professorerna Edmund Dahlström, Tor Ragnar Gerholm, Hans F. Petersson samt kanslirådet Bengt Christer Ysander. Deras uppgift har angetts vara att utreda formerna för forskning och utbildning vid universitet och högskolor i internationell politik med särskild hänsyn tagen till säkerhetspolitiska studier samt freds- och konfliktforskning.

I direktiven till kommittén konstaterades att forskning och utbildning anknyttande till samtida internationella relationer börjat tilldra sig stigande intresse i vårt land liksom utomlands. Vissa åtgärder berördes som vidtagits i Sverige för att möta detta intresse, t.ex. att en professur inrättats vid Uppsalauniversitetet i internationell rätt och en annan vid institutet för internationell ekonomi i Stockholm, att möjligheter getts vid Stockholms universitet att idka högre studier och bedriva forskning i internationell politik samt att viss försöksverksamhet igångsatts vid Utrikespolitiska institutet i Stockholm med studier av säkerhetspolitiska frågor. Därefter görs i direktiven den bedömningen, att »tiden nu synes vara inne att närmare fixera en ram för de angivna aktiviteterna och åstadkomma en samordning av de befintliga resurserna».

Beträffande uppläggningsen av forskning och utbildning när det gäller s.k. säkerhetspolitik borde enligt direktiven de sakkunniga beakta följande riktlinjer: säkerhetspolitiska studier avser direkta åtgärder som vidtas inom de utrikespolitiska, försvarspolitiska, inrikespolitiska och ekonomiska områdena som medel att nå nationell säkerhet såväl i fredstid som vid konfliktsituationer. Verksamheten vid universitet och högskolor i fråga om säkerhetspolitiska studier borde därför syfta till dels obunden forskning som kan ge underlag för mer målinriktat utredningsarbete inom förvaltningen, dels utbildning av experter för verksamhet inom skilda områden.

En samordning av samtidigt pågående aktiviteter vid olika institutioner borde komma till stånd oavsett inom vilka ämnen eller vid vilken läroanstalt de bedrivs.

Verksamheten, som borde bedrivas i relativt fasta former, torde komma att få tvärvetenskaplig karaktär och spänna över såväl samhälls- som naturvetenskaperna. De sakkunniga ansågs böra särskilt undersöka möjligheterna att anordna för skilda ämnen och läroanstalter gemensam utbildning, exempelvis seminarier och regelbundet återkommande kurser. Även om frågan om en mer permanent organisation borde prövas med stor försiktighet antogs som sannolikt, att vissa administrativa resurser måste komma att krävas.

Kommittén har vid sina överväganden av möjligheterna för att anordna gemensam utbildning av detta slag ställt sig följande frågor: För vilken typ av studier föreligger i främsta rummet behov av utbyggd undervisning? Vilken organisation är den lämpligaste, då det gäller att åstadkomma ett samarbete mellan olika ämnen och tillgodose behovet av ledning härför samtidigt som den forskning och forskarutbildning som kommit igång vid olika universitet får vidareutvecklas? På vilken nivå av den akademiska undervisningen bör en satsning främst sättas in?

Den kartläggning, som kommittén gjort av förhållandena i Sverige och utlandet inom området, har lett den till slutsatsen att starka skäl visserligen motiverar en ökad internationalisering av den akademiska undervisningen på grundexamensnivå men att denna måste äga rum inom existerande ämnesstruktur. Med hänsyn till att undervisningen på denna nivå främst har till syfte att ge de studerande kunskaper och färdigheter för olika yrkesverksamheter eller fortsatt utbildning, finner de sakkunniga det vanskligt att föreslå införande på denna nivå av ett ämne där man söker sammanföra moment från skilda discipliner.

I stället bör en ökad satsning inriktas mot studierna på akademisk högstadienivå och forskningen, vilket synes kräva en viss organisatorisk samordning av resurserna just som förutsatts i direktiven.

Det har i dessa förutsatts, att de tre ämnen eller ämnesområden som utredningen gäller och för vilka kommittén infört den övergripande benämningen internationella relationer, skulle ha så mycket gemensamt ifråga om det studerade materialet att det skulle vara meningsfullt att i betydande delar sammanföra dem. De sakkunniga har också i sitt arbete funnit detta antagande bekräftat trots den delvis olikartade målsättning och inriktning som kännetecknar freds- och konfliktforskning, säkerhetspolitisk forskning och forskning i internationell politik.

Kommittén har funnit att möjligheterna att erhålla undervisning inom området internationella relationer inom det akademiska lägstadiet förbättrats genom de studieplaner som ingår i den från hösten 1969 införda nya organisationen av studierna vid filosofisk fakultet. Men förutsättningarna saknas att därutöver ge stöd för forskning och undervisning med syfte att ge överblick över de internationella relationernas problematik och få denna belyst genom ett sammanförande av rönen från olika specialvetenskaper.

Därför har de sakkunniga funnit det riktigt att föreslå en utbyggd undervisning på akademisk högstadienivå, dvs. forskarutbildning och studier över 40-poängsnivå. En tvärvetenskapligt uppbyggd undervisning i internationella relationer bör, menar de sakkunniga, i princip stå öppen för alla studerande inom ämnesområden, där internationella problem aktualiseras. Den säkerhetspolitiska forskningen bedrivs för närvarande huvudsakligen vid institutioner utanför universi-

teten. Inom universiteten förekommer systematiska försök att bedriva tvärvetenskaplig undervisning och forskning huvudsakligen vid freds- och konfliktforskningsseminarierna i Lund och Uppsala. Det förhållandet att ökat intresse knytes till de internationella aspekterna inom en rad ämnen medför allmänt ökade krav på nya utbildningsresurser. De sakkunniga menar dock, att det är viktigt att i första hand stödja tvärvetenskaplig forskning och forskarutbildning då sådan för närvarande saknar det stöd som en etablerad akademisk institution kan erbjuda.

Förhållandena i de nordiska grannländerna framställs som likartade. I Norge, Danmark och Finland har professorer eller biträdande professorstjänster inrättats för studiet av internationell politik inom ramen för ämnena statskunskap eller samhällslära. I Norge finns dessutom en professur i ämnet freds- och konfliktforskning. I Danmark finns ett organ utanför universitetsorganisationen — Dansk Udenrigspolitisk Institut — som har till uppgift att främja forskning i internationell politik. I Finland har Freds- och konfliktforskningsdelegationen till uppgift att leda och koordinera forskning inom de berörda områdena och har föreslagit inrättande av ett institut för freds forskning under 1970.

De sakkunnigas intryck av utvecklingen inom och utom universiteten utomlands är att den går mot ökad integration och betoning av de tvärvetenskapliga arbetsmetoderna både när det gäller högre undervisning och forskning inom områdena för internationella relationer.

Initiativ har i många fall tagits vid institut av rikskaraktär men verksamheten har sedan förstärkts eller utvecklats genom lokala stöddepunkter vid olika universitet. Olika former av samarbete har lett till institut, vilka fungerar både som undervisnings- och forskningscentra. Området internationella relationer synes utomlands tilldra sig allt större uppmärksamhet som ett viktigt fält för akademisk undervisning och forskning.

De sakkunniga har därför, med hänsyn till de relativt blygsamma och spridda insatser som varit möjliga i Sverige hittills, funnit det vara rimligt med initiativ för att genom samordnade insatser åstadkomma ökade resurser för undervisning och forskning inom området. De anser att en permanent organisation bör vara bäst ägnad att tillgodose dessa önskemål. Vid valet av organisationsform har därvid följande målsättningar beaktats.

Studerande med inriktning på området internationella relationer, vilkas intresseinriktning inte tillräckligt faller inom gränserna för existerande akademiska ämnen, bör ges möjligheter att få studiehandledning, forskarutbildning och väg till en akademisk karriär vid sidan av dessa ämnen. Tvärvetenskapliga forskningsinitiativ bör uppmuntras genom att man underlättar samarbetet mellan olika hittills existerande läroämnen. Dokumentationsservice och internationell kontaktverksamhet inom fältet bör säkerställas för att bättre förutsättningar ska kunna ges att utnyttja knappa personella resurser. Från en central instans med speciell kompetens bör stöd kunna ges till det arbete inom området internationella relationer som pågår vid olika universitet dels inom ramen för etablerade ämnen, dels vid sådana särskilda tvärvetenskapliga seminarier som t.ex. dem som upprättats för freds- och konfliktforskning.

Sedan har de sakkunniga också sökt avväga organisationsfrågan mot bakgrund av fyra faktorer — den totala tillgången på resurser i utgångsläget, graden av

ämnesmässig integration inom området, graden av administrativ integration i universitetsorganisationen och frågan om insatsernas fördelning mellan verksamhet på rikspanet å ena sidan och lokalt å andra sidan.

Tre organisationslösningar har förefallit möjliga: att inrätta ett centralt planeringsråd för studiet av internationella relationer, att inrätta ett fristående forskningsinstitut för ämnesområdet internationella relationer eller att skapa en universitetsinstitution med självständigt examensämne, internationella relationer. Alla tre lösningarna kan förenas med fortsatt utveckling av regional verksamhet vid de olika universiteten.

Kommittén har valt att förorda den sist angivna lösningen med motivering att den synes tillgodose de tidigare angivna målsättningarna i största möjliga utsträckning. Ett centralt planeringsorgan med uppgift att samordna givna resurser och anordna viss gemensam utbildning kan, menar de sakkunniga, inte anses ge önskvärda möjligheter till forskarutbildning och forskarkarriär för de studerande, vilkas intresseinriktning faller utanför de existerande ämnens ramar. Denna lösning skulle innebära en kraftig kostnadsökning, då en internationalisering av undervisningen förutsättes ske genom att de internationella sektorerna av existerande ämnen utvidgas.

Inrättandet av ett självständigt forskningsinstitut tillgodoser inte önskemålen på utbildningssidan. Sådana fristående institut som inrättats utanför universitetet har haft vissa svårigheter att rekrytera forskare och elever, troligen sammanhängande därmed att de inte kunnat eller ansetts kunna erbjuda säkerställd forskarutbildning och forskarkarriär på samma sätt som universitetet.

Den Eekska kommittén har därför stannat för att föreslå inrättandet av ett självständigt akademiskt ämne — internationella relationer — som skulle omfatta de väsentliga delarna av ämnena internationell politik, säkerhetspolitiska studier samt freds- och konfliktforskning som dessa studieriktningar idag är kända och beskrivna i t.ex. 1966 års fredsforskningsutrednings betänkande (SOU 1966: 5). Detta studiefält uppfattas i utlandet som tvärvetenskapligt i den mening, att det anknyter till ett flertal traditionella ämnes- och vetenskapsområden, varvid även den naturvetenskapliga sektorn räknas som betydelsefull i sammanhanget. Strävan efter en tvärvetenskaplig inriktning av arbetet har lett till ökad samverkan mellan forskare från mycket skilda fält och till omfattande kommunikation av fakta och forskningsresultat liksom till utbyte av metodologiska rön och synpunkter.

De sakkunniga har vidare föreslagit att en rikspdfessur och en universitetsinstitution för examensämnet internationella relationer inrättas. Denna för landets samtliga universitet gemensamma institution, föreslår de, bör ledas av en nämnd. Institutionens huvuduppgifter skulle vara dels forskning, dels utbildning på akademisk högstadienivå. Nämnden skulle verka för samordningen i relevanta delar av den forskning inom olika ämnesområden som bedrivs vid universitet och högskolor kring problem av betydelse för området internationella relationer.

I samverkan med lokala samarbetskommittéer bör nämnden också enligt förslaget svara för ett direkt ekonomiskt stöd till den lokala främst tvärvetenskapliga forskningen inom intresseområdet, vilken därigenom skulle få möjlighet att vidareutvecklas från sitt nuvarande blygsamma utgångsläge.

Genom en reform och organisation av detta slag bör enligt kommitténs upp-

fattning en god grund kunna anses bli lagd för en önskad vidareutveckling av undervisning och forskning kring den internationella samlevnadens problem. Åtgärderna skulle, menar de sakkunniga, också skapa en svensk organisationsstruktur samt undervisning och forskning inom detta område som skulle ligga i nivå med grannländernas och ge goda förutsättningar för vårt land att delta i det nordiska och internationella samarbetet kring dessa problem.

En av ledamöterna i kommittén har i särskilt yttrande anmält avvikande mening ifråga om den avvägning beträffande den organisatoriska lösningen som kommittén kommit till. Professor Hans F. Petersson har ansett det riktigare att välja den vägen, att man utvidgar de internationella sektorerna av olika existerande ämnen och samtidigt etablerar särskild samverkan kontinuerligt i anslutning till speciella problemområden bland vilka hittills konfliktforskning och säkerhetspolitisk forskning aktualiserats.

Enligt Petersson svarar denna lösning bättre mot utredningsuppdragets målsättning att skapa en vidgad ram för utbildning och forskning i internationella frågor snarare än att eftersträva någon form av integration samt att initiera en insats från centralt håll av huvudsakligen administrativ och ekonomisk karaktär. Petersson föreslår alltså en utbyggnad av de internationella sektorerna i existerande ämnen, institutionalisering av tvärvetenskapliga seminarier samt inrättande av ett centralt planeringsråd. I det senare skulle ingå valda representanter för de regionala samarbetskommittéerna, av universitetskanslersämbetet utsedd ordförande samt övriga ledamöter. Rådet skulle handha resursfördelning, internationell kontaktverksamhet, serviceverksamhet samt som ett viktigt moment anordna kurser och konferenser om så befinnes lämpligt i samverkan med andra nordiska organ. Enligt Peterssons mening innebär kommitténs förslag att inrätta ett särskilt självständigt ämne inte att man når en samordning utan att man får en artificiell sammanslagning, en för tidigt insatt och för långt driven integrering av ett område som ännu ej låter sig integreras.

Inger Pålsson

Biträdande professor Hans F. Peterssons särskilda yttrande lyder i sin helhet:

Undertecknad finner sig icke kunna biträda kommittémajoritetens förslag att inrätta ett självständigt ämne kallat internationella relationer, ej heller förslaget till organisation för utbildning och forskning i internationella frågor.

Vid en bedömning av frågan hur utbildning och forskning i internationella frågor bör utformas finns det skäl att konstatera, att dessa frågor är utomordentligt komplicerade. Detta intryck förstärks av ett ofta vagt språkbruk, enligt vilket praktiskt taget allt som försiggår utanför våra gränser betraktas som internationella fenomen. Det är dock uppenbart, att t.ex. studier av ett annat lands rent interna förhållanden inte rimligen kan anses falla under rubriken internationella relationer, inte heller vad som ibland kallas u-landssociologi. Det är inledningsvis nödvändigt att göra en principiell avgränsning av termen internationell till att avse relationer mellan nationer eller grupper av nationer.

Även efter en sådan avgränsning återstår emellertid ett vidsträckt fält, som berör en hel rad vetenskaper. För att vinna ökad kunskap om detta fält kan man antingen fördjupa forskningen därom inom existerande ämnen eller lägga tonvikten vid en tvärvetenskaplig forskning.

Om utbildning och forskning bibehålls inom existerande ämnen bevarar man den specialisering och fördjupning som är oundgängligen nödvändig. Man understryker vidare de internationella aspekternas nära sammanhang med dessa ämnens generella problematik. I många fall står en beprövad metodik till förfogande. De påtagliga nackdelarna ligger i bristen på aspektvariation och svårigheten att nå fram till en överblick.

Behovet av tvärvetenskaplighet har å andra sidan ofta framförts och i stor utsträckning med rätta. Men tvärvetenskaplighet är inte något universalmedel och vid dess tillämpning uppstår en rad problem. Tvärvetenskaplighet måste bygga på en grundläggande specialisering. Integration i tvärvetenskaplig riktning måste också ske stegvis; den kan inte drivas längre än vad de enskilda vetenskapernas utvecklingsgrad tillåter. Tvärvetenskaplighet tycks förverkligas med framgång främst i anslutning till speciella problemområden av typ konfliktforskning. Den måste kunna leda till resultat inte bara i teori- och modellkonstruktion utan även i empiriskt orienterad forskning. Slutligen är tvärvetenskaplighet inte något för den internationella nivån särskilt utmärkande; den rör all vetenskaplig verksamhet och bör ses i ett generellt sammanhang.

Det är uppenbart att dessa båda vägar kompletterar varandra och att de bör utnyttjas så att en givande växelverkan kommer till stånd. Avvägningen dem emellan bör dock ske så att inte integrering på ett område leder till desorganisation på ett annat område och så att fördjupningen i utbildning och forskning inte eftersätts till förmån för en mer extensiv men mindre djupgående inriktning. Självfallet måste också en realistisk bedömning av resurserna göras.

Kommittémajoritetens förslag att inrätta ett självständigt ämne kallat internationella relationer synes mig ur ovan anförda synpunkter olyckligt. Det innebär enligt min mening inte samordning utan en artificiell sammanslagning, en för tidigt insatt och för långt driven integrering av ett område som ännu ej låter sig integreras. I och med att väsentliga delar av andra ämnen rycks ur sina sammanhang utan att en motsvarande integrativ kraft finns i det föreslagna ämnet, föreligger risk för negativa återverkningar överhuvud på utbildning och forskning i internationella frågor. Det föreslagna ämnet blir formlöst; den organisatoriska ramen omsluter inte något påtagligt innehåll. Tvärvetenskapligheten blir enbart institutionell, inte funktionell. Även om en låst definition av ämnet är olämplig, så måste detta dock — som framhållits av Raymond Platig — innehålla en karakteristisk kärna och ett relevant omfång. Finns inte dessa egenskaper, innebär det att man »under förklädnad av en operationell definition av ämnet bestämmer sig för kaos».

Det syns mig rimligare att låta avvägningen få en annan form: att utvidga de internationella sektorerna av existerande ämnen och komplettera detta med en kontinuerlig samverkan i anslutning till speciella problemområden. Av dessa är för närvarande konfliktforskning och säkerhetspolitisk forskning aktuella; framtiden kommer förmodligen att kunna uppvisa fler.

Utifrån denna uppfattning kan jag inte heller biträda majoritetens förslag till organisation för utbildning och forskning i internationella frågor. Förutom att avspegla de ovan nämnda svårigheterna finner jag det knappast uppfylla de krav man ställt. Vidare syns den föreslagna centraliseringen opåkallad ur den pågående forskningens synpunkt, då huvuddelen av verksamheten är förlagd till lokal nivå. Inrättandet av ett ämne av denna typ bidrar inte till att avlasta de existerande ämnena; följderna torde snarare bli att det nya ämnet åker snålskjuts på de gamla. Utnyttjandet av framför allt de knappa personella resurserna förefaller mig inte heller effektivt.

Ett förslag som enligt min mening bättre uppfyller den allmänna målsättning som inryms i utredningsuppdraget — en vidgad ram för utbildning och forskning i internationella frågor, samordning snarare än integrering, en insats från centralt håll i huvudsakligen administrativ och ekonomisk form — omfattar följande element:

- 1) utbyggnad av de internationella sektorerna i berörda existerande ämnen,
- 2) institutionalisering (ev. inrättande där så ej redan skett) av de tvärvetenskapliga seminarierna,
- 3) inrättande av ett centralt planeringsråd.

Detta förslag anknyter till vissa i betänkandet antydda men ej fullt utvecklade tankegångar.

Som framgår av kommitténs översikt har flertalet berörda ämnen gett ökat utrymme åt internationella aspekter. I en rad ämnen utgör den internationella delen ett specialområde, där utbildning och forskning äger rum i allt större utsträckning. En ytterligare utbyggnad av detta system framstår som högst önskvärd. Det är t.ex. angeläget att högre tjänster efterhand inrättas på dessa specialområden. Genom en sådan upprustning av existerande ämnen beaktas den nödvändiga fördjupningen. Anknytningen mellan ämnenas generella problematik och deras internationella aspekter understryks. Vidare upprättas ett nära samband mellan grundutbildning och forskarutbildning och erforderlig handledarkompetens säkras. Genom den ökade frihet att komponera individuella doktorandkurser som det nya forskarutbildningssystemet skapat kan även studerande med udda intresseinriktning beredas plats inom dessa ämnen. Samtidigt stimuleras rekryteringen genom vidgade karriärmöjligheter inom ämnena.

De tvärvetenskapliga seminarierna har spelat en viktig roll som impulsgivare och kommunikationskanaler på området. Denna verksamhet bör institutionaliseras genom att fasta, av regionala kommittéer ledda samarbetsorgan skapas. Inom denna ram skulle olika underavdelningar vid behov kunna skapas: omedelbart t.ex. för konfliktforskning, på längre sikt för exempelvis organisations- och administrationsforskning eller beslutsforskning. Dessa organ bör handha tvärvetenskaplig samverkan genom seminarier, kurser under ledning av in- och utländska specialister etc., men de bör efterhand också kunna anförtros forskningsprojekt. Seminarierna bör anvisas erforderliga medel för att driva denna utökade verksamhet. Vidare krävs personalförstärkning såväl på forskningssidan (i form av t.ex. forskarassistenttjänster) som på kansli- och dokumentationssidan samt nödig lokal-tilldelning.

Det centrala planeringsrådet skulle vara organiserat på sätt som anges i be-

tänkandet och skulle handha resursfördelning, internationell kontaktverksamhet, gemensam serviceverksamhet samt, som ett viktigt moment, anordna regelbundna kurser och konferenser, om lämpligt i samverkan med andra nordiska organ.

En sådan organisationsform syns mig på ett mer effektivt sätt än majoritetsförslaget kunna åstadkomma den avvägning mellan samordning och permanent organisation samt mellan olika utbildnings- och forskningsalternativ som utgjort kommitténs uppdrag. Därjämte syns den mig också kunna bilda en grundval för annan utbildning i internationella frågor, t.ex. av experter på olika områden.

Hans F. Petersson

Statsvetenskaplig Tidskrift hoppas att i ett kommande nummer kunna ytterligare belysa den viktiga problematik, som Hans F. Petersson har tagit upp i sitt särskilda yttrande.

Allmänhetens pressombudsman — PO

Den 1 november 1969 inledde PO, det är uttytt Allmänhetens pressombudsman, sin verksamhet. I motsats till JO och NO anställs och finansieras PO på privat väg, genom de tre pressorganisationerna Publicistklubben (PK), Svenska Journalistförbundet (SJF) och Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU). Till förste innehavare av posten, som tills vidare är en halvtidsbefattning, har utsetts hovrättsassessorn fil. lic. och jur. kand. Lennart Groll.

Inom pressorganisationerna har det snart sagt under hela deras tillvaro förts en mer eller mindre livlig debatt kring pressrättsliga och pressetiska problem. Ett bevis härför utgör Pressens opinionsnämnd (PON), upprättad år 1916 och sannolikt den äldsta institutionen av detta slag i hela världen.¹ Under de senaste femton åren har debatten om pressrätt och pressetik varit ovanligt intensiv i tidningskretsar. Åtminstone till en del förklaras detta av att det under denna tid i kommittébetänkanden och riksdagsmotioner har framlagts förslag, som har antetts innebära hot mot pressens arbetsmöjligheter.

Våren 1955 lade överståthållare Johan Hagander fram ett betänkande om sekretessen vid förundersökning i brottmål (SOU 1955: 17); förslaget gick ut på vissa skärpningar av denna sekretess. I samband med remissbehandlingen av betänkandet uppkom en livlig debatt. »För att undvika en lagstiftning såsom den föreslagna framfördes både i den offentliga debatten och i organisationernas interna diskussioner olika förslag till självsanerande åtgärder inom pressen, varigenom de missförhållanden, som enligt utredningsmannen bedömdes föreligga, skulle kunna undanröjas utan att lagstiftning tillgripes.» TU, SJF och PK tillsatte en gemensam kommitté för överläggningar om vilka åtgärder, som pressen själv skulle kunna vidta för att förhindra publicitetsskador; ordförande blev PK:s ordförande chefredaktör Manne Ståhl. I april 1957 lade kommittén fram en kortfattad rapport, innehållande en genomgång av olika tänkbara åtgärder. Om tanken på en pressens ombudsman hette det: »Kommittén har närmare diskuterat

¹ Ang. opinionsnämnden se F. Severin, Pressens opinionsnämnd, Köpenhamn 1955.

de vid olika tillfällen framförda förslagen om inrättande av en särskild pressens ombudsman. Tanken är att en sådan skulle systematiskt genomgå svenska tidningar och tidskrifter och påtala sådant som enligt hans mening vore oförenligt med god publicistisk sed. Eventuellt skulle han få befogenhet att väcka talan inför Pressens opinionsnämnd. — Arbetsuppgifterna skulle bli av sådan omfattning, att — om de anförtröddes en ensam person — denne endast skulle medhinna att påtala mera slumpvis utvalda överträdelser. Om uppgifterna skulle kunna fullgöras på ett tillfredsställande sätt, erfordras ett omfångsrikt organ med större kansli. Att inrätta ett sådant kan icke komma ifråga. Under sådana omständigheter har kommittén funnit förslaget om en pressens ombudsman under nuvarande omständigheter icke vara genomförbart.» I stället föreslog kommittén översyn av PK:s publiceringsregler, förbättrad utbildning för journalister i tryckfrihetsrätt och pressetik, ökad upplysning åt allmänheten i samma ämnen och vissa förstärkningar av Pressens opinionsnämnds ställning.² Flera av dessa förslag har senare genomförts. I början av 1960-talet arbetade en annan kommitté — något oegentligt kallad pressrådskommittén — med liknande uppslag för Pressens samarbetsnämnds räkning. Denna kommitté synes dock inte ha framlagt någon rapport.³

Vid TU:s vårmöte 1967 väckte chefredaktör Anders Yngve Pers en motion. Han påpekade inledningsvis, att den svenska pressen i många stycken hade visat allt större saklighet och hänsyn i fråga om människors heder och anseende men att många övertramp alltjämt förekom. Därför borde vakthållningen mot missbruk av tryckfriheten skärpas: »Denna vakthållning bör — därom är alla pressmän överens — skötas av pressen själv. Senast har emellertid motioner vid årets riksdag gett belägg därpå att man även inom inflytelsesrika kretsar utanför pressen mera än leker med tanken att statsmakterna skall 'hjälpa' pressen att bättre vårda sina friheter. — I detta läge synes det mig vara rimligt att Svenska Tidningsutgivareföreningen på allvar tar upp och prövar de i olika sammanhang framkomna tankarna på att Pressens opinionsnämnd utöver sin nuvarande domsform — ett offentligt uttalande — även skulle få möjlighet att utdöma ekonomiska sanktioner, till exempel 'upplageböter' efter dagsbotsmodell. — Jag föreslår därför, att TU beslutar uppdraga åt styrelsen att snarast utreda här väckta fråga och så snart som möjligt förelägga föreningen förslag i ärendet.»

I anslutning till Pers' motion tillsatte TU:s styrelse en kommitté, den s.k. Sanktionskommittén, med chefredaktör Yngvar Alström som ordförande och chefredaktör Lennart Hirschfeldt, redaktör Lars Hjärne och direktör Carl Olov Sommar som övriga ledamöter. Kommittén höll under arbetets gång kontakt med Pressens opinionsnämnds presidium och med Pressens samarbetsnämnd. I början av juli 1968 låg Sanktionskommitténs betänkande klart. Kommittén avstyrkte Pers' förslag om »upplageböter». I stället föreslog den, att TU i samarbete med PK och SJF skulle medverka till en rad andra åtgärder till förbättring av publicistisk praxis och till skydd för den enskilde. De viktigaste av dessa förslag var inrättande

² Rapport från pressorganisationernas kommitté för undersökning av åtgärder till förekommande av publicitetsskador, Stockholm 1957 (stencil). Jfr Pressens Tidning nr 20/1957.

³ Skriftlig uppgift av redaktör Paul Frisch, Stockholm.

av PO och förstärkning av POn.⁴ Förslagen har nu förverkligats; de innebär i huvudsak följande.

Pressens opinionsnämnd består numera av ordförande och ytterligare fem ledamöter. PK, SJF och TU utser var för sig en ledamot jämte två suppleanter. En av riksdagens justitieombudsmän och ordföranden i Sveriges Advokatsamfund utser gemensamt två ledamöter jämte fyra suppleanter. De båda sistnämnda och deras suppleanter skall ha förankring hos allmänheten, företrädesvis genom anknytning till organ för det fria folkbildningsarbetet och andra folkrörelser, till arbetsmarknadens parter, till konsument- och näringslivsorganisationer och liknande; de får inte stå i beroendeförhållande till tidningsföretag eller till pressens organisationer. De fem ledamöterna och deras suppleanter utser ordföranden och som ersättare för honom en förste och en andre vice ordförande. Dessa tre bör väljas bland jurister, som innehar eller innehaft domarämbete. Opinionsnämndens domsmedel består liksom tidigare i opinionsuttalande. En nyhet är att nämnden har fått rätt att av tidning, som har befunnits skyldig till allvarigare kränkning av god publicistisk sed, utta en expeditionsavgift. Grundbeloppet är 500 kronor; vid upprepade kränkningar kan avgiften höjas till maximalt 2 000 kronor.

För PO finns en instruktion omfattande nio paragrafer. Den lyder i sin helhet:

- § 1. Allmänhetens pressombudsman (PO) har till uppgift att på eget initiativ eller efter anmälan påtala avvikelser från god publicistisk sed i periodisk skrift.
- § 2. Det ankommer på PO att, därest förutsättningar härför bedömes föreligga, genom direkt hänvändelse till berörd tidning söka snabbt åstadkomma beriktigande eller, i förekommande fall, skäligt utrymme för genmäle från den förfördelade.
- § 3. Vid avgörande av frågan huruvida ett ärende skall hänskjutas till Pressens opinionsnämnd (POn) skall PO främst grunda sin bedömning på följande omständigheter:
 - a) Det skall finnas skälig grund för anmälan.
 - b) Det skall vara av betydelse med hänsyn till etiska principer, pressens anseende eller den skada som ett meddelande kan tänkas ha vållat någon att anmälan prövas av nämnden.
 - c) Anmälan måste avse ett pressuttalande eller ett meddelande som är relativt aktuellt.
 Finner PO att ovan nämnda omständigheter icke föreligger, må ärendet avskrivras. Hänsyn må därvid tagas till om tillfredsställande rättelse publicerats av den felande tidningen.
- § 4. PO skall inhämta skriftligt medgivande från den närmaste förfördelade innan han — efter anmälan från annan än den direkt förfördelade eller på eget initiativ — hänskjuter ett ärende till opinionsnämnden.
- § 5. Anmälan, som ingivits till ombudsmannen men av denne lämnats utan åtgärd, kan av anmälaren hänskjutas till nämnden under förutsättning att saken rör anmälaren själv.

⁴ Sanktionskommitténs betänkande, Stockholm 1968 (stencil).

Klagomål från anmälare, som inte själv berörs av det påtalade tidningsmeddelandet, må icke av anmälararen föras vidare till opinionsnämnden.

- § 6. Utöver vad ovan i §§ 1—5 angivits såsom uppgifter för PO har denne att i förekommande fall lämna allmänheten upplysningar i pressetiska frågor. Sådan rådgivning skall vara kostnadsfri.

PO skall vidare i möjligaste mån medverka i allmän upplysningsverksamhet rörande frågor inom det pressetiska området. Häri innefattas medverkan i form av föredrag, artiklar m.m. i facktidskrifter och andra publikationer samt, om så erfordras, även inom ramen för journalistutbildningen.

- § 7. Till PO bör utses en person med särskilda insikter inom området för pressetik. Hänsyn bör även tagas till vederbörandes journalistiska insikter.

PO utses av ett kollegium bestående av en av riksdagens justitieombudsmän, ordföranden i Sveriges Advokatsamfund samt ordföranden i Pressens samarbetsnämnd och anställs hos Stiftelsen Allmänhetens Pressombudsman, som inrättas och finansieras av PK, SJF och TU.

Tjänstgörings- och avlöningsförhållanden fastställs i särskilt kontrakt mellan PO och Stiftelsen. PO tillsättes för en mandatperiod på tre år. Har uppsägning ej skett senast ett år före mandatperiodens utgång från Stiftelsens sida eller ett halvt år före periodens utgång från PO:s sida, förnyas mandatet automatiskt med en treårsperiod. För varje ny mandatperiod gäller samma uppsägningstid som för den första perioden.

- § 8. PO må icke utan Stiftelsens vetskap och medgivande åtaga sig uppdrag utanför de i § 6 omnämnda områdena.

- § 9. Fråga om ändring av denna instruktion avgöres av Pressens samarbetsnämnd.

Vilken betydelse den nya befattningen kommer att få återstår att se. I ett tidningsuttalande i mitten av januari förklarade PO själv, att han absolut trodde på en framtid för befattningen: »Redan på denna korta tid har jag fått en bestämd uppfattning om att denna befattning har en viktig funktion att fylla för att underlätta kontakten mellan allmänhet och pressen. Strävan är givetvis att öka pressetiken. Det beror på tidningarnas goda vilja om detta ska lyckas.»⁵

Fram till månadsskiftet januari—februari hade PO mottagit ett 80-tal anmälningar; dessutom hade han tagit upp några ärenden på eget initiativ. På senare år har PO haft några tiotal anmälningar årligen, men antalet har befunnit sig i stigande: år 1968 var siffran knappt 50, i fjol närmare 70.

Torbjörn Vallinder

Statskunskapen vid de svenska universiteten år 1969

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Personalförändringar

Docent Molin tjänstgjorde under vårterminen som extra biträdande professor. Docent Hadenius fungerade som vikarie för universitetslektor Bo Särilvik under

⁵ Svenska Dagbladet 12 jan. 1970. Jfr t.ex. Sydsvenska Dagbladet 27 sept. 1969, Dagens Nyheter 7 nov. 1969 och stencilutskrift av Obs, radions kulturkvart 16 dec. 1969.

tiden 1/1—1/3. Sistnämnda datum utnämndes docent Hadenius till ordinarie universitetslektor. Fr.o.m. den 1/7 har docent Hadenius varit partiellt tjänstledig för läroboksförfattande. Universitetslektor Bo Särllvik har under året haft förordnande på en forskartjänst hos Statens råd för samhällsforskning.

Licentiatavhandlingar

Lennart Månsson: Rikspolitiska attityder — Kommunal politik. Resultat från en väljarundersökning från 1966 års kommunalval.

Fil. lic.-examen

Lennart Månsson

Elevantal

	Ett betyg	Två betyg	Tre/fyra betyg	Sammanlagt
Vt 1969	221	102	52	375
Ht 1969	215	114	56	385

Examination

Under året har 349 studerande godkänts för ett betyg, 131 för två betyg, 31 för tre betyg samt 2 för fyra betyg.

Proseminarieuppsatser

Under vårterminen ventilerades 72 st proseminarieuppsatser och under höstterminen 39 st.

Kommunalforskningsgruppen

Kommunalforskningsgruppens i Göteborg arbete har under 1969 varit koncentrerat till projekten C (Intervjuundersökning med valda fullmäktige), J (Den kommunala beslutsprocessen) och K (Kommunblocksbildningen). Följande personer har under året varit anställda: Forskningsassistent Lars Strömberg, assistent Lennart Brantgärde samt 1:e amanuenserna Lennart Nilsson, Mårten Persson (fr. 1/2), Benny Hjern (fr. 1/5) och Stefan Carlsson (t. 28/2). Dessutom har forskningsassistent Lennart Månsson och e. universitetslektorn Lena Runström varit knutna till gruppen.

Förvaltningsundersökningen

Projektet har under år 1969 färdigbearbetat enkäten om förvaltningsförfarandet inom de statliga myndigheterna. En rapport rörande denna enkätundersökning färdigställes i januari 1970. Under 1969 har dessutom den andra och större av projektets enkätundersökningar — tjänstemannaenkäten — genomförts. Denna omfattar drygt 1.500 statstjänstemän i lönegrad A 23 och högre. Projektledningen består som tidigare av Björn Molin, Lennart Månsson och Lars Strömberg. Dessutom är fil. kand. Ulf Christoffersson anställd som 1:e amanuens.

Mediaforskning

Under 1969 har ytterligare en studie av objektivitet i Sveriges Radio publicerats. Denna undersökning behandlade nyhetsförmedlingens saklighet och opartiskhet under valrörelsen 1968. Fortsatta undersökningar av TT:s roll i den svenska nyhetsförmedlingen har ägt rum. Under rubriken »Partipress» har studierna av socialdemokratisk press och presspolitik förts fram till och med 1920. Projektledningen består av professor Jörgen Westerståhl och docent Stig Hadenius. Dessutom är fil. kand. Claes-Olof Olsson och fil. kand. Lennart Weibull anställda som 1:e amanuenser.

Representationsundersökningen

Under år 1969 har färdigställts en första redogörelse för den tillsammans med statistiska centralbyrån genomförda intervjuundersökningen i samband med 1968 års andrakammarval. För närvarande förbereds inom projektet en viss kompletterande datainsamling rörande politiskt beteende i valmanskåren vid valet 1970. Under 1969 genomfördes också det andra ledet av projektets datainsamlingsplan, vilket innefattade intervjuer med andra kammarens ledamöter under åren 1968 och 1969. Intervjuerna med riksdagsledamöterna utfördes på projektledningens uppdrag av statistiska centralbyråns utredningsinstitut. Genom ledamöternas utomordentliga tillmötesgående visade det sig möjligt att genomföra mycket omfattande intervjuer, i nästan samtliga fall med utnyttjande av bandspelare. Praktiskt taget hela det avsedda antalet intervjuer kom också till stånd. Inom projektets ram pågår vidare ett omfattande arbete med att dokumentera hela datamaterialet från statsvetenskapliga institutionens i Göteborg tidigare valundersökningar för komparativ analys och sekundäranalys.

Kostnaderna för riksdagsundersökningens intervjuer bestreds i huvudsak med anslagsmedel från statens råd för samhällsforskning. Därefter har projektets fortsatta arbete möjliggjorts genom anslag från stiftelsen Riksbankens jubileumsfond.

Projektledare är universitetslektor Bo Särllvik. Sedan den 1/7 har följande personer varit anställda vid projektet: Assistent Eva Petersson, assistent Per-Anders Roth, amanuens Bengt Särllvik och assistent Ulf-Göran Willén. I projektet medverkar vidare följande personer, som förbereder egna avhandlingar inom forskningsprogrammets ram: Fil. mag. Bengt Carlson, fil. mag. Åke Georgsson, fil. kand. Sören Holmberg och fil. mag. Vilgot Oscarsson.

Under året har följande skrifter färdigställts i samband med projektarbetet: Bo Särllvik, »Socioeconomic Determinants of Voting Behavior in the Swedish Electorate», *Comparative Political studies*, vol. II, 1969. Bo Särllvik, »Utilization of Tree Analysis as a Method of Classification Construction in Multivariate Survey Analysis. Research Note on the Relation between Socioeconomic Position, Religious Behavior and Voting in the Swedish Electorate», Prepared for the *Conference on Multivariate Models for Data Analysis in the Social Sciences* (Institut für Höhere Studien und Wissenschaftliche Forschung), Wien 1969. *Valet 1968. En redogörelse för statistiska centralbyråns och Göteborgs universitets statsvetenskapliga institutions intervjuundersökning vid andrakammarvalet 1968*. Utarbetad av Bo Särllvik under medverkan av en forskargrupp vid Göteborgs universi-

tets statsvetenskapliga institution. (Stencil; utk. i tryck 1970.) En (stencilerad) sammanfattning av rapporten föreligger också på engelska.

Partiforskningsprojektet

Inom partiforskningsgruppens delprojekt A är fil. kand. Anders Wettergren anställd som 3:e amanuens.

Universitetsfilialen i Karlstad

Universitetsadjunkt Kurt Livh lämnade institutionen i och med vårterminens utgång.

Elevantal:

	Ett betyg	Två betyg	Tre betyg
Vt 1969	67	63	
Ht 1969	57	31	17

Examination: Under året har 62 studerande godkänts för ett betyg och 25 för två betyg

Övrigt

Gästföreläsningar har under vårterminen 1969 hållits av professor Aage Clausen.

LUNDS UNIVERSITET

Personalförändringar

Fil. lic. Jan Ringdahl är från 1 juli forskarasistent.

Licentiatavhandlingar

Carl-Gunnar Petersson, »Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund 1917—1967»; Sven-Erik Strand, »Studier kring de fackliga arbetstagarorganisationernas funktioner i ett demokratiskt politiskt system»; Folke Vernersson, »Diskussioner om landstingens faktiska kompetens»; Staffan Zetterholm, »Stöd genom kommunikationsstyrning i 'totalitära' politiska system».

Fil. lic.-examina

Anders Ek, Carl-Gunnar Petersson, Hans Ring, Sven-Erik Strand och Lars Zanderin.

Elevantal

	Ett betyg	Två betyg	Tre betyg	Sammanlagt
Vt 1969	362	202	67	631
Ht 1969	329	173	60	562

Examination

Under året har 309 studerande godkänts för ett betyg/20 poäng, 120 för två betyg samt 38 för tre betyg.

Proseminarieuppsatser

Under vårterminen framlades 75 tvåbetygsuppsatser och 11 trebetygsuppsatser. Motsvarande siffror för höstterminen var 33 respektive 14.

Kommunalforskningsgruppen

Kommunalforskningsgruppen har vid institutionen haft följande anställda under året: assistent Lars-G. Nilsson, förste amanuenser Leif Johansson, Harry Petersson, Rolf Jönsson, J.-Å. Mjureke, Mats Bengtsson (fr. 1/7).

Partiforskningsgruppen

Lars Bengtsson och Kai Kronvall är anställda som förste amanuenser. I partiforskningsprojektet deltar fyra licentiander från Lund.

Exkursioner

Proseminariet har under ledning av doc. Torbjörn Vallinder företagit en exkursion till Stockholm den 20—24 april. Bl.a. besöktes Sveriges Radio, DN, statsrådsberedningen, finansdepartementet, riksdagen, SAF och LO.

Statsvetenskapliga föreningen

har under året haft följande sammansättning: ordförande professor Nils Stjernquist, vice ordförande bitr. professor Hans F. Petersson, t.f. skattmästare fil. kand. Christer Jönsson, sekreterare fil. kand. Kay-V. Winqvist. Den 9 maj besöktes föreningen av Joseph Board, Jr. som talade över ämnet »Quo Vadis, America?».

Universitetsfilialen i Växjö

Elevantal:

	Ett betyg	Två betyg	Tre betyg
Vt 1969	88	45	—
Ht 1969	54	43	20

Examination: Under året har 116 studerande godkänts för ett betyg, 29 för två betyg samt 2 för tre betyg.

Under vårterminen framlades 24 seminarieuppsatser och under höstterminen 16.

STOCKHOLMS UNIVERSITET

Personalförändringar

Professor Hans Meijer var tjänstledig 1/2—30/5 1969 med docent Krister Wahlbäck som vikarie; biträdande professor Olof Ruin var tjänstledig 1/1—1/3, 8/9—

24/10 samt 24/11 och till årets slut med docent Gunnar Wallin som vikarie. Biträdande professor Nils Andrén var under året tjänstledig med docent Per Sundberg som vikarie. Till e.o. forskarassistent i statskunskap fr.o.m. 1/7 1969 har förordnats fil. kand. Bengt-Owe Birgersson. Fr.o.m. 1/7 1969 är docent Tomas Hammar studierektor vid institutionen.

Licentiatavhandlingar

Victor Wahlström: Svenska Röda Korset under två välfärdsfilosofiska epoker. En argumentationsanalys. Bengt-Owe Birgersson: Det kommunala kommunikationssystemet.

Fil. lic.-examina

Victor Wahlström och Stig Munknäs.

Elevantal

	Ett betyg	Två betyg	Tre betyg	Totalt
Vt 1969	1.203	312	45	1.560
Ht 1969	712	366	66	1.144

Examination

Under året har 635 studerande godkänts för ett betyg (20 poäng), 128 för två betyg (40 poäng), 12 för tre betyg och 1 för fyra betyg.

Proseminarieuppsatser

Antalet framlagda proseminarieuppsatser utgjordes under vt 1969 av 65 för 2 betyg och 10 för 3 betyg samt under ht 1969 av 120 för 2 betyg (grk B) och 12 för 3 betyg.

Kommunalforskningsgruppen

Ledare för kommunalforskningsgruppen har under året varit docent Gunnar Wallin. Anställda inom gruppen har varit F.K. Bengt-Owe Birgersson, F.K. Sören Häggroth och F.M. Lars-Erik Klason. Dessutom har F.K. Torsten Odmark och F.M. Ingemar Larsson varit knutna till gruppen. I forskningsarbetet har dessutom ett 40-tal två- och trebetygsstuderande medverkat.

Partiforskningsgruppen

Ledare för forskningsgruppen har under året varit bitr. professor Olof Ruin. I gruppen ingår en person som avser disputerat för doktorsgrad, fyra personer som ämnar avlägga ny doktorsexamen, en licentiand samt ett tjugotal två- och trebetygsstuderande. Anställda vid gruppen har under året varit F.L. Hans G. Andersson och F.K. Magnus Isberg.

Statsvetenskapliga föreningen

Sedan den 9/12 1969 består styrelsen av professor Hans Meijer (ordf.), docent Per Sundberg (v. ordf.), F.K. Magnus Isberg (sekr.), Thomas Hart M.A. (kassör),

F.K. Bengt-Owe Birgersson, F.M. Katarina Brodin, F.K. Anders Mellbourn samt F.K. Björn von Sydow.

Föreningen har sammanträtt sju gånger under 1969. Föredragshållare har varit: F.K. Bengt-Owe Birgersson »Behandlingen av kommunalt material i svenska tidningar», professor Klaus Törnudd »Finlands säkerhetspolitik och frågan om en europeisk 'grå zon'», professor Kenneth Boulding »Analyser av internationella konflikter och relationer», professor Harold Lasswell »The future of political science», professor E. Gutman »Religion and state in Israel», professor Johan Galtung »The dynamics of revolution», riksdagsman Ulla Lindström »Att besluta i kanslihuset».

Universitetsfilialen i Linköping

Elevantal:

	Ett betyg ¹	Två betyg ²	Tre betyg	Totalt
Vt 1969	45	41	—	86
Ht 1969	33	24	6	63
¹ grk A	² grk B			

Examination

Under året har 63 studerande godkänts för 1 betyg (20 poäng) och 19 för 2 betyg (40 poäng).

Proseminarieuppsatser

Antalet framlagda proseminarieuppsatser för 2 betyg utgjordes under vt 1969 av 12 och under ht 1969 av 11.

UMEÅ UNIVERSITET

Personalförändringar

Docent Hans Wieslander tjänstgjorde som t.f. prefekt 1/3—30/6 1969 och som t.f. professor 1/1—30/6 1969. Fil. lic. Dan Brändström var förordnad som t.f. prefekt perioden 27/1—28/2 1969. Fil. lic. Harry Forsell förordnades till forskarassistent från 1/7 1969. Fil. kand. Aila Aune förordnades till studievägledare 1/7 1969.

Licentiatavhandlingar

Alf Gunnmo: Huvudorganisation. Partigrupp. Fullmäktige. En undersökning av aktiviteten inom partierna på kommunal nivå i anslutning till kommunala frågor. Gunnel Gustafsson: Kommunblocksreformens inverkan på förtroendemannakårens storlek och sammansättning. En studie av den 1962 beslutade kommunblocksreformens inverkan på förtroendemannakårens storlek och sammansättning i blockkommunerna Västerås, Skellefteå, Avesta, Olofström, Vara och Haparanda.

Fil. lic.-examina

Harry Forsell, Arne Helldén och Gunnar Jervas.

Elevantal

	Grundkurs A 1 AB 1 1 betyg	1 AB 1 Samh.	2 betyg	3 betyg	Sammanlagt
Vt 1969	93	5	122	25	245
Ht 1969	106	80	98	28	312

Examination

Under året har 238 studerande godkänts för Grundkurs A 1, 20 poäng/1 betyg, 46 för 2 betyg samt 12 för 3 betyg.

Proseminarieuppsatser

Antalet framlagda proseminarieuppsatser uppgick under år 1969 till 68 för 2 betyg och 14 för 3 betyg.

Kommunalforskningsgruppen

Ledare för kommunalforskningsgruppen under året har varit professor Pär-Erik Back. Fem licentiander har varit knutna till gruppen. Två lic.-avhandlingar har framlagts under året (se ovan). Ett antal två- och trebetygsstuderande har varit engagerade som uppsatsförfattare.

Partiforskningsgruppen

Ledare för verksamheten har varit professor Back. FK Berndt-Ola Lundström var under året anställd som 1:e amanuens; under hans tjänstledighet 1/9—31/12 upprätthölls tjänsten av FS Carl-Erik Norlander.

Exkursioner

Den 19—22 maj företog lic.-seminariet under ledning av professor Back en studieresa till Finland varvid bl. a. Vasa och Jakobstad besöktes. Den kommunala självstyrelsen i Finland studerades.

Statsvetenskapliga föreningen

Styrelsen har under året bestått av: Professor Pär-Erik Back (ordf.), rektor Bengt Grimlund (v. ordf.), t.f. universitetslektor Dan Brändström (sekr.), fil. mag. Alf Gunnmo (kassör), fil. kand. Gunnel Gustafsson och fil. mag. Sten Berglund.

Gästföreläsare: Den 24 februari docent Lars Rudebeck, Uppsala »Politik och samhällsförändring». Den 22 april doktor Schlomo Avineri, Hebreiska Universitetet, Jerusalem »The Prospect for Peace in the Middle East». Den 13 maj jur. dipl. Alexander Martin, Östtyskland »Säkerhet i Europa». Den 3 december glesbygdskonsulent Torsten W. Persson »Statlig glesbygdspolitik».

UPPSALA UNIVERSITET

Personalförändringar

Fil. lic. Evert Vedung förordnad som forskarasistent sedan 1/7. Fil. lic. Karl-Göran Algotsson vik. univ.lekt. sedan 1/7.

Doktorsavhandling

Bo Jonsson: Staten och malmfälten (29 mars).

Licentiatavhandlingar

Sven-Runo Bergqvist: Kommunerna och organisationerna; Karl-Göran Algotsson: Debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet; Jan-Åke Dellén-brant: Politik och ekonomi i sovjetisk samhällsdebatt; Leontios Ierodiakonou: The Cyprus question 1954—59; Lennart Lundqvist: Miljövårdsförvaltning och politisk struktur; Lennart Myhlback: Det formella beslutsfattandet i primärkommunerna; Sten Möller: Striden om jordförvärvslagen; Klas Örtendahl: Politisk information -- politisk kommunikation.

Fil. lic.-examina

Karl-Göran Algotsson, Leontios Ierodiakonou, Sten Möller, Peter Wallensteen, Klas Örtendahl.

Elevantal

	Ett betyg	Två betyg	Tre betyg	Sammanlagt
Vt 1969	387	194	27	608
Ht 1969	452	261	49	762

Kommunalforskningsgruppen

Ledare för verksamheten har under året varit bitr. professor Nils Elvander. Tre licentiatavhandlingar samt ett 50-tal två- och trebetygsuppsatser har framlagts under året.

Statsvetenskapliga föreningen

Styrelsen har haft följande sammansättning: professor Carl Arvid Hessler, ordförande och redaktör för föreningens skriftserie, bitr. professor Nils Elvander, vice ordförande, docent Stefan Björklund, sekreterare, överbibliotekarie docent Gert Hornwall, skattmästare, amanuens Bo Westman, vice sekreterare och vice skattmästare, docent Lars Rudebeck, 6:e ledamot.

Föreningen har under året haft två sammanträden. Den 3 juni talade ambassadör Eyvind Bratt över ämnet »Irland och statsbegreppet». Den 8 november diskuterades »Värderingarnas roll i modern statskunskap». (Sammanträde med anledning av föreningens 50-åriga verksamhet.)

Universitetsfilialen i Örebro

Elevantal:

	Ett betyg	Två betyg
Vt 1969	57	33
Ht 1969	38	21

I.P.S.A.-kongressen

International Political Science Association (I.P.S.A.) avhåller sin VIII:e kongress i München den 31.8—5.9 1970. Svensk kontaktman är professor Hans Meijer, Stockholm. Följande program har aviserats:

A. *Plenary Sessions*

- A-I *Quantitative and mathematical methods in Political Science*. General rapporteur: Prof. Karl Deutsch (Univ. Harvard U.S.A. — Department of Government).
- A-II *History of political Thought: Hegel and Lenin*. General rapporteurs: Prof. Theodor Syllaba (Univ. Charles, Praha) and V. M. Tchikvadze (Institute of State and Law, Moscow, U.S.S.R.).
- A-III *Churches as political institutions*. General rapporteur: Prof. Léo Moulin (Collège d'Europe, Bruges — Belgium).
- A-IV *Models and methods in the comparative study of Nation Building*. General rapporteur: Prof. Stein Rokkan (Head Institute of Sociology, Univ. of Bergen, Norway).

B. *Specialist meetings*

- B-I V *European integration*. Responsible: Mr. Jean Rabier (Director of the Press and Information Office of E.E.C.).
- B-II *Local Politics*. Responsible: Prof. Jerzy Wiatr (Univ. of Warsaw, Poland).
- B-III *Foods and Politics*. Responsible: Mr. Josué de Castro (President of the Centre international pour le développement).
- B-IV *Psychology and politics*. Responsible: Prof. Arnold A. Rogow (the City University of New York — U.S.A.).
- B-V *Recent trends of political theory*. Responsible: Prof. Stéphane Bernard (Univ. Libre de Bruxelles — Belgium).
- B-VI *Political Finance*. Responsible: Prof. R. S. Milne (Head of Dept of Political Science, Univ. of British Columbia, Vancouver, Canada).
- B-VII *Biology and Politics*. Responsible: Prof. Albert Somit (Chairman of Dept of Political Science State Univ. of New York at Buffalo, U.S.A.).
- B-VIII *The theory of international relations*. Responsible: Prof. Dr. Ernst Otto Czempel (Univ. of Marburg — F.R.G.).

- B-IX *Comparative political recruitment.* Responsible: Prof. Austin Ranney (Univ. of Wisconsin — U.S.A.).
- B-X *Governmental organisation and elite formation in Europe.* Responsibilities: Prof. Klaus von Beyme (Univ. of Tübingen — F.R.G.). Prof. Mattei Dogan (Centre National de la Recherche Scientifique — France).
- B-XI *New approaches to the study of social structure and voting behavior.* Responsible: Prof. Richard Rose (Univ. of Strathclyde, Glasgow — Scotland).
- B-XII *Youth and Politics.* Responsible: Prof. Walter Jaide (Forschungstelle für Jugendfragen, 3 Hannover — F.R.G.).
- B-XIII *Political Contestation.* Responsible: Prof. Georges Lavau (Univ. of Paris — France).
- B-XIV *Political decision-making.* Responsible: Prof. Dusan Sidjanski (Univ. of Genève — Switzerland).
- B-XV *Political modernization.* Responsible: Prof. Ali Mazrui (Makerere College, Univ. of Kampala — Uganda).

LITTERATURGRANSKNINGAR

BJÖRN MOLIN, LENNART MÅNSSON och LARS STRÖMBERG: *Offentlig förvaltning. Stats- och kommunalförvaltningens struktur och funktioner*. 380 sid. Sthlm 1969. Pris kr. 44:—. Bonniers.

Det har under lång tid saknats lämplig grundläggande kurslitteratur om svensk förvaltning för universitets- och högskolenivån. Sedan Gunnar Heckschers banbrytande verk »Svensk statsförvaltning i arbete» på väsentliga punkter passerats av den snabba utvecklingen på det administrativa området har man måst ta till provisorier av olika slag. Nu har vi emellertid på kort tid fått två som kurslitteratur användbara böcker. 1968 kom Pierre Vindes »Hur Sverige styres» och i höstas göteborgstrion Molin-Månsson-Strömbergs (MMS) mer omfattande och för ämnet statskunskap särskilt anpassade lärobok i offentlig förvaltning. Vindes bok försöker inte täcka hela förvaltningen — inte ens på det statliga området — och har inga teoretiska ambitioner. Den har klart tyngdpunkten förlagd till regeringens verksamheten och i synnerhet de funktioner som sammanhänger med budget- och anslagsfrågor. MMS:s bok är däremot ett synnerligen ambitiöst upplagt försök att utifrån en teoretisk referensram och modell »ge en i stora drag fullständig beskrivning av den svenska förvaltningens struktur och av förvaltningsförfarandet» samt att analysera förvaltningens politiska roll och plats i »samhällssystemet». Det är en mycket svår uppgift som författarna enligt min mening inte helt lyckats med.

Boken inleds med ett teoretiskt kapitel där författarna ger en allmän föreställningsram och definierar en del termer. Därefter följer ett avsnitt om förvaltningens framväxt och utveckling, där tonvikten lagts på den offentliga sektorns expansion. Kapitlen 3—6, som är bokens tyngdpunkt kvantitativt sett (ca 280 sid.), behandlar översiktligt förvaltningens struktur, personal, beslutsprocess och budgetarbete. Boken avslutas med sexton sidor ägnade »den offentliga förvaltningen i samhällssystemet».

Huvuddelen av textmassan beskriver på ett ofta förtjänstfullt sätt förvaltningens struktur och allmänna verksamhet, även om i vissa delar en stark översiktlighet och komprimering av framställningen gör läsningen arbetskrävande och föga engagerande. Den underlättas å andra sidan genom en riklig illustration med tabeller och figurer. Värdefullt är också att författarna givit litteraturhänvisningar till varje kapitel och på vissa punkter i texten knutit an till utländsk administrativ teori. En större utförlighet i sistnämnda hänseende hade emellertid enligt min mening varit önskvärd. Detsamma gäller de internationella jämförelserna, som t.ex. nu inte omfattar en så viktig sak som det externa inflytandet över förvaltningsverksamheten.

Den ingående belysningen av statsverksamheten i Heckschers arbete från 1952 byggde till väsentlig del på ett stort antal informella intervjuer som utfördes med befattningshavare vid ämbetsverk. MMS bygger också i delar på genom grundforskning inhämtat kompletterande källmaterial, men de har använt sig av mera formella, kvantitativt inriktade datainsamlingsmetoder. Främst märks en enkät rörande förfarande och personalfrågor som gått ut till 62 centrala och regionala myndigheter samt några resultat från kommunalforskningsgruppen. För min del tycker jag författarna jämfört med Heckscher har fått ut förvånansvärt litet av intresse ur den verkställda primärforskningen, men de har naturligtvis uppnått en större representativitet. Heckscher eftersatte representativiteten för sitt intresse att i ett litet antal myndigheter göra ingående iakttagelser av arbetet.

MMS har valt att gemensamt behandla stats- och kommunalförvaltningen med motiveringen att den senare framstår som ett utflöde ur statsmakten och utnyttjas av staten för allt fler uppgifter. Det är möjligt att en samlad framställning av den offentliga förvaltningen principiellt och praktiskt är att föredra, men man blir inte övertygad därom genom denna bok. En väl integrerad behandling får dessa båda områden bara undantagsvis (t.ex. i delar av kapitlet om förvaltningsprocessen). För det mesta särbehandlas de ganska rigoröst varigenom boken tenderar att sönderfalla i två delar. Synpunkterna nedan avser främst statsförvaltningen.

Det är ofrånkomligt när det gäller en så omfattande uppgift som MMS tagit sig an att framställningen åtminstone delvis blir alltför knapphändig, ja ibland ytlig. Jag skall strax försöka ge några mer allmänna synpunkter som anknyter till detta förhållande. Här vill jag emellertid först anmäla, att jag finner de generella problem som gäller rättssäkerhetskravet i förvaltningen mindre tillfredsställande behandlade av författarna. De tar upp rättssäkerhetskravet i anslutning till förvaltningsförfarandets reglering och det pågående förvaltningsprocessuella lagstiftningsarbetet samt hänför dess betydelse främst till ärenden där precisionen i styrningen är hög. Man får föga inblick i den stora vikt som många politiker, högre statstjänstemän och andra från rättssäkerhetssynpunkt tillmäter organisatoriska drag i förvaltningen. Den för Heckscher centrala och inte bara processuella frågan om förhållandet rättssäkerhet—effektivitet går MMS förbi på några få rader (sid. 249), liksom offentlighetsprincipen. Ingenting sägs om relationen mellan rättssäkerhetsaspekterna och den snabba utbyggnaden av externt inflytande i myndigheternas ledning och beslutsprocess. Det är vidare anmärkningsvärt att MMS, när de tar upp den rättsliga kontrollen av förvaltningsverksamheten (sid. 355), inte brytt sig om att ens omnämna konstitutionsutskottets granskning av administrativ praxis trots att denna, det gamla dechargeinstitutet, nyligen breddats och reformerats i rättssäkerhetsbefrämjande syfte.

MMS:s teoretiska föreställningsram synes mig vara den som man vanligen möter i förvaltningslitteraturen även om den som brukligt är i den s.k. nya statsvetenskapen ges formen av modeller. Offentlig förvaltning definieras som »kollektiv verksamhet där målsättningarna beslutas av samhälleliga politiska organ». Det demokratiska samhällssystem där förvaltningen ingår har i basmodellen fyra grundläggande led: 1. folket som företräds i representativa organ, 2. exekutivmakten som enligt parlamentarismen framgår ur folkrepresentationen, 3. poli-

tikernas mål som med varierande precision överförs från regeringen till förvaltningen, samt 4. förvaltningens verkställighet, tillämpning och påverkan av enskilda. Det tredje ledet, där MMS talar om *styrning*, är det centrala i boken. Författarna förutsätter genomgående att förvaltningen arbetar efter mål som angivits av de politiska organen. Förvaltningen påverkas också enligt författarna *dels* genom dess relationer till andra delar av samhällssystemet: »klienterna», massmedia, det privata näringslivet och intresseorganisationerna, *dels* genom tjänstemännens privata ambitioner, deras s.k. egenintresse. Direkt påverkan av folket ingår inte i föreställningsramen.

Det är en konventionell men i för sig rimlig uppläggning, som bidragit till att göra bokens disposition klar och överskådlig. Men den tycks inte ha stimulerat MMS till den kritiska analys eller åtminstone problemformulering rörande förvaltningens politiska roll och maktställning som borde finnas med i en lärobok på denna nivå. Bland mer påtagliga drag i den moderna expanderande statliga förvaltningen märks följande, som givetvis även kommer fram i boken: en utomordentligt kraftig ökning av s.k. lekmannarepresentanter i verksledningarna, en alltmer generell styrning, närmande till enskild verksamhet när det gäller effektivitet och personalpolitik, vidgat inflytande för rationaliseringsorgan samt en särpräglad men alltmer uppluckrad statsrättslig grundstruktur med principen om myndigheternas självständiga ställning som viktigaste element. En integrerad analys av de administrativa och politiska konsekvenserna av denna utveckling hade varit av stort intresse, men en sådan saknas i boken. Det lilla avslutande kapitlet om den offentliga förvaltningen i samhällssystemet, där man väntat att återfinna en diskussion härom, tar inte upp problemen på ett tillfredsställande sätt. Som exempel kan nämnas att MMS under rubriken »Extern påverkan» i detta kapitel behandlar organisationsväsendet på två sidor men massmedia på tre och besvärsinstitutet på en. Om förhållandet mellan statsförvaltningen och det privata näringslivet säges här ingenting. Och frågan om byråkratins egenintresse behandlas, i huvudsak enligt några synpunkter från Downs »Inside bureaucracy», på en och en halv sida. Resultatet är att politiska grundproblem som sammanhänger med t.ex. frågorna om expertvälde, elitstyre, pluralism, korporatism, demokrati och rättssäkerhet i förvaltningssystemet blivit starkt tillbakasatta.

Beträffande *styrningen* av förvaltningsverksamheten visar MMS, att den alltjämt omfattande författningsmässiga styrningen ofta är mindre precis och på senare tid blivit mer generell. Samtidigt har budgetsystemet börjat förändras i riktning mot minskad detaljreglering och ökad handlingsfrihet för myndigheterna inom angivna ramar. Om man ser vad MMS kallar lekmannastyrelsernas segergång i förvaltningen, och särskilt då intresseorganisationernas intåg i myndigheterna, mot bakgrund av denna utveckling kunde det synas, som om man stod inför en väsentlig problematik rörande demokratins innebörd, förutsättningar och funktion. MMS uppfattar dock saken på annat sätt. De undviker denna problematik genom att dels anta existensen av en omfattande direktstyrning, främst genom direkta personkontakter per telefon, dels tona ned betydelsen av lekmannarepresentationen i verken.

Vad gäller direktstyrningen så stöder sig MMS på den gjorda verksenkäten som visar, att flertalet verkschefer säger sig ha kontakt med departementet varje

vecka. MMS skriver: »Kontakter tas oftare från verkschefens sida än från departementens och avser vanligen avgöranden som från verkets sida bedöms som kontroversiella. Det är uppenbart, att dessa täta kontakter utgör en viktig del av exekutivmaktens styrning.» (Sid. 353.) Detta är emellertid en styrning som i hög grad kontrolleras av myndigheterna själva och beror av deras bedömning. Och i de fall departementet tar kontakt med ett verk kan det ju lika ofta vara fråga om information från verket till exekutivmakten som »styrning» utövad av densamma. Såvitt jag förstår kan man — som författarna f.ö. på annat håll antyder — av verksenkäten på denna punkt inte göra några mer vittgående antaganden än att viss direktstyrning förekommer och att denna delvis har karaktären av ett åsikts- och informationsutbyte. Mer väsentligt synes mig vara att påpeka att exekutivmaktens resurser i Sverige inte alls räcker till för en målmedveten och effektiv direktstyrning av förvaltningsverksamheten och att möjligheten att använda en sådan styrning dessutom begränsas genom anordningen med lekmannastyrelser.

MMS gör gällande att de statliga lekmannastyrelserna skulle vara en annan väg för utövande av politisk direktstyrning därigenom att politikerna som ledamöter i dessa skulle kunna medverka i själva beslutsfattandet. De nämner i detta sammanhang att i styrelserna är drygt en tredjedel av ledamöterna tjänstemän i andra statliga organ, därav en femtedel i departementen, medan andelen riksdagsmän stannar vid åtta procent. I annat sammanhang uppger de att andelen departements-tjänstemän i verksstyrelser är tio procent (sid. 106). Men vad blir det kvar av direktstyrning när det gäller den ej i bolag bedrivna statsverksamheten om man tar i beaktande, att ledamöter som är tjänstemän i andra verk i allmänhet inte har styrande uppgifter och att nästan alla departementstjänstemän sitter i styrelser för statliga bolag? Det synes ganska missvisande att som MMS nämna departementsrepresentationen i statskontorets och avtalsverkets styrelser som »exempel» på direktstyrning, när dessa myndigheter är undantag från den av den administrativa dualismen betingade regeln att departementen ej skall vara företrädare i statliga verk.

Det kan vidare ifrågasättas, i vad mån det finns fog för att tala om direktstyrning i de fall departementen har företrädare i en styrelse. Det finns ju andra intressen i styrelsen som man vid viktigare beslut måste ta hänsyn till. Detta för över till frågan om betydelsen av lekmannastyrelsernas genombrott. MMS menar här att myndigheternas egna tjänstemän väsentligen behållit greppet om verksamheten och att »lekmännen troligen ej på något dominerande sätt bestämmer förvaltningens utformning» (sid. 107). De åberopar att den största gruppen av styrelseledamöterna är förvaltningstjänstemän, att styrelserna oftast sammanträder bara någon gång i månaden och att reservationer förekommer i ringa grad bland ledamöterna. Som författarna säger är det fel att tala om någon »medborgerlig» kontroll över förvaltningen och givetvis har de rätt i att det inte finns skäl att övervärdera lekmannarepresentationens faktiska betydelse. Men frågan är om den inte undervärderats av MMS genom deras här alltför snäva perspektiv. Det väsentliga synes vara att det förekommit en omfattande formell inkorporering av etablerade intressen och i privat företagsamhet verksam expertis i förvaltningen, samtidigt som gränslinjen mellan politik och förvaltning blivit allt oklarare och politiska beslut, ansvar och initiativkraft i allt större utsträckning överförts till

tidigare, beredande stadier, där harpsundsdemokratins problematik inte uppmärksammas. Här pågår en strukturförändring mot en institutionalisering och ytterligare byråkratisering av etablerade intressen som torde vara långt viktigare än vad MMS ger intryck av. Det är en utveckling som begränsar den politiska maktens möjligheter att agera och omforma samhället och som dessutom uppenbarligen hotar intresseorganisationernas självständighet. Resultatet är ett politiskt system där den politiska statsmakten alltmer fått rollen som medlare mellan olika intressen, som vid avgörandena tillmäts betydelse oberoende av deras förankring enligt den demokratiska flertalsmodellen. Det är ett »låst» politiskt system som gynnar etablerade maktgruppers eliter och ekonomiska intressen.

I ett helt annat sammanhang — ett avsnitt om beredning och beslut i förvaltningsprocessen — talar MMS om hur beslutsfattarna använder sig av förenklande tumregler, som bl.a. går ut på att agera och välja handlingslinjer så att olika former av motstånd, t.ex. från »betydelsefullare externa organisationer», blir minsta möjliga. »Beslutsfattaren arbetar således hela tiden med en mångfald lojaliteter och förväntningar, som kräver beaktande. Han måste därför manövrera och kompromissa för att uppbringa stöd och undvika motstånd — 'the science of muddling through' (Lindblom 1955).» De korporativt sammansatta verksamheterna innebär just en institutionalisering av denna beslutsmodell med dess klara politiska implikationer. Det är fråga om en politisk och byråkratisk ideologi som även kastar ljus över tjänstemännens s.k. egenintresse. Men för MMS finns det här inga problem, ingenting som strider mot deras grundföreställning om förvaltningen som förverkligare av politiska mål. Man häpnar när de skriver: »Genom dessa tumregler blir det faktiska beslutsfattandet snabbare, mindre kostsamt och mera effektivt. De är således snarast ett uttryck för förvaltningens strävan att fylla sitt huvudsyfte: att förverkliga de politiska mål, som genom styrningen överförs till förvaltningen.» (Sid. 271.)

Att verksamhetsstyrelser sammanträder sällan och att reservationer är ovanliga förringar inte betydelsen av den antydda strukturförändringen. Styrelserna är beslutande i alla ärenden av större betydelse och hopaggregeringen av intressen torde väsentligen ske på mer informellt sätt än på själva styrelsesammanträdena. Man eftersträvar samförståndslösningar. För några år sedan uppgav en tjänsteman i AMS i en tidskriftsartikel (Svenska Stadsförbundets tidskrift 1965:7), att man vanligen tog kontakt med partsrepresentanterna i god tid för att försöka tillgodose deras synpunkter samt att man i denna myndighet alltid tog hänsyn till en minoritet i plenum. Om ej enighet uppnåddes brukade man bordlägga ärendet och försöka utarbeta ett kompromissförslag. Det förefaller rimligt att anta att liknande former förekommer i andra styrelsemyndigheter.

Det nu sagda har inte så mycket varit avsett som polemik mot MMS:s påståenden om sakförhållandena i berörda hänseenden utan som exempel på sådana allmänna problem i skärningspunkten politik—förvaltning, som den svenska utvecklingen ger anledning ställa och som enligt min mening i vart fall bort formuleras i läroboken. Det rör sig här om en perspektivfråga där förmodligen utgångsmodellen och bakomliggande värderingar spelar en betydande roll. MMS har lagt den avgörande vikten vid förvaltningen som en politiskt kontrollerad verksamhet och synes därigenom ha försummat frågeställningar rörande den andra riktningen av

relationen politik—förvaltning, t.ex. myndigheternas, topptjänstemännens och den administrativa strukturens påverkan av de problemuppfattningar och den process varur målen framgår. Resultatet är en förenklad, egendomligt problemfri bild av den svenska situationen när det gäller ett huvudtema inom statskunskapen, nämligen förhållandet mellan demokrati och byråkrati. Därtill bidrar den omständigheten att författarna inte intresserat sig för frågan om statens och förvaltningssystemets relation till sociala klasser och skikt i samhället.

Många andra saker skulle kunna tas upp till diskussion men utrymmet medger inte detta. Sammanfattningsvis vill jag framhålla att boken ger en bra översikt över den offentliga förvaltningens uppbyggnad, uppgifter och arbetssätt men att ämnets omfattning och uppläggning medfört vissa förenklingar och luckor såvitt gäller byråkratins politiska funktion och roll i samhället.

Staffan Rylander

Replikväxling Björn Molin — Gunnar Sjöblom

Gunnar Sjöbloms genmäle på min recension av hans avhandling »Party Strategies in a Multiparty System»¹ kräver ett svar. Svaret följer uppläggningsen i Sjöbloms genmäle men tar endast upp vissa av de punkter Sjöblom behandlat.

Formella anmärkningar

Min recension av Sjöbloms avhandling utgick från, att hans analyschema främst fungerar som en begreppsapparat och därför som en väsentlig beståndsdel innehåller ett antal klassifikationer och/eller distinktioner och därutöver vissa till klassifikationerna knutna hypoteser (BM 145). Jag framhöll vidare, att jag med hänsyn härtill icke betraktade »invändningar om placeringen av olika begrepp på olika nivåer och om begreppens förhållande till varandra som oväsentliga» (BM 148). Recensionen sysslade i enlighet härmed främst med frågor rörande entydighet och konsekvens i definitioner och distinktioner (BM 153) och i mycket liten utsträckning med frågor rörande analyschemats användbarhet och begreppens operationalisering. Detta utgör bakgrunden till de formella krav på »avhandlingar av det här slaget» som angavs i recensionen (BM 146). Däri ligger ingen värdering av den ena eller andra typen av avhandling, ej heller något försök att beteckna den ena som mera anspråksfull än den andra. Det är endast ett konstaterande, att Sjöbloms avhandling består av en teoretisk analys utan konfrontation med empiriskt material, medan t.ex. min avhandling huvudsakligen består av en prövning av vissa begränsade frågeställningar på ett empiriskt material. Jag tror, att det är nödvändigt att ställa något olika krav på dessa båda typer av vetenskapliga avhandlingar.

Mitt påpekande om behovet av en samlad redovisning av avhandlingens förhållande till annan litteratur skall ses mot denna bakgrund. Det gällde inte

¹ Studentlitteratur. Lund 1968, cit. (PS), recension i Statsvetenskaplig Tidskrift 1969: 1, cit. (BM) och genmäle i Statsvetenskaplig Tidskrift 1969: 4, cit. (GS).

mängden av referenser — Sjöblom har förvisso hänvisat till en mångfald relevant litteratur — utan avhandlingens innehållsmässiga anknytning till tidigare teoretisk litteratur. Kravet innebär, att om författaren använder ett tidigare utnyttjat vetenskapligt begrepp, bör han samtidigt klargöra om han använder det i samma bemärkelse som hos tidigare författare. En sådan redovisning måste givetvis bli mycket mer omfattande i en avhandling av Sjöbloms typ där så många teoretiska begrepp förekommer än i en avhandling som min, där antalet utnyttjade teoretiska begrepp med anknytning till tidigare litteratur är väsentligt färre.²

Svårigheten med definitionen av begreppet strategisk variabel belyses väl av diskussionen om begreppet »capability», som hos Sjöblom är en självständig strategisk variabel i nivå med mål och medel. Om begreppet medel säger Sjöblom, att det i konkreta beslutssituationer avser handlingsalternativ, som skall överföras till inflytandeobjekten, medan »capability» avser möjligheten att i konkreta lägen nå inflytandeobjekten med sina budskap (PS 38). I recensionen framhöll jag, att detta senare begrepp står på en annan analysnivå, eftersom det utgör en förutsättning för medlens användande och endast är varierbart i samband med vissa egenskaper hos medlen. Vad Sjöblom nu anför på s. 397 har jag inget att invända mot, men det undanröjer inte invändningen. Vad Sjöblom säger om förhållandet mellan begreppen mål och medel (»har man inte någon form av mål för sin verksamhet kan man inte kalkylera sitt handlande») är inte analogt med vad jag anförde om förhållandet mellan begreppen medel och kapacitet, nämligen att det senare är varierbart endast i samband med användningen av medlen. Det går inte att på motsvarande sätt säga, att medlen endast kan varieras i samband med förekomst/icke-förekomst av mål.

Programförverkligande och partisammanhållning

I sitt resonemang om partiernas mål understryker Sjöblom först, att partierna dels har ett värderingsmål, dels strategiska mål. Det förstnämnda målet betecknas programförverkligande. Jag anförde i recensionen, att detta mål icke närmare behandlats. Därmed avsåg jag, att Sjöblom icke sökt fastställa på vilket sätt grundläggande politiska värderingar påverkar partiernas handlande. Att partierna har program — stundtals innehållande konkreta handlingsalternativ — innebär självfallet icke, att det är dessa program som styr handlandet. Jag har i min avhandling sökt operationalisera detta mål med begreppet »intressefaktor», dvs. kärngruppernas önskemål (antingen uttalade via intresseorganisationer eller logiskt fastställda genom kärngruppens socioekonomiska situation). Detta sätt att operationalisera värderingsmålet har kritiserats såsom alltför snävt, av bl.a. Sjöblom.³ Denna kritik betraktar jag i dag som i huvudsak berättigad. Vad jag i min recension avsåg med formuleringen, att Sjöblom avstått från problemet om in-

² Sjöblom säger sig dessutom i genmälet »försöka påvisa graden av konvergens mellan olika 'approacher' inom modern statsvetenskap» (GS 402) — ett syfte som rimligen borde återspegla sig i ett fylligt återgivande av och hänvisande till dessa »approacher».

³ Statsvetenskaplig Tidskrift 1965:4, s. 348 ff (Hadenius) och 370 ff (Sjöblom).

tressenas och ideologiernas roll för partiernas beslutsfattande, var att han avsiktligt icke gått in på frågan om operationalisering av värderingsmålet (BM 148). Detta fann jag vara en klök begränsning. Jag bestred naturligtvis inte, att författaren presumerat ett sådant mål och dessutom berört betydelsen för partiernas strategiska handlande av förekomsten av ett sådant mål. Skulle detta vara ett missförstånd, är jag benägen att ompröva mitt omdöme om avhandlingen.

Författaren har behandlat målet programförverkligande renodlat på fyra sidor (PS 75—78), där han först konstaterar att den centrala svårigheten ligger i innebörden av begreppet program. Program kan inte vara lika med faktiska parti-program, säger författaren, och finner vidare, att begreppet program måste ha något med U-komponenten i U/P-kalkylen att göra. Därefter (PS 76) genomförs vad författaren kallar ett »tankeexperiment» med ett från de strategiska övervägandena helt renodlat värderingsmål. Avsnittet avslutas med ett resonemang om strategiska fördelar och nackdelar för ett parti av att anta program eller formulera programmatiska deklamationer, där avslutningsvis (PS 78) det av mig citerade uttrycksättet »explicitly formulated wishes of more general nature» förekommer.⁴ Jag är efter förnyad läsning av detta benägen, att vidhålla min karakteristik, att »det första målet inte är närmare behandlat» (BM 148).

Författaren och jag är ense om att inplaceringen av det fjärde grundmålet — partisammanhållningen — i analys-schemat kan diskuteras. Författaren kommer emellertid till att det är av samma dignitet som röstmaximering och maximering av parlamentariskt inflytande, medan jag är mera benägen att betrakta det som ett i förhållande till dessa intermediärt mål. Författaren anför nu fem motiv för sin ståndpunkt (GS 400 a—e). Om dessa motiv är följande att säga. Punkten e) om svårigheten att fastställa vad som är intermediärt eller ej i en mål-medelkedja kan här bara vara ett skäl för att man kan göra litet hur som helst. Punkt d) säger bara att författaren alltjämt är osäker på huruvida partisammanhållningen ändå *inte* kunde relateras direkt till det generella partimålet, medan punkt c) säger att om partisammanhållningen betraktas som ett intermediärt mål, så är dess förhållande till de andra målen olikartat, vilket svårligen kan vara ett skäl för en viss klassifikation. Punkten b) säger att det finns talrika exempel på att upprätthållandet av partisammanhållningen varit det mest överhängande problemet för ett parti; det finns också exempel på att partifinansieringen vid en viss tidpunkt varit det mest överhängande problemet för ett parti, men det bör för den skull icke tas till intäkt att göra partifinansieringen till ett grundläggande partimål. Det är egentligen endast punkt a) som är ett självständigt motiv för författarens ståndpunkt: målet kan knytas till en bestämd arena (partisammanhållningen till den interna arenan).

Denna sista punkt anknyter till frågan om man skall tala om *maximering* av partisammanhållningen eller ej. Här söker Sjöblom undkomma min fråga genom att påstå, att jag i recensionen skulle ha gjort tre sinsemellan oförenliga uttalanden (GS 401 not 12, BM 148, 149, 151). Det första »uttalandet» säger, att också detta mål — partisammanhållningen — bör formuleras som »maximering av

⁴ Sjöblom säger sig i genmålet ha »svårt att tro» att han använt dessa ord för termen program. (GS 400.)

partisammanhållning» i analogi med röstmaximering och maximering av parlamentariskt inflytande. Nästa »uttalande» lyder: »Låt mig . . . som kommentar till författarens antagande, att partierna söker maximera alla typer av stöd på alla de tre arenorna, säga att det ju inte i alla situationer är givet, att maximal intern uppslutning kring en ståndpunkt är den optimala strategin». Detta andra uttalande avsåg alltså förhållandet mellan maximal partisammanhållning på den interna arenan och uppbringandet av annat stöd på *samtliga* arenor. Det tredje »uttalandet» lyder: Man kan »också ställa sig frågan om partierna verkligen söker maximera sitt röststöd även på den interna arenan». Denna fråga gäller således inte partisammanhållningen utan röstmaximeringen på den interna arenan. Varför ter sig dessa tre satser »inte särskilt väl förenliga»? De två senare berör ju sammanvägningen mellan de olika strategiska målen i lägen där det inte finns något handlingsalternativ som tillgodoser kravet på en maximal måluppfyllelse av alla tre målen. Varför skulle förresten »uppnåendet av viss satisfieringsnivå» vara något specifikt för partisammanhållningsmålet — det kan väl också gälla röstmaximeringen?⁵ Jag har alltså svårt att inse att mina påståenden i recensionen skulle vara oförenliga, och även om så vore fallet, är det väl knappast något argument för att ej använda termen maximering ifråga om partisammanhållningen. Så länge målkonflikter icke uppkommer mellan de tre strategiska målen, borde väl partiets allmänna målsättning vara densamma för alla tre målen — nämligen att nå en så hög grad av måluppfyllelse som möjligt. Jag har inte uppfattat denna divergens mellan Sjöblom och mig som särskilt betydelsefull, men jag tycker att hans resonemang i genmålet på denna punkt är ganska besynnerligt.

Beslutsanalys kontra systemanalys

Sjöblom sammanfattar vårt resonemang på denna punkt på följande sätt: »Jag delar Molins uppfattning, att input-output-schemat-väsentligen kan översättas i mål-medel-termer. Till skillnad från honom anser jag att så också har skett i avhandlingen» (GS 403). Jag har ställt frågan om Sjöblom menar, att den ena begreppsapparaten går att översätta i den andra och fått ett positivt svar. Jag vill då bara tillägga, att detta kunde ha gjorts mera explicit i avhandlingen.

Min fråga om förhållandet mellan de båda begreppsapparaterna var främst orsakad av att jag inte kunde se något motiv för att låta båda förekomma sida vid sida i avhandlingen. Sjöblom svarar nu, att han dels önskat en anknytning till Polity-nivån, dels sökt påvisa graden av konvergens, mellan olika approacher inom statsvetenskapen.⁶

Jag har inte kunnat finna att det senare syftet finns explicit uttryckt i avhandlingen och inte heller att författaren redogör för resultatet av denna del

⁵ I ett avsnitt i avhandlingen om förhållandet mellan röstmaximering och maximering av parlamentariskt inflytande snuddar författaren vid att ett parti kan avstå från att maximera det ena målet till förmån för det andra (PS 80 f).

⁶ Författaren säger också, att grundbegreppen i Eastons modell föreföll honom lämpliga för den typ av beslutsanalys som utförts i avhandlingen. Detta kan vara ett argument för att använda de båda begreppsapparaterna vid sidan av varandra endast i den mån de Eastonska begreppen skulle vara bättre för en beslutsanalys än besluts-teorins egna begrepp.

av undersökningen. Om författaren eftersträvat att fastställa graden av konvergens mellan mål/medel-analysen och systemanalysen, så borde väl förhållandet mellan dessa båda analysformer ha diskuterats explicit och i ett sammanhang; man borde rent av ha kunnat vänta att författaren gjort en poäng av sin iakttagelse, att de båda begreppsapparaterna med lätthet visat sig kunna översättas i varandra. För en mera utförlig diskussion av de båda analysmetodernas förhållande till varandra är dock detta svar på genmälet på min recension icke den rätta platsen.

Propagandabegreppet

Jag skall börja med vad Sjöblom säger sist i sitt genmäle. Han bemöter där mitt påpekande att termen propaganda på flera ställen betyder endera propagandametod eller propagandainnehåll fastän det i avhandlingen (PS 114) sägs, att propaganda ospecificerat alltid betyder propagandametod plus propagandainnehåll. Han hävdar, att språkbruket i avhandlingen på dessa ställen inte kan ha »berett några svårigheter» respektive att »det säger sig självt» vad som avses (GS 408 f). Till detta är att säga, dels att denna del av texten är ganska svårfångad och behovet av ett enhetligt språkbruk därför särskilt påtagligt, dels att man oberoende av huruvida texten är lättfattlig eller ej kan resa kravet att de centrala termerna i en teoretisk avhandling används på ett konsekvent sätt och i enlighet med den definition som lämnas i avhandlingen.⁷

Det första exemplet i min recension belyser rätt väl de olika möjligheter som står till buds när det gäller definitionen av begreppet propaganda. Författaren säger där (PS 112), att intagandet av ståndpunkter ibland kan vara bestämt av propagandahänsyn. Propaganda måste här betyda sättet att presentera partiernas ståndpunkter (eller få dem presenterade). Innehållet i de symboler som kommer till användning vid presentationen (ord, bild osv.) kan omöjligen här ingå i termen propaganda. Definitionen kan aldrig innefatta de andra av partierna manipulerbara variablerna; definitionsmomentet »the content in the here used symbols» (PS 114) måtte alltså klart kunna avskiljas från de båda andra out-put-variablerna.⁸

Jag övergår till mitt förslag till språkbruk. Jag skrev, att innehållet i det out-put, som kunde varieras av partierna var ståndpunkter, kandidater och verklighetsbeskrivningar avseende olika områden. Dessutom kunde partierna variera presentationsformen, dvs. ord, bild, mediaval (t.ex. med hänsyn till möjligheten att kontrollera presentationen i olika media) (BM 150). Termen verklighetsbeskrivningar avseende olika områden kan sägas vara otillräckligt distinkt⁹, även om jag

⁷ Sjöblom säger om ett av mina exempel på ett oklart språkbruk, att han är »t.o.m. benägen att tro, att Molin här råkat ge en felaktig sidhänvisning» (GS 409). Sidhänvisningen är riktig, men jag skall gärna komplettera med en radhänvisning; jfr rad 29—35 med rad 36—42 PS 207.

⁸ Jfr även International Encyclopedia of the Social Sciences, band 12, s. 579 ff.: Propaganda.

⁹ Detsamma kan sägas om Sjöbloms term »general party descriptions» (PS 121), som dels kan innehålla allmänna partikarakteristiker med anknytning till ståndpunkten i en viss sakfråga, dels partikarakteristiker utan sådan anknytning.

har svårt att tro att någon seriös läsare kan inspireras till de spetsfundigheter som återfinns i genmålet. Vad jag har avsett med termen är den mångfald av karakteristiker av egna och andra partiers förhållande till exempelvis grupper och organisationer i samhället, som förekommer vid sidan av beskrivningar av ståndpunkter och kandidater även i helt självproducerad partipropaganda: »småföretagarna stöder vår ståndpunkt» eller »folkpartiet är köpt av arbetsgivarna». Det är också viktigt att hålla i minnet att det inte är beskrivningen av en ståndpunkt, som är variabeln »ståndpunkt», utan ståndpunkten som sådan. Annars funnes ju inget annat att variera för partierna än beskrivningstekniken, dvs. presentationsformen. Jag underströk i det sammanhanget i recensionen, att det här endast gäller innehåll i och presentation av de ståndpunkter som avges till inflytandeobjekten — övriga »icke-politiserade» ståndpunkter faller ju utanför en analys av partiernas strategiska handlande (BM 150 f). »Avges av vem?» frågar nu Sjöblom (GS 408). Svaret är självfallet, att resonemanget gäller alla som förmedlar partiernas output till väljarna: partierna genom broschyrer, annonser, partiledartal, pressen genom nyhetskommentarer, ledarartiklar m.m., radio och television och så vidare. Poängen med detta påpekande är ju att det output (de ståndpunkter), som icke i någon form förs ut till inflytandeobjekten, icke faller under författarens analys av ståndpunkter som ett strategiskt medel (även om partierna i vissa lägen vid fattande av ståndpunkter kan vara osäkra på om deras ståndpunkter blir politiserade eller ej och därför garderar sig för den förra eventualiteten). Detta har jag bl.a. sagt, för att inte Sjöbloms påstående i not 26 skall stå oemotsagt (GS 406). Ståndpunkter och kandidater är ej propagandainnehåll, utan dit skall enligt min mening endast föras beskrivningar därav som går ut till inflytandeobjekten i den ena eller andra formen. Det är ju på denna punkt jag kritiserat Sjöblom för att vara oklar, och jag hoppas att han stannar för den uppfattning som han ger uttryck för i not 26.

Granskningen av genmålet ger ingen anledning att ompröva det allmänna omdöme som jag avslutningsvis anförde i recensionen: »avhandlingen representerar en stor och positiv forskningsinsats». Omdömet kan dock inte användas för att karakterisera genmålet.

Björn Molin

Som kommentar till Molins slutord: inte heller jag betraktar ett kort genmål på en recension som »en stor forskningsinsats»; huruvida ett försök att reda upp vissa missförstånd hos en recensent bör betecknas som en »positiv» forskningsinsats kan naturligtvis diskuteras.

Jag skall behandla de olika punkterna i Molins nya inlägg i tur och ordning.¹

1. *Formella anmärkningar.* Jag har givetvis inte beklagat mig över att Molin

¹ G. Sjöblom, *Party Strategies in a Multiparty System* (Studentlitteratur, Lund 1968). (Cit. PS). — B. Molin, recension (Statsvetenskaplig Tidskrift 1969: 1, ss. 145—153). (Cit. BM.) — G. Sjöblom, Genmål till Björn Molin (Statsvetenskaplig Tidskrift 1969: 4, ss. 395—409). (Cit. GS.)

ställer höga formella krav på en avhandling av min typ när det gäller »entydighet och konsekvens i definitioner och distinktioner» — tvärtom, motsatsen vore snarast förolämpande. Molin vill emellertid i sådana avseenden ställa »något olika krav» på å ena sidan avhandlingar, »som består av en teoretisk analys utan konfrontation med empiriskt material» och å andra sidan sådana, som »huvudsakligen består av en prövning av vissa begränsade frågeställningar på ett empiriskt material». Det var denna senare distinktion jag ironiserade över i mitt förra genmäle. Varför skall man inte ställa höga krav på entydighet och konsekvens i definitioner och distinktioner när det gäller mera begränsade frågeställningar och begreppsapparater, som »konfronteras med empiriskt material»? Jag har aldrig sett någon vägande motivering för denna inställning, och Molin framför inte heller någon sådan. Tyvärr är inställningen ganska vanlig, och jag tror att konsekvenserna av den till viss del förklarar varför statsvetenskapen, jämförd med vissa andra samhällsvetenskaper, fortfarande är en så pass outvecklad vetenskap.

Molin gör en liknande distinktion när det gäller kraven på explicit klarläggande av relationerna till tidigare forskning. I och för sig tycks man ju lika väl kunna säga, att ju mera begränsad en begreppsapparat är, desto lättare kan dess relation till annan forskning klarläggas — liksom det i så fall i vissa avseenden kan vara lättare att uppnå »entydighet och konsekvens i definitioner och distinktioner».

2. *Begreppet strategisk variabel.* Svårigheten med detta begrepp belyses enligt Molin av diskussionen om »capability»: detta begrepp »står på en annan analysnivå, eftersom det utgör en förutsättning för medlens användande och endast är varierbart i samband med vissa egenskaper hos medlen». — »Det går inte att på motsvarande sätt säga, att medlen endast kan varieras i samband med förekomst/ icke-förekomst av mål.»

För min del är jag benägen att i en analys av kalkylerat handlande se begreppet »medel» såsom meningslöst i fall av »icke-förekomst av mål». I så fall medel till vad? Hur kan man kalkylera »variationer i medlen» om man saknar varje form av mål? Det är möjligt att Molins sist citerade sats räddas genom det inskjutna och icke närmare preciserade uttrycket »på motsvarande sätt» — ger man detta ett tillräckligt långtgående innehåll kan hans till synes felaktiga påstående förvandlas till en sann sats, dock tyvärr så pass sann, att den är trivial.²

3. *»Värderingsmålet».* Molin skrev i sin recension, att ett av de fyra grundmål jag antagit gälla för partiernas handlande — programförverkligande — inte var »närmare behandlat» i avhandlingen (BM 148). Hans precisering av detta omdöme i det senaste inlägget finner jag godtagbar.

4. *»Partisammanhållning».* När Molin fortsätter diskussionen om inplaceringen av grundmålet partisammanhållning måste jag tyvärr för andra gången konstatera, att han underlåtit att referera min distinktion mellan »partiet som instrument» och »partiet som arena» (jfr GS 400). — Han refererar min motivering, att upprätthållandet av partisammanhållning i talrika fall kan framstå som det mest överhängande problemet för ett parti och invänder mot detta: »det finns också

² Jfr G. Fredriksson, *Det politiska språket* (Cavefors/Prisma, Malmö 1962), kap. 5 »Tautologier och plattheter», fr.a. s. 89 ff.

exempel på att partifinansieringen vid en viss tidpunkt varit det mest överhängande problemet för ett parti, men det bör för den skull inte tas som intäkt att göra partifinansieringen till ett grundläggande partimål». Jag förstår av detta Molins argument att jag inte uttryckt mig tillräckligt pedagogiskt. Min analys avser fr.a. sambandet mål—medel för partier i ett flerpartisystem, där målkonflikter är möjliga och vanliga. När jag skriver, att partisammanhållningen kan framstå som ett »det mest överhängande problemet» (GS 400), menar jag naturligtvis inte bara att bristande partisammanhållning av partiledningen kan upplevas som besvärande, etc., utan att det kan finnas situationer då partierna primärt måste utforma sin output på ett sådant sätt, att man mest sannolikt kan uppnå en godtagbar partisammanhållning — även om denna outpututformning står i strid med strävandena att uppnå andra grundmål. För att Molins exempel med partifinansieringen skall utgöra ett vägande argument, måste han tro att det finns situationer, då hänsyn till partifinansieringen primärt bestämmer partiets outpututformning, även om denna utformning står i strid med partiets strävanden att uppnå de fyra mål jag betecknat som grundmål.

Jag hävdade i mitt genmäle att Molins tre »uttalanden» om målet »partisammanhållning i min avhandling inte var särskilt väl förenliga (GS 401). Molin gör sig mödan att ånyo citera dessa tre uttalanden för att visa deras förenlighet, men jag måste tyvärr vidhålla mitt påstående. Låt oss granska dem på nytt.

För det första klagar Molin över att jag inte talat om »maximering av partisammanhållning», analogt med »röstmaximering» och »maximering av parlamentariskt inflytande».

I det andra uttalandet påstås jag sedan tala om en sådan maximering.

I det tredje uttalandet börjar Molin plötsligt betvivla — åtminstone delvis — riktigheten av vad han först hävdade. (Jag har »brutit ner» partisammanhållning i tre komponenter: opinionsstöd, röststöd, resurstöd) (PS 79, 85 f). »Är det verkligen så att partiledningen försöker maximera sitt röststöd även på den interna arenan?» frågar sig Molin, i självförvållad förvirring.

Kan han tycka att dessa tre uttalanden är »särskilt väl förenliga», då förefaller han att ställa alltför låga krav på sig själv vad gäller »entydighet och konsekvens».

5. *Beslutsanalys och systemanalys.* I diskussionen om dessa båda begreppsapparater vill jag endast framhålla, att Molin enligt min uppfattning tenderar att överdriva skiljaktigheterna. I mitt genmäle försökte jag att visa, bl.a. genom att hänvisa till Deutsch, att de båda begreppsapparaterna ingalunda är svårförenliga; samma sak skulle givetvis kunna visas genom hänvisningar till nyare organisations-teoretisk litteratur. Däremot kan jag instämma i Molins omdöme, att integre-ringen kunde ha gjorts mera explicit i avhandlingen.

6. *Propagandabegreppet.* Det är med tvekan jag använder denna rubrik, ty det är på åtskilliga punkter oklart huruvida Molin diskuterar användningen av termen »propaganda» eller begreppet propaganda.

Jag medgav i mitt förra genmäle, att den i samband med definitionen av begreppet propaganda stipulerade terminologin (avseende »propaganda», »propaganda content», »propaganda method») tyvärr inte alltid används konsekvent (GS 408). Vad jag däremot ifrågasatte var Molins omdöme, att detta »bidrar till att skapa avsevärd oklarhet» (BM 150, GS 408). Han angav tre exempel, vilka en-

ligt min uppfattning inte underbyggde detta hans omdöme. Två av dessa exempel återkommer han till, och jag skall längre fram ta upp ett av dem.³

I sin recension skrev Molin på följande sätt om min propagandadefinition: »Jag tolkar författarens definition (s. 114) så att propaganda inrymmer dels presentationen av de båda andra outputvariablerna, dels ett annorlunda innehåll än de båda andra medlen och presentationen av detta andra innehåll. När författaren under moment b. talar om innehållet i de symboler som används för att influera opinionen, får man annars lätt ett intryck av att de båda andra medlen ryms i propagandavariabeln, att propaganda är summan av all output, medan kandidater och ståndpunkter är delar därav.» (BM 149 f.)

Som jag redan framhöll i mitt förra genmäle, är »tolkningen» i citatets första mening korrekt (detta är så uppenbart vid en läsning av avhandlingen, att Molin knappast borde behöva använda termer som »tolkning» för att markera sin tankemöda). Innehållet i citatets andra mening är däremot groteskt felaktigt som beskrivning av mitt propagandabegrepp (här vore det mera befogat att tala om »tolkning», som dock saknar varje stöd i texten). (Jfr GS 404.)

Övergår vi till Molins nu föreliggande replik heter det där: »Ståndpunkter och kandidater är ej propagandainnehåll utan dit skall enligt min mening föras endast beskrivningar därav som går ut till inflytandeobjekten i den ena eller den andra formen. Det är ju på denna punkt jag kritiserat Sjöblom för att vara oklar och jag hoppas att han stannar för den uppfattning som han gett uttryck åt i not 26.»⁴

Första meningen i detta citat återger i stort sett min uppfattning, redovisad i såväl avhandlingen som i genmälet — Molin använder sig av »propagandamethoden» att formulera påståendet som en polemik mot mig. Observera, att Molin inte »stannat för» den uppfattning, som han gav uttryck för i sin första, korrekta »tolkning» i recensionen utan att han polemiserar på grundval av sin andra och helt felaktiga tolkning av mitt propagandabegrepp.

Molin har inte i något av sina båda inlägg kunnat presentera några vägande belägg för denna sin senare tolkning; han nöjer sig med att påstå, att man »lätt» kan komma till en sådan uppfattning vid läsningen av min propagandadefinition. Två av de tre konkreta exempel han därefter anger i sin recension avser nämligen inte relationerna mellan de olika outputvariablerna utan påstådda terminologiska oklarheter med avseende på användningen av »propaganda», »propaganda content» och »propaganda method» (BM 150). I sitt tredje exempel talar Molin emellertid om relationerna mellan »standpoint» och »propaganda», men härvidlag har han dessvärre helt feltolkat min text. Jag skall återge och kommentera detta exempel.

Molin skrev i sin recension (M 150): »Ett ytterligare exempel på den oklara användningen av termen propaganda är s. 207, där 'standpoints' och 'propaganda'

³ Det första exemplet avser texten PS 112. Molin skriver (BM 150) att »Propaganda» här »måste» betyda »propaganda method» — vilket är korrekt. Om han »måste» tolka texten på ett korrekt sätt, kan avsnittet knappast »bidra till att skapa avsevärd oklarhet» (ibid.). Jfr kommentar, GS 408.

⁴ Avser not 26, GS 408. Samma uppfattning uttrycks i PS 97 ff, 111 ff, 115 f, 121—126, o. passim, samt GS 404—409.

»används synonymt; annars har ju texten ingen relevans för vad författaren där framhåller.» Jag misstänkte i mitt förra genmäle, att Molin råkat ge en felaktig sidhänvisning, men så var tydligen inte fallet och han kompletterar nu med en radhänvisning.⁵ Tydligen missade jag i mitt förra inlägg Molins intentioner genom att ta honom på orden — mitt bemötande gällde påståendet att *termen* propaganda skulle använts oklart, men uppenbarligen skulle innebörden vara att *begreppet* är oklart. Emellertid är det ingalunda så, att termerna »propaganda» och »standpoint» här betecknar samma begrepp. Resonemanget (PS 207) på raderna 29—35 avser faktiskt propaganda och resonemanget på raderna 36—42 avser standpoints. Varför texten då saknar relevans för vad jag där påstår har Molin inte i något av sina inlägg preciserat. Om skillnaden inte förelegat skulle jag bl.a. ha ägnat mig åt den kvalificerade meningslösheten att först i ett textstycke hävda en viss sak för att därefter börja på nytt stycke och hävda samma sak. Så gålet ställt är det faktiskt inte, men jag kan förstå att Molin får svårigheter att förstå min text, om han resonerar utifrån en ytterligt bisarr och felaktig tolkning av mitt propagandabegrepp.

Molins eget förslag till »språkbruk» kritiserade jag relativt utförligt i genmälet; jag får nu veta, att han »har svårt att tro att någon seriös läsare kan inspireras till de spetsfundigheter som återfinns i genmälet». Jag skulle ha glatt mig ännu mera åt dessa sprudlande polemiska stänk från Molins fontän om han efter detta haft krafter kvar att klarlägga, vari »det spetsfundiga» består. Molins nya inlägg gör nämligen inte hans förslag till språkbruk tydligare; tvärtom gör han sig själv björntjänsten att endast upprepa vad han tidigare skrivit. Eftersom jag råkar anse problemet vara väsentligt tvingas jag därför att helt tjatigt upprepa mina frågor.

Om vi utgår från den korrekta tolkning, som i recensionen inledde Molins kommentar till min propagandadefinition, så gäller frågan: är skillnaderna mellan honom och mig enbart terminologiska eller är de dessutom begreppsmässiga? Jag utgick från det sista, eftersom Molin hävdade att det här rörde sig om en »fundamental svaghet i analyschemat» (BM 150). Var kommer i så fall ett partis polemiska beskrivningar av andra partiers ståndpunkter och kandidater in enligt hans förslag? Tydligen inte i det han kallar »verklighetsbeskrivningar», ty denna term betecknar enligt vad Molin nu upprepar samma sak som min term »parti-beskrivningar». Jag har vidare en känsla av att Molin tenderar att glömma bort, att det vi diskuterar är varje särskilt partis handlingsvariabler. Enligt min framställning kan varje särskilt parti i strategiskt syfte variera, 1. sina ståndpunkter, 2. sina kandidater, 3. sitt propagandainnehåll (innefattande beskrivningar av egna och andra partiers ståndpunkter och kandidater samt partibeskrivningar av det egna partiet och av andra partier, 4. sina propagandametoder (av typ-val av kanal-för utsändande av meddelanden med propagandainnehåll, val av frekvens och tidpunkt för utsändandet).

Jag har såväl i avhandlingen som i genmälet starkt understrukt, att man noga måste skilja ut den output, över vilken varje särskilt parti har kontroll, ty det är endast detta material som äger »representativitet» och som därför kan användas

⁵ Se Molins inlägg ovan, not 7.

för att dra slutsatser om varje särskilt partis strategiska kalkyler.⁶ Parti P:s ståndpunkter, parti P:s kandidater och parti P:s propaganda utgör ett sådant material, medan mycket av det som är »propaganda för parti P» inte äger representativitet utan kommer från utomstående kommunikatorer över vilka parti P saknar kontroll; detta senare material kan därför inte användas för slutsatser av angivet slag. Molin tycks vara rätt obekymrad om detta, vilket framgår av hans senaste inlägg. Han skriver där, att hans resonemang »endast gäller innehåll i och presentation av de ståndpunkter, som avges till inflytandeobjekten — övriga 'icke-politiserade' ståndpunkter faller ju utanför en analys av partiernas strategiska handlande . . .» och på min fråga »Avges av vem?» svarar han: »Svaret är självfallet att resonemanget gäller *alla som förmedlar partiernas output till väljarna*: partierna genom broschyrer, annonser, partiledartal, *pressen genom nyhetskommentarer, ledartiklar, m.m., radio och television och så vidare*» (kurs. här).⁷

Avser Molin här verkligen enbart ett visst partis *handlingsvariabler*? Naturligtvis är det endast parti P självt som kan variera parti P:s ståndpunkter och kandidater, men åtskilliga av de *beskrivningar av parti P:s ståndpunkter och kandidater* som offentliggöres härstammar inte från parti P självt utan från andra partier eller från kommunikatorer, fristående från partierna; dessa senare beskrivningar ingår inte i parti P:s *handlingsvariabler*.

Den omständighet Molin vill lägga tonvikten vid i de citerade satserna utgör däremot inte någon kontroversiell punkt mellan oss: att det finns »icke-politiserade» ståndpunkter, som är strategiskt ointressanta, dvs. ståndpunkter (hos parti P eller hos dess konkurrentpartier), som inte används av något parti för att uppmobilisera stöd på någon arena eller för att åstadkomma »programförverkligande».⁸ Observeras bör dock i detta sammanhang, att min definition av politisering är vidare än Molins (jfr GS 396 not 4).

Gunnar Sjöblom

⁶ Se t.ex. PS 62 f, 134, GS 405.

⁷ I sin avhandling »Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik» (Akademiförlaget, Göteborg 1965) drar Molin också på flera ställen slutsatser om partiernas överväganden på grundval av innehållsanalyser av pressmaterial. Jfr ibid. s. 163, 167, 168, 176.

⁸ Jfr t.ex. PS 108 ff, 113 f, 122 ff, GS 406.

Till redaktionen insända skrifter (urval)

- Anderson, Ivar, Från det nära förflutna. Norstedts.
- Dau, Mary, Danmark og Sovjetunionen 1944—49. Munksgaard.
- Dybdahl, Vagn, Partier och erhverv 1—2. Universitetsforlaget i Århus.
- Fahlbeck, Ernst, Lars August Mannerheim. Gleerups.
- Gustafsson, Bo, Marxism och revisionism. Svenska Bokförlaget.
- Hämäläinen, P. K., Nationalitetskampen och språkstriden i Finland 1917—1939. Schildts.
- Höjer, Torvald, Svenska Dagbladet och det andra världskriget. Almqvist & Wiksell.
- Jansson, Jan-Magnus, Politikens teori. Almqvist & Wiksell.
- Karabuda, Barbro, Amok. Bonniers.
- Lindqvist, Sven, Slagskuggan. Bonniers.
- Mannheimer, Carin, Rapport om kvinnor. Bonniers.
- Nordisk gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Tanum.
- Nove, Alec, Det ekonomiska systemet i Sovjetunionen. Prisma.
- Rokkan, Stein, Citizens, Elections, Parties. Universitetsforlaget, Oslo.
- Rokkan, Stein, Comparative Survey Analysis. Mouton.
- Rudebeck, Lars, Ideologier i tredje världen. Wahlström & Widstrand.
- Runeby, Nils, Den nya världen och den gamla. Svenska Bokförlaget.
- Samuelsson, Kurt, Det fördömda kapitalet. Bonniers.
- Scandinavian Political Studies Vol. 4/1969. Universitetsforlaget, Oslo.
- Sterzel, Fredrik, Riksdagens kontrollmakt. Nordstedts.
- Sundberg, J. W. F., Familjerätt i omvandling. Norstedts.
- Wittenberg, Erich, Geschichte und Tradition von 1918—1933 im Bismarckbild der deutschen Weimar-Republik. Gleerups.
- Åkerman, Nordal, Apparaten Sverige. Wahlström & Widstrand.

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1970